

Α' ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

12 - 20 Μάη 1965

Όμιλος και Σεμινάρια

POZE ΓΚΑΡΩΝΤΥ, ΣΑΜ ΛΙΛΥ, ΓΙΑΝΝΗ
ΙΜΒΡΙΩΤΗ, ZAN ΛΥΡΣΑ, ΝΙΚΟΥ ΚΙΤΣΙΚΗ,
ANTONIO ΠΕΖΕΝΤΙ, ΜΟΡΙΣ ΚΟΡΝΦΟΡΘ,
ΗΛΙΑ ΗΛΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ

POZE ΓΚΑΡΩΝΤΥ

**Ο ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ**

‘Ο Ροζέ Γκαρωντύ είναι μία από τις πιό σημαντικές μορφές της σύγχρονης Γαλλίας. Γεννήθηκε στη Μασσαλία, το 1913. Σήμερα, μετά από ενούτατες σπουδές (‘Υφηγητής της Φιλοσοφίας, Διδάκτωρ Φιλοσοφίας της Σορβόνης, Διδάκτωρ

‘Επιστημῶν τοῦ Ινστιτούτου Φιλοσοφίας της Ακαδημίας της ΕΣΣΔ) διδάσκει Φιλοσοφία στό Πανεπι-

στήμα τοῦ Κλερικό-Φερόδαν. Έπίσης διευθύνει τό Κέντρο Μαρ-

ξιστικῶν Σπουδῶν καί Ἐρευνῶν στό Παρίσι καί τὴν ἐπι-

θεώρηση «Κομμονιστικά Τετράδια».

Κυριότερα έργα του: «Οἱ γαλλικές φίζες τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ» (1949), «Γραμματική τῆς Ἐλευθερίας» (1950), «‘Υλιστική Γνωσιοθεωρία» (1953), «‘Η Ἐλευθερία» (1955), «Μαρξιστικός Ἀρθρωπισμός» (1957), «Προοπτικές τοῦ Ἀνθρώπου» (1959), «‘Από τὸν σουρεαλισμό στὸν πραγματικό κόσμο», «‘Η πορεία τοῦ Ἀραγκόν» (1961), «Γιά ἔνα φεαλισμό χωρίς δρια» (1963), «‘Ο Θεός πέθανε. Μελέτη πάνω στὸν Χέγκελ» (1964).

Πολύπλευρο πνευματικός ἀνθρωπος, δ. P. Γκαρωντύ είναι ταυτόχρονα ἔνας ἀνθρωπος τῆς δράσης. Έχει τιμηθεῖ μέτων Πολεμικό Σταυρό (1939 - 1945) καί τό Αντιστασιακό Μετάλιο ‘Ομηρίας, χρημάτισε βουλευτής, ἀντιπρόσεδρος τῆς Βουλῆς καί γεροντιαστής. Είναι μέλος τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Γαλλικοῦ Κομμονιστικοῦ Κόδυματος.

Έκτος ἀπό τὴν ἀποφασιστική συμβολή του στή διερεύνηση ἀπό μαρξιστική σκοπιά καίριων φιλοσοφικῶν καί κοινωνιολογικῶν προβλημάτων, δ. P. Γκαρωντύ ἔχει συντελέσει, δοσο κανεὶς ἄλλος, στό γά διάλογος ἀγάμεσα στοὺς μαρξιστές καί σέ στοχαστές πού ἀνήκουν σέ ἄλλες πνευματικές οἰκογένειες.

“Η φιλοσοφία του Μάρκ είναι ούσιαστικά ένας άγθρωπισμός, και μάλιστα ένας μαχόμενος άγθρωπισμός.

“Ένας άγθρωπισμός, γιατί ή κυριαρχική ίδεα της φιλοσοφίας αυτής είναι πώς δ άγθρωπος, δ κοινωνικός άγθρωπος είναι κύριος της μοίρας του.

“Ένας μαχόμενος άγθρωπισμός, γιατί ή μαρξιστική φιλοσοφία δίνει στους άγθρωπους μιά μέθοδο γιά νά μεταβάλουν τόν κόσμο και ν' άλλαξουν τή ζωή, κι όχι μόνο γιά ν' άλλαξουν τήν ίδεα πού σχηματίζει κανείς γιά τόν κόσμο και τή ζωή.

“Η άναθεση στή φιλοσοφία του έργου τής άλλαγής του κόσμου κι όχι μονάχα τής ίδεας πού σχηματίζει κανείς γι' αύτόν, ή πραγματοποίηση τής άκατάλυτης ένωσης τής θεωρίας μέ τήν πράξη, τής σκέψης μέ τή δράση, συνίσταται στήν άγακάλυψη τής σιωπηρής φιλοσοφίας τής έργασίας και τής πάλης τών άγθρωπων, τής άκατάπαυστα συνεχιζόμενης δημιουργίας του άγθρωπου άπ' τόν άγθρωπο, άπ' τήν έποχή τής πρώτης δημιουργικής έργασίας, άπ' τήν έποχή τής άγακάλυψης του στοιχειωδέστερου έργαλείου, του πρώτου πελεκητού πυριτόλιθου μέ τόν διποτο δ άγθρωπος έγινε άγθρωπος, μέ τόν διποτο έσπασε τόν κύκλο του ζωώδους ένστίκτου γιά ν' άρχισει μιάν ίστορία καθαρά άγθρωπινη. Τήν άπλως διολογική έξέλιξη, πού κατά τήν πορεία της τό ζωτανό δη άρκιόταν νά προσαρμόζεται στή φύση, διαδέχεται αύτή ή καθαρά άγθρωπινη ίστορία, δπου δ άγθρωπος μεταβάλλει τή φύση, και μεταβάλλοντάς την μεταβάλλεται κι δ ίδιος διευρύ-

νογτας τόν δρίζοντα τών ἀναγκῶν του. Ὁ μαρξισμός εἶναι μιά μεθοδολογία τῆς ἱστορικῆς πρωτοβουλίας.

«Ἐν ἀρχῇ ήγε ἡ πρᾶξις», ἔγραψε ὁ Γκαΐτε, λίγα χρόνια πρίν ν' ἀρχίσει ὁ Μάρκος τό ἔργο του. Κι ἀκριβῶς αὐτή ἡ πρωταρχική φαουστική φιλοδοξία εἶναι πού κάνει τόν Μάρκος αληρογόμο τῶν ὑψηλότερων παραδόσεων τῆς δυτικῆς παιδείας: τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, τῆς ἀγγλικῆς πολιτικής οἰκονομίας καὶ τοῦ γαλλικοῦ σοσιαλισμοῦ.

Απ' τόν Κάντ ώς τόν Φίχτε καὶ τόν Χέγκελ, ἡ γερμανική φιλοσοφία ἀγέδειξε τό ρόλο τῆς ἀνθρώπινης πρωτοβουλίας, ὃχι μόνο τήν ἐνεργητική πλευρά τῆς γνώσης ἀλλά καὶ τήν ίδεα πώς ὁ ἀγθρωπός εἶναι δημιουργός τοῦ ἔαυτοῦ του.

Ἡ ἀγγλική πολιτική οἰκονομία, ἀπ' τόν Ἀνταμ Σμίθ ώς τόν Ρικάρντο, ἔδωσε ἔνα συγκεκριμένο γόνημα σ' αὐτή τή δημιουργική δραστηριότητα, σ' αὐτή τήν πρακτική: τό γόνημα τῆς ἐργασίας, πού, μέ τό μετασχηματισμό καὶ τόν ἐξανθρωπισμό τῆς φύσης, εἶναι ὁ δημιουργός κάθε ἀξίας: ἔτσι ἡ ίδια ἡ κοινωνία εἶναι στήν ούσια μιά κοινότητα ἐργασίας.

Ο γαλλικός σοσιαλισμός, καὶ κυρίως ὁ Σαιν-Συμέν, ξεκινώντας ἀπ' τήν πλούσια ἐμπειρία τῆς μεγάλης ἱστορικῆς πρωτοβουλίας τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἐπεξεργάστηκε τήν ίδεα πώς ἡ κοινωνία εἶναι «ἐν πρᾶξει», δηλαδή πώς εἶναι ἕνας συλλογικός δργανισμός ἐργασίας, μέσα στόν δποῖο ἐκφράζεται ἡ ἐνότητα τῆς ὑλικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς πγευματικῆς δημιουργίας.

Γιά τόν μαρξιστή ἡ ὑπαρξη ἔγκειται στή δράση, στή δημιουργία.

Η πρᾶξη, ἀφετηρία καὶ στόχος τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας, δρίζεται σάν μιά κοινωνική δραστηριότητα, μιά ἐνέργεια γιά τό μετασχηματισμό τοῦ κόσμου, ἡ δποία κλείνει δλες τίς μορφές ἐργασίας καὶ ἀγώνα: τήν τεχνική, τήν οἰκονομική παραγωγή, τό ἐπιστημονικό πείραμα καὶ τήν ἐπιστημονική ἔρευνα, τήν πάλη τῶν τάξεων καὶ γενικότερα τήν ἐπαγαστατική πάλη, τήν καλλιτεχνική καὶ ἡθική δημιουργία.

Μιά τέτοια φιλοσοφία, πού κάνει τήν πρᾶξη πηγή καὶ κρι-

τήριο κάθε ἀλήθειας και κάθε ἀξίας, εἶναι στήν οὐσία μιά χρι-
τική φιλοσοφία. Ἐξαιτίας τῶν ἕδιων της τῶν ἀρχῶν, ἀποκλείει
κάθε εἰδούς δογματισμό.

Οι περισσότερες θεωρητικές παραγοήσεις προέρχονται από μιά μεγάλη σύγχιση που γίνεται γύρω από την ίδια τη λέξη «ύλισμός».

Αύτό πού ξεχωρίζει τόν μαρξισμό ἀπ' ὅλες τις προγενέστερες μορφές τοῦ θλισμοῦ, είναι τό ὅτι παιργει σάνη ἀφετηρία του τής δημιουργικής πράξης τοῦ αὐτού ρυθμοῦ.

Στις «Θέσεις για τόν Φόϋερμπαχ» δ Μάρξ υπογραμμίζει τή

ριζική αντή διαφορά: «Τό κύριο έλάττωμα όλου του παλιότερου ύλισμού είναι ότι τό άγτικείμεγο, τήν πραγματικότητα, τόν κύ-
κλο τών ζητων, τόν συλλαμβάνει μόνο μέ τή μορφή ἀ ν τι-
κεί μενού ἥ παράστασης ἄμεσης και
ὅχι ως βάναυση καθημερινή δραστηριό-
τητα του ἀγθρώπου, ώς πράξη, ὅχι ἀπό τήν
ἐνεργητική ἀποψή του ὑποκειμένου».

Είναι δέξιοςημείωτο πώς σ' αυτό τό κείμενο, που γενικά θεωρεῖται — και ὅρθα — σάν ή ληξιαρχική πράξη γέννησης τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας, οι ἐπτά θέσεις στίς οποίες είναι κατ' εὐθεῖαν διφερωμένες στό γά διαδείξουν τίς διάφορες δύψεις τῆς δημιουργικῆς αὐτῆς πράξης τοῦ ἀγθρώπου:

— τήν ἐνεργητική πλευρά τῆς γγώσης,
— τό κριτήριο τῆς πράξης, που είγαι τό μόνο κριτήριο
τῆς ἀλήθειας,

— τόν καθορισμό τοῦ θεί ἔργο τῆς φιλοσοφίας εἶναι γά μετα-
βάλει τόν κόσμο.

Αυτό τό φαουστικό πρωτείο της δράσης στόν Μάρξ θυμίζει τις φιχτεύκες και έγελειανές ρίζες της φιλοσοφίας του. «Τό μεγαλείο της "Φαιγούμενολογίας" του Χέγκελ, γράφει ο Μάρξ στά "Χειρόγραφα του 1844", συνίσταται... στό όπι άντιλαμβάνεται τό γάνθυρωπο... σάν αποτέλεσμα της ίδιας της έργασίας του»¹.

1. K. Marx, «Manuscrits de 1844», Ed. Sociales, Paris, σελ. 132.

Αύτό θά γίνει δ' ἀκρογωνιαῖς λίθος τῆς ἀντίληψής του γιά τὸν σοσιαλισμό: «Γιά τὸν σοσιαλιστή, λέει, δῆλο αὐτό πού δυομάζομε παχυόσμια ἴστορία, δὲν εἶναι τίποτ' ἀλλο παρά νή γένεση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τὴν ἀνθρώπινη ἔργασία»¹.

Καὶ δέν πρόκειται καθόλου γιά μιάν ἀντίληψη πού περιορίζεται στὰ νεανικά ἔργα τοῦ Μάρξ, ἀλλά γιά μιά κυριαρχική θέση πού διέπει τῇ σκέψῃ καὶ τοὺς ἀγῶνες τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ "Εγκελές, καθώς καὶ τοῦ Λένιν.

Στή «Διαλεχτική τῆς Φύσης», δ "Ενγκελές θά ἐπαγαλάθει καὶ θά καταδείξει πώς «ἡ ἔργασία δημιουργησε τὸν ἴδιο τὸν ἀνθρώπο»².

Στό «Κεφάλαιο», δ Μάρξ ξεχωρίζει τὴν ἔργασία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τὴν ἔργασία τοῦ ζώου, ὑπογραμμίζοντας τὴν σπουδαιότητα τῆς δημιουργικῆς δραστηριότητας ἡ δποία ἀπορρέει ἀπό ἔνα πρόγραμμα πού τάσσει σκοπούς: «Τό ἀποτέλεσμα στό δποίο καταλήγει ἡ ἔργασία προϋπάρχει ἵδεατά στῇ φαντασίᾳ τοῦ ἔργαζόμενου. Δέν ἐπιφέρει μονάχα μιά μορφική ἀλλαγή στά διικά τῆς φύσης· ταυτόχρονα πραγματοποιεῖ σ' αὐτά τὸν δικό της συγειδητό σκοπό, πού καθορίζει σάν νόμος τὸν δικό της τρόπο δράσης³.

Στή «18η Μπρυμαίρ τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτη», δ Μάρξ ξαναλέει πάλι πώς «οἱ ἀνθρώποι φτιάχνουν τὴν ἴστορία τους»⁴.

Τώρα πᾶς, παρά μιά τέτοια ἐμμονή, μπόρεσαν νά ἀποδώσουν στόν Μάρξ ἔνα δῆθεν «οἰκονομικό γντερμιγισμό», τόσο ἀντίθετο στό θεμελιακό πνεῦμα τῆς θεωρίας του; Πῶς μπόρεσαν (γιά νά περιοριστῷ σέ μιά πρόσφατη καὶ προσωπική μου ἐμπειρία) νά μιλήσουν, σχετικά μέ το διεθλίο μου «Κάρλ Μάρξ», γιά μιά «φιχτεῖκή ἔρμηνεία τοῦ μαρξισμοῦ», ἐνώ αὐτό τό ἔργο ὑπεγθύμιζε τὴν ἀναμφισβήτητη «φιχτεῖκή στιγμή» τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μάρξ;

1. Στό ἴδιο, σελ. 99.

2. Fr. Engels, «*Dialectique de la Nature*», Ed. Sociales P., σελ. 171.

3. K. Marx, «*Le Capital*», Ed. Sociales, P., σελ. 181.

4. K. Marx, «*Le 18 brumaire de Louis Bonaparte*», Ed. Sociales, Paris σελ. 13.

'Ο λόγος, νομίζω, δρίσκεται στό δτι δ Μάρξ ἀγαλύει σάν ώλιστής τη δημιουργική πράξη τῆς ἀνθρώπινης ἔργασίας: δέν περιστέλλει τήν ἀνθρώπινη δραστηριότητα, κατά τόν τρόπο τῶν ἰδεαλιστῶν φιλοσόφων, στήγη πνευματική δραστηριότητα. Ή οὐσιώδης του ἀγακάλυψη, πού είγαι ἀκριβῶς μιά ώλιστική ἀντίληψη γιά τή δημιουργική πράξη τῆς ἀνθρώπινης ἔργασίας, ἔγκειται στό δτι συγειδητοποίησε τό δεσμό τῆς πράξης τοῦ διανοεῖσθαι μέ τό σύνολο τῆς κοιγωνικῆς πρακτικῆς, καὶ στό δτι, χάρη σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἀγακάλυψη, κατεργάστηκε μιά νέα μέθοδο κριτικῆς πού ἀγαζητάει ἔξω ἀπ' τήν ἴδια τή σκέψη τίς πηγές καὶ τούς δρους τῆς σκέψης, καὶ τήν πειραματική ἐπαλήθευση τῆς ἀξίας της.

Αὐτή ἡ ἔρευνα, ἐμπνευσμένη ἀπό τόν ἀγωγιστικό ζῆλο γιά τήν ἀλλαγή τοῦ κόσμου, δδήγησε τόν Μάρξ, ἀπ' τή στιγμή πού ἔξασφαλίστηκαν οἱ θεωρητικές βάσεις τῆς διδασκαλίας του, στό νά ἀφιερώσει τό κύριο μέρος τῶν προσπαθειῶν του στή μελέτη τῶν ἀγτικειμενικῶν νόμων τῆς κοιγωνικῆς ἀγάπτυξης, πράγμα πού εἶναι ἡ προύπόθεση τῆς ἀποτελεσματικότητας τῆς δράσης, γιατί, δπως ὑπογραμμίζει δ ἴδιος στό ἔργο πού ἀγαφέραμε πιό πάνω, «οἱ ἀνθρωποι φτιάχνουν τήν ιστορία τους, δέν τήν φτιάχνουν δμως αὐθαίρετα, ἀλλά μέσα σέ συνθήκες πού διαλέγουν οἱ ἴδιοι».

Ἐπιπόλαιοι μαθητές εἴτε πολύ διαστικοί ἡ κακοπροαίρετοι ἀγτίπαλοι, παραγγώρισαν συχνά αὐτό πού κάνει τήν πρωτοτυπία τοῦ ώλισμου τοῦ Μάρξ. Οι ἀντίπαλοι τόν ταύτισαν λίγο-πολύ μέ τόν μεταφυσικό ώλισμό καὶ τόν δρισαγ, σύμφωνα μέ μιά διατύπωση τόσο διαδεδομένη δσο καὶ κιβδηλη, σάν μιά περιστολή τοῦ ἀνώτερου στοιχείου στό κατώτερο. Οι ἐπιπόλαιοι μαθητές ἐπαγέφεραν τόν μαρξισμό σ' ἔναν φτωχό ἐπιστημονισμό πού καταντάει τήν φιλοσοφία μιά προέκταση τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπιστήμης, σέ σημείο π.χ. πού νά ἀντιλαμβάνονται σάν «ἐπιστημονική» ιστορία μιάν ίστορία δπου τό μέλλον είναι ηδη γραμμένο.

Αὐτό ἀποτελεῖ διαστρέβλωση τοῦ ἴδιου τοῦ πνεύματος τοῦ μαρξισμοῦ, δ δποῖος είναι οὖσιαστικά μια ἡ μεθοδολογία της ιστορικῆς πρωτοθολίας.

‘Ο Μάρξ παραμερίζει τόσο τόν ιδεαλιστικό δογματισμό που
ἀπ’ τόν Πλάτωνα ως τόν Χέγκελ ύποτάσσει τόν ἀνθρωπό σέ μιάν
ύπερβατικότητα ἀπ’ τά πάγω, τήν ύπερβατικότητα τῶν αἰωνίων
οὐσιῶν ἡ τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, δυστοκότητα τόν διλιστικό δογμα-
τισμό πού, ἀπ’ τόν Δημόκριτο ως τούς Γάλλους ύλιστές τοῦ 18ου
αἰώνα, δημοσίευσε διάλογον τόν Χόλμπαχ ἡ δ Λά Μεττέρι, ύποτάσσει τόν ἀν-
θρωπό σέ μιάν «ύπερβατικότητα ἀπ’ τά κάτω», τήν ύπερβατικό-
τητα μιᾶς δοσμένης, τελειωμένης φύσης, καὶ πού ἡ συγείδησή
μας δέ θά ἥταν παρά ἡ μηχανική της συγισταμένη καὶ τό μοιραίο
της προϊόν.

‘Ο Μάρξ ξεπεργάει αὐτόν τόν διπλό δογματισμό, αὐτήν τήν
διπλή ἀφαίρεση. Δέγ γάτιλαμβάνεται τήν ἐμπειρία οὕτε κατά τόν
τρόπο τοῦ Πλάτωνα, οὕτε κατά τόν τρόπο τῶν ἐμπειριστῶν, δηλα-
δή δέν τήν ἀντιλαμβάνεται οὕτε σάν μάν ἄμεση ἐπαφή μέ τό δγ,
οὕτε σάν μά παθητική ἀνταγάνλαση μιᾶς πραγματικότητας πού
θά ἥταν δοσμένη, τελειωμένη μιά γιά πάντα, εἴτε πρόκειται γιά
τό γοσύμενο δην τῶν πλατωνικῶν οὐσιῶν, εἴτε γιά τά ἀμεσα δεδο-
μένα τῶν αἰσθήσεων τῶν ἐμπειριστῶν. ‘Η στάση αὐτή ἀποκλείει
τήν ἀξίωση τῶν δογματικῶν γά ἐγκατασταθοῦν στό δγ καὶ γά
πουν μιά γιά πάντα τό τί είναι. ‘Η ἐμπειρία ἀνήκει στήν τάξη τοῦ
ἐ ρ ω τ ἡ μ α τ ο σ, καὶ, κατά συγέπεια, ἡ ἀ π ἄ ν τ η σ η
ἐξαρτᾶται ἀγαγκαστικά ἀπό τό ἐ ρ ω τ η μ α, δηλαδή ἀπό
τήν κατάσταση πού δρίσκονται οι ἐπιστῆμες στήν ἐποχή πού τί-
θεται τό ἐρώτημα.

‘Η ἔννοια τοῦ κυθερνητικοῦ «φιοντέλου» μιᾶς ἐπιτρέπει σήμε-
ρα γά συλλάδουμε τόν ἀνταγωνισμό καὶ ταυτόχρονα τήν ἐνότητα
πού ύπάρχουν ἀνάμεσα στό μύθο καὶ τήν ἐπιστημονική ύπόθεση.

‘Ανάμεσα στή δημιουργία ἔνός μύθου καὶ τήν κατασκευή ἔ-
νός «μοντέλου» ύπάρχει μικρή διαφορά ἀπ’ τή σκοπιά τῆς φαντα-
σίας πού προχωρεῖ μέ τήν ἀναλογία καὶ τό σύμβολο, ύπάρχει δ-
μως καὶ μιά ἀντίθεση, γιατί ἡ κατασκευή ἔνός «μοντέλου» ἀπαι-
τεῖ τήν προσφυγή στήν πρακτική ἐπαλήθευση καὶ τήν πειραμα-
τική μέθοδο, ἔνω ἡ δημιουργία τοῦ μύθου τήν ἀποκλείει. ‘Ο μύ-

θος εἶγαι ἔνα «μοντέλο» πού δέν ἔχει ἐπαληθευτεῖ μέσω τῆς πειραματικῆς μεθόδου.

Σήμερα μποροῦμε γά σκεφτοῦμε ὅλη τὴν γνωσιοθεωρία ξεκινώντας ἀπ' τὴν ἔννοια τοῦ «μοντέλου».

Αὐτή ἡ ἔννοια ἐπιτρέπει στούς μαρξιστές γά ξεπεράσουν τὴ διαιμετρική ἀντίθεση ἀνάμεσα στή γνώση σάν ἀντανάκλαση καί στή γνώση σάν προγραμματική προσβολή.

Όταν οἱ μαρξιστές μιλῶν γιά «ἀντανάκλαση», δέν θέλουν μέχανέγα τρόπο νά δρίσουν μ' αὐτό τούς νόμους τῆς γνώσης, ἀλλά μόνο τή φύση τῆς γνώσης, γιατί δι παραλληλισμός τοῦ καθρέφτη δέν εἶναι ἔγκυρος παρά κατά μία μόνο ἔννοια: δέν ὑπάρχει ἀντανάκλαση χωρίς ἀντανακλώμενο ἀντικείμενο, ἐνώ μπορεῖ ὥραιότατα νά ὑπάρχει ἀντικείμενο χωρίς καθρέφτη γιά νά τό ἀντανάκλαση. «Οσο γιά τὴν κίνηση τῆς γνώσης, αὐτή δέν μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ μέ τὸν ὅρο τῆς ἀντανάκλασης, ἀλλά μέ τὸν ὅρο τῆς προγραμματικῆς προσβολῆς.

Ἡ ἔννοια τοῦ «μοντέλου» ἔχει τό προσόδυ νά συγεγώνει μέσα τῆς αὐτές τίς δυό στιγμές τῆς ἀντανάκλασης καί τῆς προγραμματικῆς προσβολῆς.

Τό μοντέλο ἔξυπνονεῖ πράγματι τὴν ἀναφορά σέ μιάν ἔξωτερική πραγματικότητα. "Αρα παραμερίζει τὴν ὑδεαλιστική αὐταπάτη, πού εἶχε καταγγείλει δι Μάρκ στὴν «Κριτική τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» καί ἡ δποία τείγει νά συγχίσει τὴν «έννοιολογική ἀναπαραγωγή τοῦ πραγματικοῦ μέ τὴν παραγωγή του! » Αγ ἀντιληφθοῦμε τὴ γνώση σάν κατασκευή «μοντέλων», τότε ἡ ἀντανάκλαση δέν δρίσκεται στὴν ἀφετηρία τῆς γνώσης: συγιστᾶ ἐνεργητικά καί προσδευτικά μιά κατ' ἀναλογία ἀναπαραγωγή διό καί πιό πολύπλοκη, διό καί πιό διμοιάζουσα.

Τό «μοντέλο» εἶγαι μιά ἀνασύσταση τοῦ πραγματικοῦ σύμφωνα μέ ἔνα ἀνθρώπινο σχέδιο καί προβάλλει τὴν «ένεργητική πλευρά τῆς γνώσης», τό ρόλο τῆς προγραμματικῆς προσβολῆς πού περικλείει.

Ἡ ἀντίληψη τοῦ «μοντέλου» ἐπιτρέπει στόν μαρξισμό νά σκεφτεῖ μέ διαύγεια τή διαλεκτική τῆς σχετικῆς καί τῆς ἀπόλυτης

ἀλήθειας πού τήν εἶχε ύπενθυμίσει δὲ Λέγιν στόν «Γλυπτό καὶ Ἐμπειριοκριτικό», δείχνοντας τίς ἐσώτερες σχέσεις συνέχειας καὶ ρήξης ἀνάμεσα στό μύθο καὶ τήν ἐπιστήμην, ἀνάμεσα στίς ἰδεολογικές αὐταπάτες καὶ τήν ἐπιστημονική θεωρία, ἀνάμεσα στό θιαμένο καὶ στό ἀντικειμενικό.

Αὐτή ἡ γνωσιοθεωρία ύπογραψμίζει τόν ιστορικό καὶ πάγτα ιστορικά σχετικό χαρακτήρα τῆς γνώσης, καὶ κάνει τόν μαρξισμό μιά χριτική φιλοσοφία πιό συνεπή ἀπό τή φιλοσοφία τοῦ Κάντ, πού δὲ μετακίνητος πίνακας τῶν κατηγοριῶν της ἀποτελοῦσε κατάλοιπο τοῦ δογματισμοῦ.

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μαρξισμοῦ πρός τήν κατεύθυνση πού συγέλαβε δὲ Κάρλ Μάρκς μᾶς θογθάει γά συγειδητοποιήσουμε τή δαθύτατη ἐπικαιρότητά του: δὲ μαρξισμός εἶναι ἡ σύμφωνη μέ τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας κοσμοαντίληψη.

Εἶναι δὲ κληρογόμος τοῦ προμηθεϊκοῦ ἀνθρωπισμοῦ τῆς Γαλικῆς Ἐπαγάστασης, ἐκείνης τῆς βεδαιότητας γιά τήν παντοδυναμία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐλευθερίας του, πού ἡ γερμανική φιλοσοφία δὲν ἔπαψε γά τή δαθαίνει ἀπ' τόν Κάντ ὡς τόν Φίχτε κι ἀπ' τόν Γκαϊτε ὡς τόν Χέγκελ. Εἶναι ἐπίσης δὲ κληρογόμος ἐκείνης τῆς ἀντίληψης γιά τήν κοινωνία σάν συλλογικό δργανισμό τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου, πού οἱ κλασικοί οἰκονομολόγοι τῆς Ἀγγλίας εἶχαν ἀρχίσει τήν ἔξερεύγησή της καὶ πού δὲ γαλλικός σοσιαλισμός, μέ τόν Σαίγ-Σιμόν γυρίως, εἶχε χαράξει τίς δημιουργικές προοπτικές της.

Ἀγακαλύπτοντας στήν ἐργατική τάξη τόν κληρογόμο καὶ τόν φορέα δλης τῆς προγενέστερης παιδείας καὶ δλου τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, ἀγακαλύπτοντας τίς ρίζες τῆς θεμελιακῆς ἀλλοτρίωσης τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀγακαλύπτοντας τέλος, μέ τήν ἐπιστημονική μελέτη τῆς ἀνάπτυξης τῶν κοινωνιῶν, τούς διαλεκτικούς νόμους τοῦ ιστορικοῦ ξεπεράσματος τῶν ἀλλοτριώσεων μέσω τῆς πάλης τῶν τάξεων, δὲ Μάρκς δάζει τά θεμέλια μιᾶς φιλοσοφίας πού ἐκφράζει τήν κίνηση μᾶς δλόκληρης ιστορικῆς ἐποχῆς: τῆς ἐποχῆς πού ἀρχίσει μέ τήν πάλη κατά τοῦ

καπιταλισμοῦ καί συνεχίζεται μέ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ἡ κυριαρχική ίδέα τοῦ Μάρξ παρέμεινε σταθερή ἀπ' τὰ πρῶτα του ἔργων ὡς τούς τελευταίους του ἀγώνες. Εἶγαι τὸ κλειδὶ τῆς φιλοσοφίας του, τῆς οἰκονομίας του, τῆς πολιτικῆς του: δέκαθε ἄνθρωπος γά γίνει ἄνθρωπος, δηλαδὴ δημιουργός. Αὐτή τῇ δημιουργικῇ δύναμι τοῦ ἀνθρώπου, διεκρίνεται Μάρξ, πού ἀκόμα ἥταν ἐγγύτατος κληρονόμος τοῦ Φίχτε καί τοῦ Χέγκελ, τὴν ὅρθωνε ἐγαγτίον δλων τῶν μορφῶν τῆς ἀλλοτρίωσης. Ἡ δημιουργία εἶγαι τό ἀντίθετο τῆς ἀλλοτρίωσης. Ὁταν ἡ ἐπιστημονική ἀνάλυση, ταυτόχρονα οἰκονομική καί ιστορική, θά ἐπιτρέψει στόν Μάρξ νά κατατημήσει τὴν ἀλλοτρίωση στίς συγκεκριμένες της μορφές, δηλαδὴ τὴν ταξική ἐκμετάλλευση καί καταπίεση, καί νά ἀγακαλύψει τὴν πραγματική μέθοδο γιά τό ξεπέρασμά της: τὴν πάλη τῶν τάξεων· ὅταν δικαιούνται τοι θά στηριχτεῖ ὅχι πιά μόνο σέ μιά φιλοσοφική βάση, ἀλλά πρωταρχικά σέ μιά βάση ἐπιστημονική, δηλαδὴ τὴν ιστορική πραγματικότητα τῶν τάξεων καί τῆς πάλης τους — τότε δικαιούνται αὐτός ἄνθρωποισμός θά παραμείνει καί θά διεθεωρεῖ ἀκόμα περισσότερο, ὅχι πιά σάν φιλοσοφικό ἢ ἥθικό αἴτημα, κοντιγό ἀκόμα στήν οὐτοπία, ἀλλά σάν δικτικειμενικός νόμος τῆς ἀνθρωπότητας τῶν προλεταριακῶν ἀγώνων πού ξεπερνοῦν καί καταλύουν τίς ἀλλοτριώσεις τίς δποῖες γεννοῦντα ταξικά καθεστώτα, δίγοντας ἔτσι σέ κάθε ἄνθρωπο τή δυνατότητα γά εἶγαι ἄνθρωπος, δημιουργός, «ποιητής» στήν πιό διαθιάζοντα λέξης, σ' αὐτήν τήν πλήρη ἔννοια πού ἔκανε τόν Μάρξιμ Γκόρκι γά λέει: «Ἡ αἰσθητική εἶγαι ἡ ἥθική τοῦ μέλλοντος».

'Ο μαρξισμός εἶγαι μιά φιλοσοφία τῆς δράσης.

Ἡ μαρξιστική κριτική δέν τοποθετεῖται μόνο στό ἐσωτερικό τῆς σκέψης. Δέν ἔγκειται πιά μόνο στήν ἀλλαγή τῆς ίδέας πού σχηματίζει κανεὶς γιά τόν κόσμο, ἀφήγοντάς τον δπως εἶγαι, ἀλλά στήν ἀλλαγή τοῦ ίδιου τοῦ κόσμου πού γεννάει τίς αὐταπάτες. Ἐτοι, μ' αὐτήν τήν διαθιάζοντα λέξη, ἔγραψε δ Κάρλ Μάρξ: «Ἡ

λύση τῶν θεωρητικῶν αἰνιγμάτων εἶναι ἔργο τῆς πράξης.

Αὐτό ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ἀληθιγή «κοπερνίκεια ἐπανάσταση» πού πραγματοποίησε ὁ Μάρξ στήν φιλοσοφία.

Μόνο μιά ἀλλαγή τῆς ταξικῆς σκοπιας μποροῦσε γά καταστήσει δυγατή αὐτή τήν κοπεργίκεια ἐπανάσταση. Ό μαρξισμός εἶναι ή φιλοσοφία τῆς ἐργασίας, πρῶτα-πρῶτα γνωτί εἶναι ή φιλοσοφία τῶν ἐργαζομένων ἐκείνων γιά τους ὅποιους ή φύση δέν εἶναι δημιουργία ή ἀλλοτρίωση τοῦ πνεύματος, ἀλλά ή ὄλη πού πάνω τῆς ἀσκεῖται ή ἐργασία.

Οταν καγείς στοχάζεται πάνω στόν κόσμο, τέτοιον ὅπως τόν δοκιμάζει καὶ τόν ζεῖ ὁ ἐργάτης η̄ ὁ ἐρευνητής μέσα στήν καθημεριγή του πρακτική, κι ὅχι μόνο ὅπως ὁ ἰδεολόγος μέσα στή θεώρησή του, τότε τά προβλήματα τίθενται μέ νλιστικούς όρους.

Ο Μάρξ είχε πλήρη συγείδηση τοῦ δτι η̄ ριζική μεταμόρφωση τῆς φιλοσοφίας ἐξυπογοοῦσε ἀλλαγή τάξης καὶ ταξικῆς προσοπικῆς, πράγμα πού μόνο αὐτό ἐπέτρεπε τήν προσπέλαση σ' ἔναν καιγούργιο κόσμο. Γιά νά πραγματοποίησε τή σύντηξη τῆς πιό προχωρημένης θεωρίας μέ τήν πιό προχωρημένη πράξη, ἐπρεπε γά διδαχτεῖ τούς διαθιούς πόθους τοῦ προλεταριάτου κοντά στούς πιό συγειδητούς καὶ πιό δραστήριους προλεταρίους.

Μ' αὐτή του τή στάση ἀγτίκρυ στήν ἐργατική τάξη καὶ τήν ταξική της πάλη, δ Μάρξ ξεχωρίζει ριζικά ἀπ' ὅλους τούς ἀφαιρετικούς τῆς «πράξης» πού, σήμερα, θεῶνται τήν πρακτική κάνοντας ἀφαίρεση τῶν πραγμάτων πάνω στά ὅποια ἀσκεῖται η̄ πρακτική.

Ο Μάρξ ὑπογραμμίζει ἔντονα πώς η̄ μεθοδολογία του τῆς ιστορικῆς πρωτοβουλίας στηρίζεται ἀναγκαῖα σέ μιά νλιστική φιλοσοφία.

Ο μαρξιστικός νλιστικός θεμελιώνεται πάνω σέ δυό ούσιώδεις θέσεις πού προσκομίζουν μιά πρωτότυπη λύση στό πρόβλημα τῶν σχέσεων ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου: τή θέση τοῦ ἐξ α γθρωπισμού τῆς φύσης, σύμφωνα μέ τήν ὅποια η̄ γνώση καὶ δ χειρισμός τῆς φύσης δέν μποροῦν γά κάνουν ἀφαίρεση τῆς «πράξης» καὶ, κατά ισυγέπεια, τοῦ ὑποκειμένου· καὶ τή

θέση τοῦ πρώτεον τῆς ὥλης, σύμφωνα μέτρην ὁποία, ἂν τό γά λέει κακεῖς πῶς τὸ ἀντικείμενο δέν μπορεῖ νά γίνει γνωστό χωρίς ὅποιον είναι αὐτογόητη ἀλήθεια τύπου Λά Παλίς, τό γά λέει πῶς τὸ ἀντικείμενο δέν μπορεῖ νά παρέχει χωρίς τό ὑποκείμενο είναι παραλογισμός.

"Αγάθην θέλουμε γά πέσουμε στίς αὐταπάτες τοῦ ιδεαλισμοῦ ἀπ' τόν Φίχτε ὡς τόν Χέγκελ, κι ἀπ' τόν Χούσσερλ ὡς τόν Μπασελάρ, ἂν δέν θέλουμε νά κάνουμε σύγχιση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπαραγγῆς τοῦ πραγματικοῦ μέτρου ἀληθινή παραγωγή μέσω τῆς ὁποίας τὸ ἀντικείμενο θά γινόταν ἀποκλειστικά ἔργο τοῦ ὑποκειμένου, τότε, τό δια λέμε πῶς ὁ κόσμος τοῦ ἀνθρώπου είναι ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, μᾶς ὑποχρεώγει νά θέσουμε μιά σειρά προβλήματα πού η λύση τους θά είναι ἔκεινη πού θά δώσει διατορικός ώλισμός.

Τό πρώτο πρόβλημα είναι ἔκεινο πού συγίσταται στόν προσδιορισμό τοῦ δεσμοῦ τῶν ιδεῶν μέτρην κόσμο. 'Ο Μάρκς δέν ξεκινάει ἀπό τή συνείδηση καί τή σκέψη τῶν ἀνθρώπων γιά νά ἔξηγήσει τή ζωή τους, ἀλλά ἀπό τήν ὑπαρξή τους καί τήν πραγματική πρακτική τους γιά νά ἔρμηνεύσει τή συνείδηση καί τή σκέψη τους.

Τό δεύτερο πρόβλημα συγίσταται στήν κατάδειξη τοῦ πῶς διανθρωπος, μεταβάλλοντας τή φύση, μεταβάλλεται: κι διδιος: οι πρόδοι τῆς τεχνικῆς του, ἀνοίγοντάς του καινούργιες δυνατότητες, τοῦ δημιουργοῦν καινούργιες ἀνάγκες καί οι ἀπαιτήσεις τῶν γέων αὐτῶν ἀναγκῶν τόν διδηγοῦν στήν ἀναζήτηση καινούργιων μέσων γιά τήν ἵκανοποίησή τους, λειτουργώντας ἔτοις σάν κίνητρο γιά νέες προόδους τῆς τεχνικῆς.

Μετά τήν ἵκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν μέσω τῆς ἔργασίας καί τή δημιουργία νέων ἀναγκῶν, τό τρίτο χαρακτηριστικό στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης ιστορίας είναι η ἔγκαθιδρυση κοινωνικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Οι ἀνθρωποι, κατακτώντας τή φύση, ἀνέπτυξαν τόν καταμερισμό τῆς ἔργασίας. 'Ο βαθμός ἀναπτυξῆς τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἔκφράζεται στό βαθμό πολυπλοκότητας τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἔργασίας. 'Ο διαχωρισμός

ἀνάμεσα σέ πόλη και σέ ὕπαιθρο, διαχωρισμός ἀνάμεσα σέ θομηχανική και σέ ἐμπορική δουλειά στό ἑσωτερικό τῆς πόλης, διαχωρισμός ἀνάμεσα σέ χειρωνακτική και σέ πνευματική δουλειά, δροθετοῦν τίς προόδους τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας.

Ἡ μπαρζή τῶν κοινωνικῶν τάξεων συνδέεται μέ τίς θιάφορες φάσεις αὐτῆς τῆς ἴστορικῆς ἀνάπτυξης τῆς παραγωγῆς.

Αὐτό πού δρίζει μιά κοινωνική τάξη, εἶναι πρωταρχικά ή θέση πού κατέχει μιά διμάρα ἀνθρώπων σ' ἓνα καθορισμένο σύστημα κοινωνικῆς παραγωγῆς, δρόλος της στήν κοινωνική δργάνωση τῆς ἐργασίας και, ἀκριβέστερα, ή σχέση της μέ τά μέσα παραγωγῆς.

Παραδείγματος χάρη, αὐτό πού δρίζει τό προλεταριάτο δέν εἶναι τό ἄλφα βιοτικό ἐπίπεδο ή διῆτα βαθμός ἀθλιότητας, ἀλλά πρωταρχικά εἶναι τό γεγονός πώς δέν ἔχει τήν ίδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς: προλετάριος εἶναι ἔκεινος πού δέν ἔχει τήν κυριότητα οὗτε τῶν μηχανῶν του ή τῶν ἐργαλείων του, οὗτε τῶν πρώτων ὑλῶν πού μεταποιεῖ, οὗτε τοῦ χώρου δπου ἐργάζεται. Ὁλα αὐτά ἀνήκουν στόν ἐργοδότη. Ἀπό δῶ ἀπορρέει ή λειτουργία αὐτοῦ τοῦ ἐργάτη μέσα στήν παραγωγή: εἶναι παραγωγός ὑπεραξίας πρός ὅφελος τῶν καπιταλιστῶν. Ὁ δέ ἐπιστημονικός δρισμός τοῦ καπιταλιστῆ εἶναι: αὐτός πού ἔχει τήν κυριότητα τῶν μέσων παραγωγῆς. Τό τρίτο στοιχεῖο τοῦ δρισμοῦ τοῦ προλεταριάτου σάν τάξης, ἔξω ἀπ' τά δύο πρώτα ἀντικειμενικά στοιχεῖα (τό δτι δέν ἔχει τήν κυριότητα τῶν μέσων παραγωγῆς και τό δτι παράγει ὑπεραξία), εἶναι ἔνα «ὑποκειμενικό» στοιχεῖο: ή ταξική συγενδηση και ή κατανόηση τῶν ἴστορικῶν καθηκόντων πού ἀναλαμβάνει ή τάξη του (ταξική πάλη, κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας μέ τή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου και κοιμουγιστικός μετασχηματισμός τῆς κοινωνίας).

Ἡ διαλεκτική αὐτῶν τῶν ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν ήταν ὡς τώρα ή κινητήρια δύναμη τῆς ἴστορίας.

Ἄρα δ θεμελιακός νόμος τῆς ἴστορικῆς ἀνάπτυξης εἶναι δύναμος τῆς ἀγαρκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στήν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων (δηλαδή χοντρικά στήν κατάσταση τῆς

τεχνικῆς) καὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων (πού νομικά ἔκφράζονται στὸ καθεστώς τῆς Ἰδιοκτησίας).

Αὐτός ὁ γόμος εἶναι ή ἐπιστημονική ἔκφραση ἐκείνου πού ὁ Μάρξ ἀποκαλεῖ, στὰ γεωνικά του ἔργα, πάλη κατά τῆς ἀλλοτρίωσης.

Τό πρόβλημα τῆς ἀλλοτρίωσης εἶναι, στὸν Μάρξ, τό πρόβλημα τῆς σχέσης τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας μέ τά ἀντικείμενα καὶ τούς θεσμούς πού ή δραστηριότητα αὐτή ἔχει δημιουργήσει.

Μποροῦμε νά διακρίνουμε τέσσερις κύριες πηγές τῆς ἔννοιας τῆς ἀλλοτρίωσης:

1. Οἰκονομική πηγή.—Γιά τούς οἰκονομολόγους ἀλλοτρίωση εἶναι ή μεταβίβαση κυριότητας σ' ἕνα ἄλλο πρόσωπο. Σέ μιά ἐμπορευματική κοινωνία, ή πιό τρέχουσα μορφή ἀλλοτρίωσης εἶναι ή πώληση.

2. Νομική πηγή.—Στούς θεωρητικούς τοῦ φυσικοῦ δικαίου ὁ ὅρος ἀλλοτρίωση σημαίνει τὴν ἀπώλεια τῆς ἀρχικῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν μεταφορά της, μέσω τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, στήν κοινωνία. Μέ τούτη τὴν ἔννοια χρησιμοποιεῖ τῇ λέξῃ αὐτή ὁ Ρουσσώ στό «Κοινωνικό Συμβόλαιο».

3. Φιλοσοφική πηγή.—Γιά τόν Φίχτε, ή ἀλλοτρίωση εἶναι ή πράξη μέ τὴν ὁποία τό ὑποκείμενο θέτει τό ἀντικείμενο. Τό ἀντικείμενο, τό μή-ἐγώ στήν διότητά του, εἶναι μιά ἀλλοτρίωση τοῦ πνεύματος, τοῦ Ἐγώ.

4. Θεολογική πηγή.—Στό νόημα τῆς γνωστικῆς θεολογίας, ή ἀλλοτρίωση ἔκφράζει τῇ δημιουργίᾳ τοῦ κόσμου ἀπ' τόν Θεό. Μέσα στήν γνωστική παράδοση αὐτή ή ἔννοια συγγενεύει μέ τὴν ἔννοια τῆς «ἐκπορεύσεως» καὶ τῆς «πτώσεως».

‘Ο Μάρξ δανείζεται τὴν ἔννοια τῆς ἀλλοτρίωσης ἀπ' τόν Χέγκελ καὶ τόν Φόρμπιτς, ἀλλά τὴν ὑποβάλλει σέ μιά ένθια μεταμόρφωση.

Στόν Χέγκελ ή ἀλλοτρίωση ἥταν τό γεγονός διτι τό πνεῦμα δέν ἀναγγωρίζει πιά τό ἔργο του μέσα σ' αὐτό πού δημιουργήσε καὶ θεωρεῖ τό ἴδιο του τό προϊόν μιά ξένη πραγματικότητα.

Στόν Φόρμπιτς ή ἀλλοτρίωση ἔχει ἥδη ὑλιστική σημα-

σία. Ὁ Φόβερμπαχ, ἐφαρμόζοντας τὴν ἔγνοια τῆς ἀλλοτρίωσης στήν θρησκευτική κριτική, θεωρεῖ πώς δ ἀγθρωπος, «ἀλλοτριώγονος» τίς ἰδιες του τίς ἰδιότητες και ἀφαιρώντας τους κάθε περιορισμό, τίς προβάλλει ἔξω ἀπό τὸν ἑαυτό του καὶ τίς ἀποδίδει στὸ Θεό (π.χ. ἡ ἀγθρώπινη ἀγάπη, πού δδηγεῖται στήν ἀπόλυτη τελειότητά της και γίνεται μιὰ ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ). Ὁ Θεός δέν εἶναι παρά μιὰ φανταστική προσδολή τῆς οὐσίας τοῦ ἀγθρώπου, πού ἔγινε ξένη πρός τόν ἀγθρωπό (ἀλλοτριωμένη) καὶ τόν ἔξουσιάζει.

Ἐτοι, γιὰ τὸν Φόβερμπαχ δέν εἶναι ὁ Θεός πού ἔκανε τόν ἀγθρωπό κατ' εἰκόνα του, ἀλλά ὁ ἀγθρωπός πού ἔκανε κατ' εἰκόνα του τοὺς θεούς του.

Ο Μάρκος ἐφαρμόζει στήν κριτική τοῦ Κράτους, και κατόπι στήν κριτική τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, τὴν μέθοδο πού εἶχε ἐφαρμόσει ὁ Φόβερμπαχ στήν κριτική τῆς θρησκείας.

Ἄρα γιὰ τὸν Μάρκος ἡ ἀλλοτρίωση δέν εἶναι φαινόμενο μόνο πνευματικό ἔχει τὴν ἀντικειμενική τῆς βάση μέσα στὶς ἰδιες τὶς συνθῆκες τῆς ζωῆς τοῦ ἐργαζόμενου.

Στά «Χειρόγραφα τοῦ 1844» ὁ Μάρκος διακρίνει τρεῖς οὖσιας στιγμές τῆς ἀλλοτρίωσης τῆς ἐργασίας:

1. Τὴν ἀλλοτρίωση τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας. Μέ τόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας δταγ, μέσω τῆς πώλησης, ἔγα προϊόν μπαίνει στὸ κύκλωμα τῶν ἀνταλλαγῶν, ξεφεύγει ἀπ' τόν ἰδιαίτερο παραγωγό του, γίνεται ἐμπόρευμα, δηλαδή ὑπακούει σέ γδμους ξένους πρός τούς νόμους τῆς δικῆς του δημιουργίας, ὑπακούει στούς ἀπρόσωπους νόμους τῆς ἀγορᾶς.

Ἡ ἀλλοτρίωση τῆς ἐργασίας εἶναι μιὰ μερική περίπτωση τῆς γενικῆς ἀλλοτρίωσης τῆς πώλησης. Εἶναι ἡ πώληση τῆς ἐργατικῆς δύναμης, πού ἔγινε ἐμπόρευμα καὶ, δπως κι αὐτό, ἀπρόσωπη καὶ ἀγώνυμη.

Οταν μέ τὴ γέννηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, δ ἀγθρωπος, δηλαδή δ δημιουργός, δ ἐργαζόμενος, πού γίνεται δούλος, δουλοπάροικος ἡ προλετάριος, χάνει τὴν κυριότητα αὐτῶν τῶν μέσων παραγωγῆς, τότε σπάει δ δργανικός

δεσμός ἀνάμεσα στό συγειδητό σκοπό πού δ ἀνθρωπος τάσσει στήν ἐργασία του καί στά μέσα πού κινητοποιεῖ γιά νά φτάσει σ' αὐτόν τόν σκοπό. 'Ο δημιουργός δρίσκεται ἔτσι χωρισμένος ἀπ' τό προϊόν τῆς ἐργασίας του πού πιά δέν τοῦ ἀγήκει, ἀλλά ἀγήκει στόν ἴδιοκτήτη τῶν μέσων παραγωγῆς, εἴτε αὐτός εἶναι δουλοκτήτης, εἴτε φεουδάρχης ἀρχοντας, εἴτε καπιταλιστής ἐργοδότης. "Αρα ή ἐργασία του δὲν είναι πιά ή πραγματοποίηση τῶν δικῶν του σκοπῶν, τῶν προσωπικῶν του σχεδίων. Πραγματοποιεῖ τούς σκοπούς ἑγός ἀλλου. "Ἐτσι δ ἀνθρωπος, μέσα στήν ἐργασία του, παύει γά είναι ἀνθρωπος, δηλαδή αὐτός πού θέτει σκοπούς, γιά γά γίνει μέσο, μιά στιγμή τῆς ἀντικειμενικῆς διαδικασίας τῆς παραγωγῆς, ἐν α μέσο σ ο γιά γά παράγει ἐμπορεύματα καί ὑπεραξία. 'Η ἀλλοτρίωση είναι ἐδῶ ἀ π ω λ ε ι α τ η σ κ ρ ι δ τ η τ α σ.

2. Τήν ἀλλοτρίωση τῆς πράξης τῆς ἐργασίας. Σέ κάθε καθεστώς ἀτομικῆς ἴδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, δ ἐργαζόμενος δέν είναι χωρισμένος μόνο ἀπ' τό π ρ ο ι δ ν τῆς ἐργασίας του, ἀλλά κι ἀπό τήν ἴδια τήν π ρ ἄ ξ η τῆς ἐργασίας του. 'Ο κύριος τῶν μέσων παραγωγῆς δέν τοῦ ἐπιβάλλει μονάχα τούς σκοπούς, ἀλλά καί τά μέσα, τίς μεθόδους τῆς ἐργασίας του. Οι χειρογομίες κ' οι ρυθμοί κατευθύνονται ἀπ' τά ἔξω, μέσω τῆς θέσης πού ἔχει ταχθεῖ στόν ἐργαζόμενο μέσα στά γρανάζια τῆς παραγωγῆς. Μέσω τοῦ ἐργαλείου ή τῆς μηχανῆς, οι χειρογομίες κ' οι ρυθμοί είναι προδιαιμορφωμένοι, καλουπαρισμένοι, μέ μορφή δλότελα ἀπαγθρωποποιημένη καί μέ ταχύτητες πού συχνά γίνονται ἐφιαλτικές, ὥσπου φτάνουν νά κάγουν τόν ἐργάτη «σάρκιγο ἔξαρτημα ἑγός ἀτοάλιγου μηχανήματος», κατά τήν ἔκφραση τοῦ Μάρξ. 'Η ἀλλοτρίωση είναι ἐδῶ ἀ π ο π ρ ο σ ω π π ο ι η σ η.

3. Τήν ἀλλοτρίωση «κατά γένος ζωῆς». Τό σύγολο τῶν μέσων παραγωγῆς πού ὑπάρχουν σέ μιά δομισμένη ίστορική ἐποχή, τό σύγολο τῶν ἐπιστημονικῶν καί τεχνικῶν μέσων τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς ἔξουσίας πού ἀντιπροσωπεύουν, είναι δ καρπός τῆς ἐργασίας καί τῆς σκέψης δλων τῶν προγεγέστερων γενεῶν. "Οταν ἔνας ἀνθρωπος ἐργάζεται, δλόκληρη ή προγεγέστερη ἀνθρωπότη-

τα δρίσκεται μέσα στή δραστηριότητά του. Ή έργασία του είναι ή έκφραση της «κατά γένος ζωῆς» του άνθρωπου, δλων τῶν συσσωρευμένων δημιουργιών του άνθρωπου γένους. «Οταν δημιώς τά μέσα παραγωγής είναι άτομική ίδιοκτησία, δλη αυτή ή κληρονομά, στήν δποία είναι παρόν τό δημιουργικό έργο δλόκληρης της παρελθούσας άνθρωπότητας, της άνθρωπότητας σάν «δν γένους», δπως λέει δ Μάρξ, δρίσκεται στά χέρια μερικῶν άτόμων πού διαθέτουν έτσι δλα τά δρυμήματα πού σώρευσαν χιλιετηρίδες άνθρωπινης έργασίας και δακμονίου.

Η άτομική ίδιοκτησία είναι δρα ή δπέρτατη μορφή άλλοτρίωσης. «Η κοινωνική δύναμη ξγινε ίδιωτική δύναμη μερικῶν άνθρωπων», θά πει δ Μάρξ στό «Κεφάλαιο». Τό κεφάλαιο είναι ή δλλοτριαμένη ίσχυς της άνθρωπότητας πού δνυψώνεται πάνω δπ' τούς άνθρωπους σάν δύναμη ξένη και άντιανθρώπινη. Η άλλοτρίωση είναι έδω δ π α ν θ ρ ω π ο π ο ι η σ η.

Γιά τό φτάσιμο στήν άντιληψη τού δπιστημονικού σοσιαλισμού, δπως έκφραζεται στό «Κεφάλαιο», ήταν δπαραίτητη μιά πραγματική «μετατροπή» αυτῶν τῶν θεωρησιακῶν ένγοιων.

Η μέθοδος τού Μάρξ στό «Κεφάλαιο» είναι άκριδως τό άντιθετο δπό μιά θεωρησιακή η ούτοπική μέθοδο: δ Μάρξ δέν ξεκινάει δπό μιάν δ π ρ ι δ ρ ι, καθαρά ίδεατή, άντιληψη περί της «ούσιας» τού άνθρωπου, γιά νά παραγάγει δπ' αυτήν έκειγο πού «θά έπρεπε γά είναι» τό μέλλον του. Αγτίθετα, δ Μάρξ ξεκινάει δπό μιάν δπιστημονική άγάλυση της οίκονομικής πραγματικότητας και τῶν έσωτερικῶν της άντιφάσεων γιά νά άγαδείξει τούς νόμους της ένύπαρκτης άγάπτυξής της.

Η έφαρμογή της μεθόδου αυτής, σ' ένα καινούργιο ίστορικό στάδιο, δπαιτεῖ δπ' τούς μαρξιστές, γιά νά είναι πιστοί στό ίδιο τό πνεῦμα της φιλοσοφίας τού Μάρξ, νά άγαλάδουν σάν έργο τό γά άγακαλύψουν τούς καιγούργιους νόμους άγάπτυξης της πραγματικότητας της έποχής τους και νά συγχωνεύσουν στίς άγακαλύψεις τού Μάρξ τά προβλήματα, τίς μεθόδους και τά πραγμα-

τικά στοιχεῖα πού ἀγακάλυψαν οἱ διάφορες ἐπιστῆμες στήν ἐποχὴν μας.

Τό παράδειγμα αὐτῆς τῆς δημιουργικῆς μαρξιστικῆς ἔρευνας τό ἔδωσε δ Λένιν στήν πολιτική οἰκονομία, ὅταν ἀγακάλυψε τούς νέους νόμους ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ στήν ἐποχὴ τῆς παρακμῆς του, μέ τή μελέτη του γιά τὸν «ἱμπεριαλισμό», καί στή φιλοσοφία, ὅταν μέ τό βιβλίο του «Τύλισμός καί Ἐμπειριοκριτικισμός» μελέτησε, ξεκινώντας ἀπό τίς μεθοδολογικές ἀρχές πού ἀνακάλυψαν δ Μάρξ καί δ "Ἐγγκελς, τά γνωσιοθεωρητικά προβλήματα πού ἔθετε ή φυσική σέ μιά φάση τῆς ἀνάπτυξής της πού σύτε δ Μάρξ ούτε δ "Ἐγγκελς εἶχαν μπορέσει νά γγωρίσουν.

"Ομως ή φυσική καί, γενικότερα, οἱ ἐπιστῆμες καί οἱ τεχνικές ἔκαναν μεγαλύτερες προόδους ἀπ' τόν Λένιν ὡς ἐμῦς, ἀπ' ὃσες εἶχαν κάνει ἀπ' τόν Μάρξ καί τόν "Ἐγγκελς ὡς τόν Λένιν. Χρέος λοιπόν τῶν μαρξιστῶν σήμερα εἶναι νά κάνουν μιά δημιουργική προσπάθεια μεγαλύτερη ἀκόμα ἀπό κείνην πού ἐπιτέλεσε δ Λένιν, ἀν θέλουν ή σκέψη τους νά μή μείνει πίσω ἀπ' τήν πραγματικότητα.

Πρέπει νά ἀναζητήσουν ὅχι μόνο τίς φιλοσοφικές ἐπιπτώσεις τῶν σύγχρονων ἔξελίξεων τῆς πυρηνικῆς φυσικῆς, τῆς χημείας καί τῆς βιολογίας, ἀλλά νά κάνουν τήν κριτική ἀπογραφήν τῶν ὅσων μποροῦν νά προσκομίσουν στήν ἀνάπτυξη τοῦ διαλεκτικοῦ καί τοῦ ἴστορικοῦ ὄλισμοῦ οἱ ἀγακαλύψεις τῆς φαινομενολογίας τοῦ Χοῦσσερλ, τῆς Φυχανάλυσης τοῦ Φρέσντ, τῆς κυθερνητικῆς, τοῦ στρουκτουραλισμοῦ καί πολλές ἄλλες εἰσφορές στίς ἐπιστῆμες τῆς φύσης ἡ τοῦ ἀνθρώπου, ἔστω κι ἄν ή ἐπεξεργασία τους ἔγινε μέσα σέ φιλοσοφικές προσπτικές πού τούς παραποιοῦν ἢ τούς φεγακίζουν τή σημασία καί τήν ἐμβέλεια. Ό τρόπος πού δ Μάρξ «ξανάστησε στά πόδια της» τή φιλοσοφία τῆς πράξης τοῦ Φίχτε, τή διαλεκτική τοῦ Χέγκελ καί τόν ύλισμό τοῦ Φόύερμπαχ, μᾶς δίγει ἔνα κτυπητό παράδειγμα αὐτῆς τῆς μεθόδου.

Μ' αὐτόν τόν τρόπο, ὅχι μόνο μποροῦν νά πλουτίσουν οἱ μέθοδοι τοῦ μαρξισμοῦ, ἀλλά μπορεῖ καί νά διευρυγθεῖ δ ἵδιος δ ὁρίζοντας τῶν προβλημάτων.

· Ή ανάπτυξη καί τό μέλλον τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας ἐξαρτώνται σήμερα ἀπό τή λύση τριῶν προβλημάτων:

1. Τήγα δριστική ρήξη μέτο δογματισμό πού, ἐπί ἔνα τέταρτο τοῦ αἰώνα, σύμθηκε τροχοπέδη στήν ἀνοδο τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας καί, συγεπώς, στήν συγειδητοποίηση τοῦ ὅτι διαρξισμός δέν εἶναι παρά μία προκριτική φιλοσοφία καί ὅτι δέν εἶναι δυνατό νά εἶναι κανείς μαρξιστής δταν σκέψεται σάν γά μήν είχαν ὑπάρξει ποτέ διά Κάντ κι διά Φίχτε. Τοῦτο ἀπαιτεῖ, ἡ κληρονομιά τῆς γερμανικῆς κλασικῆς φιλοσοφίας μέσα στό μαρξισμό νά μήν περιστέλλεται στόν Χέγκελ καί τόν Φόύερμπαχ, κι ἀκόμα ἀπαιτεῖ μιάν ἐπαγεντίμηση τῆς κληρονομίας τοῦ Κάντ καί τοῦ Φίχτε.

2. Τή βαθύτερη ἐπεξεργασία τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας τῆς ὑποκειμενικότητας, ἀναγνωρίζοντας ἐδῶ ὅτι διαρξισμός ἔθεσε ἔνα πραγματικό πρόδλημα, ἐστω κι ἂν δέν μποροῦμε γά δεχτοῦμε ούτε τόν τρόπο πού τό ἔθεσε, ούτε τήγα ἀπάντηση πού τοῦ ἐδωσε, καί χωρίς γά ξεχνᾶμε πώς ἡ μελέτη τοῦ προβλήματος τῆς ὑποκειμενικότητας δέν συνδέεται ἀναγκαῖα μέ μιάν ὑποκειμενιστική καί ἀτομικιστική ἀντίληψη.

3. Τήγα ἐπεξεργασία μιᾶς μαρξιστικῆς θεωρίας τῆς ὑπερβατικότητας πού θά μᾶς ἐπιτρέψει τήγα ἐξερεύνηση ὅλων τῶν διαστάσεων τοῦ ἀγθρώπου, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς διάστασης τῆς ἐσωτερικότητας, πού δι χριστιανισμός τίς ὑπερτίμησε, καί χωρίς γά ξεχνᾶμε πώς ἡ μελέτη τῆς ὑπερβατικότητας δέν συνδέεται ἀναγκαῖα μέ ἀλλοτριωμένες, θεολογικές ἀντιλήψεις, πού κάνουν τήγα ὑπερβατικότητα ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ, ἐνώ ἐμείς ἀγαπτύναμε σ' αὐτήγα μιά διάσταση τοῦ ἀγθρώπου.

Νομίζω λοιπόν πώς οἱ μαρξιστές φιλόσοφοι, χωρίς γά πάφουν γά ἐκπληρώγουν τό ἔργο πού ἐδῶ κ' ἔναν αἰώνα τούς ἔχει γίνει παράδοση, πρέπει νά ἐμψυχώνονται ἀπό τήγα τριπλή φροντίδα τῆς ἀγαζήτησης τοῦ πῶς διαρξισμός μπορεῖ γά ἀγαπτύξει:

- μιά κριτική φιλοσοφία πού γά μήν εἶναι ἰδεαλιστική,
- μιά θεωρία τῆς ὑποκειμενικότητας πού γά μήν εἶναι ὑποκειμενιστική,

— μιάν ἀντίληψη τῆς ὑπερβατικότητας πού νά μήν είγαι
ἀλλοτριωμένη.

Αὐτός ὁ διαθέσις στοχασμός, πάνω στή δημιουργική πράξη του ἀνθρώπου, χάρη στόν δποίο δ Μάρκς ἔφτασε στό σημεῖο γά «ξαναστήσει στά πόδια της», μέσα σέ μιά συγκεκριμένη ἴστορική καί ὑλιστική προοπτική, τήν φιχτεῖκή φιλοσοφία τῆς δημιουργίας, ἐπέτρεψε τή θεμελίωση ἐνός διλικοῦ καί μαχόμενου ἀνθρωπισμοῦ. Κάνοντας τήν πράξη (σύμφωνα μέ τή διδασκαλία του Φίχτε, ἀποφεγγακίζοντάς την ὅμως) πηγή καί κριτήριο κάθε ἀλήθειας καί κάθε ἀξίας, δ Μάρκς ὅχι μόνο ἐπιτέλεσε τή ριζικότερη ἐπανάσταση στή φιλοσοφία, κάνοντάς την νά ριζώσει στή γῆ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά καί ἀνοιξε τίς νέες προοπτικές τῶν ἀτέρμονων μετασχηματισμῶν τῆς φύσης, τῆς κοινωνίας καί του ἀνθρώπου μέσα στήν πιό διαθέσιμή την.

‘Ο μαρξισμός, χωρίς νά μᾶς ξαναγυρίζει σέ μιά «προκριτική» φάση τῆς φιλοσοφίας, κάθε ἀλλο, προεκτείνει καί διοκληρώνει τή διασική κίνηση τῆς νεότερης φιλοσοφίας ἀπό τήν ἐποχή του Ντεκάρτ, η δποία μέ τήν καντιανή κριτική ἔφτασε στήν πλήρη αὐτοσυγείδηση: δ ἀνθρωπος δέν μπορεῖ νά κατανοεῖ την παρά μόνο αὐτό πού ἔχει φτιαχθεί. ‘Ο Φίχτε δδήγησε στό βασικό τέρμα τῆς τήν πρωταρχική ἀπαίτηση του γεότερου δρθιολογισμοῦ, ἀπορρίπτοντας τό δογματικό ἴσχυρισμό γιά κάτι τό «δεδομένο» καί τοποθετώντας στήν ἀφετηρία του στοχασμοῦ του ὅχι ἔνα γεγονός ἀλλά μιά πράξη. Αὐτό πού ούσιαστικά ἐπιτρέπει στό μαρξισμό νά ξεφύγει ἀπό κάθε δογματισμό, είναι τό ὅτι ἔδωσε, χάρη στό «ἀναποδογύρισμα» καί τόν ἀποφεγγακισμό τῆς φιχτεῖκης ἀντίληψης, μιά συγκεκριμένη ἴστορική, ὑλιστική σημασία στό πρωτείο τῆς πράξης.

Οι ἀπαιτήσεις του πρωταρχικοῦ ἀγώνα γιά τήν κοινωνική χειραφέτηση του ἀνθρώπου δδήγησαν τόν Μάρκς νά ἀναπτύξει πλήρως, μέσα στά κύρια ἔργα του, τό «Κομμουνιστικό Μαγιφέστο», τό «Κεφάλαιο», καί στά ἴστορικά του ἔργα, δπως στήν «18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βογαπάρτη», αὐτό πού ἀποτελεῖ τήν ἀπο-

φασιστική του είσφορά: μιά μεθόδολογία τής
ίστορικής πρωτοβιαζόμενης.

Ο Μάρξ δέν μας κληροδότησε ένα σύστημα νόμων, άλλα τή
διαλεκτική τέχνη τής άνακαλυψής τους και τής θεμελίωσης τής
δημιουργικής μας πράξης πάνω στή γνώση τους.

Τό όργο του Μάρξ περιέχει σέ σπέρμα τίς αρχές μιᾶς έξε-
ρεύνησης του άγνωπου σέ δλεις τίς διαστάσεις του: δχι μόνο τήν
ίστορική και άγνωιστική διάσταση στήν δύοϊα δ Μάρξ άφιέρωσε
τό ούσιαστικότερο μέρος τῶν έρευνῶν του, άλλα και τή διάστα-
ση τής υποκειμενικότητας και τής δημιουργίας (πού ή θεολογία
τή χαρακτηρίζει γενικά μέ τό δνομα «ύπερβατικότητα»). Στήν
έποχή τής νίκης του σοσιαλισμοῦ, άνοιγεται στή μαρξιστική έρευ-
να ένα τεράστιο πεδίο γιά τήν έξερεύνηση δλων αύτῶν δια-
στάσεων, «ξαναστήγοντας στά πόδια τους» και συγχωνεύοντας,
στήν πορεία τής, δλεις τίς άνακαλύψεις πού πραγματοποιήθηκαν
σ' αύτές τίς περιοχές και πού ταυτόχρονα φενακίστηκαν ἀπ'

τούς μή-μαρξιστές έρευνητές.
Μέσα στά τελευταῖα είκοσι χρόνια, καμιά φιλοσοφία δέν ξ-
φτασε ακόμια στό σημείο γά κυριαρχήσει πάνω στίς νέες πραγ-
ματικότητες και γά άνυψωθεῖ σέ μιά συγοική θέα, δπως τό
πραγματοποίησαν οι μεγάλες συνθέσεις τής Άναγέννησης, ἀπ'
τόν Λεογάρυτο ντά Βίντοι ὡς τόν Τζορντάνο Μπρούνο και τόν
Ντεκάρτ, δπως τό ξκαγε ή Έγκυκλοπαίδεια τού 18ου αιώνα, δ-
πως τό ξκαναγε δ Μάρξ πρίν ἀπό ένοια αιώνα κι δ Λένιν πρίν ἀπό
μισό.

Πάνω στό πεδίο τής μάχης τής σύγχρονης φιλοσοφίας ίπάρ-
χουν κυρίως γενέροι και άγάπηροι.

—Ο κλασικός δρθολογισμός ξχει ίπερφαλαγγιστεῖ ἀπ' δλεις
τίς μεριές. Ή μεταφυσική του ἀντίληφη γιά τό ἔλλογο στοιχεῖο
και γιά τό λόγο ξχει μείνει πίσω ἀπ' τήν έπιστήμη και τήν ί-
στορία. Τό περισσότερο πού ξγιγε ήταν μιά μεγάλη προσπάθεια
μεταρρύθμισης, ή προσπάθεια τού Γκαστόν Μπασελάρ, πού διά-
λεξε τή βασιλική δδό, ἀκολουθώντας, κατά τά τριάντα χρόνια πού
θρίσκονται στό μέσο αύτου τού αιώνα, τή διαδρομή τῶν έπιστη-

μῶν, πράγμα πού τόν δύνηγγεσε σέ μιά θαθιά διαλεκτική ἀντίληψη τῆς ἀνάπτυξης τῆς σκέψης, μ' ὅλο πού ή ἀντίληψη αὐτή εἶναι μέσα σέ μιά ιδεαλιστική προσπεική. Δίπλα σ' αὐτές τίς ἐργασίες, παρέθεσε λεπταίσθητες ἔρευνες γιά τή λογοτεχνία και τίς τέχνες, ἀλλά δέν κατόρθωσε γά ενοποιήσει τήν ἐπιστημολογία και τήν αἰσθητική του και παραιτήθηκε ἀπό κάθε προσπάθεια νά συλλάβει φιλοσοφικά τά κοινωνικά, πολιτικά και ηθικά προβλήματα. "Ετοι ἔνα ἀπό τά πιό ρωμαλέα και σεβαστά ἔργα τοῦ αἰώνα μας δέν κατόρθωσε καμιά στιγμή νά πραγματοποιήσει μιά σύνθεση, οὔτε κάν νά τή συλλάβει.

—Ο θετικισμός, μέ καινούργιες πάντα μορφές, ἀπ' τόν ἐμπειριοκριτικισμό ὡς τό λογικό ἐμπειρισμό, ἀπ' τή σημαντική ὡς τό διαλεκτικό ὑπερεμπειρισμό, παρασιτεῖ σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς ἐπιστήμης, ἀπ' τή φυσική ὡς τήν κοινωνιολογία, και ξεκινᾶ μέ μιάν διμολογία ἀδυναμίας, μέ μιάν ἀποποίηση τῆς φιλοσοφίας, δηλώνοντας ἀπ' τά πρίν πώς εἶναι ἀδύνατο γά οὐφωθεῖ σέ μιά συνολική θέα και νά καταγοήσει τή σημασία τῆς ἀνθρώπινης ἐποποίας.

—Ο ύπαρξισμός εἶναι μά θηγαγενής φιλοσοφία, πού ή ἐπιτυχία της, τήν ἐπαύριο τοῦ παιγκοσμίου πολέμου, δ ὅποιος εἶχε θέσει ὑπό ἀμφισθήτηση ὅλες τίς ἀξίες, δψειλόταν στήν ἔξαρση τοῦ θεμελιακοῦ ἀτομικισμοῦ πού γεννιέται ἀπ' τό ἀστικό καθεστώς και στή σαγήνη τῶν ρομαντικῶν θεμάτων τῆς μοναξιᾶς, τοῦ ἄγχους και τοῦ θανάτου, πού δ Σάρτρ τά πήρε στά χέρια του μέ πολλή δέξιοτεχνία, μέσα στήν παράδοση τοῦ Κίρκεγχορ και τοῦ Χάιμτεγγερ.

Η θασική ἀδυναμία τοῦ ύπαρξισμοῦ ἔγκειται στήν ἀγικαγότητά του νά συναρρέωσει τήν ὑποκειμενιστική ἀντίληψή του γιά τόν κόσμο και τή ζωή ἀπ' τή μιά μεριά, μέ τήν ἐπιστημονική και τήν κοινωνική πραγματικότητα ἀπ' τήν ἄλλη.

Παρά τή συστηματική του προσφυγή στή φαινομενολογία τοῦ Χοῦσσερλ, δ ύπαρξισμός παραμένει πάντα, στίς ἐπιστήμες, πιό δῶθε ἀκόμα κι ἀπ' τόν θετικισμό. "Απ' τήν πολιτική και κοινωνική ἀποφη, ή ὑποκειμενιστική ἀφετηρία τοῦ Σάρτρ δέν ἐπιτρέπει ποτέ τή συγάντηση μέ τήν πραγματικότητα τῶν τάξεων, τήν

όρθιή ἔκτιμηση τῶν πραγματικῶν δυνάμεων καὶ δέ μπορεῖ παρὰ νά δοηγήσει σέ περιπέτειες, παρά τή διαρκῶς ἀγανεωνόμενη προσπάθεια τοῦ Σάρτρ νά ταχθεῖ μέ τό μαρξισμό. Ἡ ἀπελπισία πού σημαδεύει τά τελευταῖα του ἔργα ἐκφράζει αὐτές ἀκριδῶς τίς ἀποτυχίες.

— Ἡ καθολική σκέψη, σ' αὐτή τήν περίοδο τῆς Συνόδου, εἶναι μέσα σέ πλήρη προσπάθεια «aggiornamento», ἐνσυγχρονισμού. Ὁ Παῦλος θεος, μετά τόν Ἰωάννη 23ο, καλεῖ τήν ἐκκλησία, ἄν καὶ μέ λιγότερη τόλμη, σ' ἕνα γεγικευμένο «διάλογο» μέ τόν κόσμο.

Στίς ἐπιστήμες ἔχουμε μιά ρήξη μέ τίς παραδόσεις τῆς ἐκκλησίας ἀπ' τήν ἐποχή τής ἀντιμεταρρύθμισης. Τό ζήτημα τῆς ἀποκατάστασης τοῦ Γαλιλαίου ἔχει συμβολική σημασία. Αυτό πού κρίνεται εἶναι ἡ πλήρης ἐκκένωση τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπιστήμης ἀπό τή θεολογία.

Στήν ἡθική, μερικά ἀπό τά διασικά στοιχεῖα τῆς καθολικῆς δογματικῆς τίθενται ὑπό ἀμφισθήτηση: οἱ αἰσιόδοξες θεοβαώσεις γιά τό μέλλον τοῦ ἀγθρώπου κ' ἡ ἀναγνώριση τῆς δύναμης τοῦ ἀνθρώπου νά μεταβάλει τή φύση μέ τήν ἔργασία του καὶ ν' ἀλλάξει τίς κοινωνικές σχέσεις μέ τήν πάλη, ὀδηγοῦν στόν τονισμό λιγότερο ταπειγότητας τοῦ Ἀγθρώπου ὡς δημιουργήματος καὶ περισσότερο τής δημιουργικῆς του δύναμης. Ἡ ἵδια ἡ ἔνγοια τοῦ ἀμαρτήματος, πού εἶναι μιά ἀρχή παραίτησης καὶ συντηρητισμοῦ, περνάει σέ δεύτερο πλάνο, ἀκόμα κι δταν δέν ἀμφισθήτεται διασκά (ὅπως π.χ. στόν Τελάρ ντέ Σαργτέν).

Μόνο δ μαρξισμός μᾶς ἐπιτρέπει νά συλλάβουμε τίς γιγάντιες μεταμορφώσεις τοῦ κόσμου μας καὶ τοῦ καιροῦ μας.

Από τήν ἐπιστημονική σκοπιά, πρέπει νά θρυψικτίσουμε κάθε περιορισμό στήν ἐλεύθερη ἀνέλιξη τῆς ἔρευνας. Ὁ ἀπαιτητικός υλισμός τοῦ μαρξισμοῦ, ἐπιβάλλοντάς μας συνεχῶς τήν ἀναφορά σέ μιά πραγματικότητα ἐξωτερική ὡς πρός τή σκέψη μας, ἐξυπονοεῖ μιά μόνιμη στάση ἀγοίγματος καὶ υποδοχῆς, μιάν ἀκα-

τάπαιαστη ρήξη μέ τή θεώρηση, τό δογματισμό καί τά κλειστά συστήματα· ύπενθυμίζει στή διαλεκτική πώς δέν είναι μόνο διαλεκτική τῶν ἔννοιῶν, ἀλλά καί διαλεκτική μιᾶς ἀνεξάντλητης καί κινούμενης πραγματικότητας, πού δ στόχος της είναι πέρα ἀπ' τήν ἴδια τήν ἔννοια, μιά διαλεκτική ἀτέρμονη, ἡ διαλεκτική τῆς ἀγθρώπινης πράξης καί δημιουργίας πού δρίσκονται σέ διαπάλη μ' ἔναν κόσμο πού πρέπει νά μετασχηματίσουν.

«Τή θεωρία του Μάρκ ούτε τήν ἀντικρύζουμε καθόλου σάν κάτι τό τελειωμένο κι ἀνέγγιχτο, ἔγραψε δ Λένιν.¹ Αυτίθετα, εἴμαστε πεισμένοι πώς ἔχει μόνο θέσεις τούς ἀκρογωνιαίους λίθους τῆς ἐπιστήμης, πού οι σοσιαλιστές πρέπει νά τήν κάνουν νά προχωρήσει πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις ἄγ δέν θέλουν νά μείνουν πίσω ἀπ' τή ζω»¹.

Ο μαρξισμός δέν είναι μιά συλλογή Ἱερῶν κειμένων, δπως ὑπῆρξαν γιά τούς σχολαστικούς ή Βίβλος κι δ Ἀριστοτέλης.

Ο μαρξισμός δέν είναι σύστημα κατηγοριῶν καί νόμων πού ἔχουν καθοριστεῖ μιά γιά πάντα καί πού ἐπιτρέπουν νά κρίνεται κάθε ἐπιστημονική ἔρευνα, κάθε θεωρία καί κάθε ἐμπειρία, ἀπ' τό ἄγ δρογγωμοῦν η διαφωνοῦν μ' αὐτό τό σύστημα κατηγοριῶν καί νόμων.

Ο μαρξισμός, ἀκριβῶς ἐπειδή είναι ἔνας ὑλισμός, δηλαδή μιάν κοσμοαγτίληψη πού θεωρεῖ ὅτι η ὑλική πραγματικότητα ὑπάρχει ἔξω ἀπ' τό ἔγώ, χωρίς τό ἔγώ, κι ὅτι γιά νά ὑπάρξει δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπ' τό ἔγώ, μᾶς ἀπαγορεύει νά προσάλουμε τήν ἀξίωση τῆς αὐθαίρετης ὑποκατάστασης αὐτῆς τῆς ἔξωτερης πραγματικότητας μέ τά δημιουργήματα τού πνεύματός μας.

Γιά ούσιαστικό κριτήριο τῆς ἀλήθειας ἔχει τήν πράξη, τήν πειραματική ἐπαλήθευση τῶν ὑποθέσεων καί τῶν θεωριῶν μας. Ταυτίζεται μέ τό ἐπιστημονικό πνεῦμα.

Αὐτό ἀραγε σημαίνει πώς ἀρκεῖ γ' ἀφήσουμε τόν ἐπιστήμονα νά ἔργαζεται μέ κάθε ἐλεύθερία γιά νά είναι μαρξιστής; Τό

1. Λένιν, «Ἐργα», τ. IV, σελ 217-218. «Τό Πρόγραμμά μας», γαλλική έκδοση.

ν' ἀφήνουμε τόν ἐπιστήμονα νά ἐργάζεται μέ κάθε ἐλευθερία εἰ-
ναι θέσαια ἀγαγκαῖο. Ἀλλά ἀκριδῶς γιά νά είναι πλήρης ἡ ἐ-
λευθερία του, δ' ἐπιστήμονας χρειάζεται τή μαρξιστική φιλοσοφία.

Ο ἐπιστήμονας χρειάζεται πρώτα-πρώτα τό διαλεκτικό ὄλι-
σμό, γιά νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τίς προκαταλήψεις καί τίς ὑποθολι-
ματικές ὑποδείξεις, τίς πιό πολλές φορές ἀσύγειδες (καί γι' αὐτό
πιό ἐπικίνδυνες), τῶν σιωπηρῶν ἀντιεπιστημογικῶν φιλοσοφιῶν
πού παρασιτοῦν χωρίς νά τό ξέρει στήν ἐπιστημονική του σκέψη
καί καμιά φορά τῆς δάκουν τροχοπέδες.

Η μάχη πού δίνει σήμερα δ' μαρξισμός τείνει νά ἀπαλλά-
ξει τήν ἐπιστημογική ἔρευνα ἀπό τά σιωπηρά φιλοσοφικά αἰτή-
ματα πού παρασιτοῦν σ' αὐτήν καί τῆς στέκονται τροχοπέδες. Τεί-
νει νά συντρίψει κάθε περιορισμό τῆς ἐλεύθερης ἀνέλιξης τῆς
ἔρευνας.

Αὐτά τά διαδερά παράσιτα τῆς ἐπιστημογικῆς ἔρευνας ἔ-
χουν ὅνδματα καί προξενοῦν καταστροφές: είναι π.χ. δ' ἰδεαλι-
σμός, δ' πραγματισμός, ή θεολογία σκόνη, είτε δ' ἵντερμιγισμός,
δ' θετικισμός, οί μηχανιστικές ἀντιλήψεις.

Ο διαλεκτικός ὄλισμός καθιστᾶ δυνατή τήν ἀποτίγαξη ὅ-
λων αὐτῶν τῶν φρένων, ὅλων αὐτῶν τῶν ἐμποδίων πού μπαίνουν
σέ μιάν δλότελα ἐλεύθερη ἐπιστημονική ἔρευνα. Δέν παρεμβαίνει
λοιπόν γιά νά δάλει καλούπια στήν ἐπιστημογική σκέψη, ἀλλά
ἀντίθετα γιά νά τήν ἀπελευθερώσει ἀπό κάθε τί πού ἔχει τήν ἀ-
ξίωση νά τῆς ἐπιβάλει περιορισμούς. "Ἄς πάρουμε ἔνα παράδειγμα:
Τό παράδειγμα τοῦ δῆθεν «ἵντερμιγισμοῦ» στή φυσική, πού
προσπαθοῦν περιοδικά νά τό δικαιώσουν σέ κάθε γέα πρόδο
τῆς φυσικῆς, κάθε φορά πού οἱ προγενέστερες ἀντιλήψεις μας
γιά τόν ντετερμιγισμό ἀποκαλύπτονται πάρα πολύ ἀπλές καί ἀ-
πρόσφορες.

"Ἐνας μαρξιστής ἔρευνητής δέν ἀμφισθητεῖ καθόλου τό γε-
γονός δτι ἀπό μιά δρισμένη τάξη μεγέθους καί πέρα καί σέ μιά
δρισμένη φάση ἀνάπτυξης τῶν φυσικῶν μας γνώσεων, οἱ νόμοι
παίργουν στατιστική μορφή, καί δτι ἡ ἀτομική συμπεριφορά τῶν

σωματιδίων δέν μπορεῖ γάρ προβλεφτεῖ. Αὐτό εἶναι ἔνα ἐπιστημονικό πραγματικό γεγονός. Ὁκεῖνο ὅμως πού πολεμάει ὁ μαρξιστής ἐρευνητής εἰναι οἱ φιλοσοφικές ἐρμηνείες αὐτοῦ τοῦ πραγματικοῦ γεγονότος, οἱ ὅποιες τείνουν νά μεταβάλουν σέ ἀδυναμία ἀρχῆς (ἄρα σέ ἀδυναμία δριστική) τήν πραγματική ἀδυναμία γάρ επεράσουμε αὐτό τό στάδιο, μέσα στή σημερινή κατάσταση τῶν γγώσεών μας καί τῶν ὀργάνων μας παρατήρησης.

Αὐτή τή στιγμή εἶναι σωστό πώς δέν ξέρομε παρά ἔνα μέρος μόνο ἔκείνων πού συμβαίνουν στό ἐπίπεδο τῶν μικροφαιγομένων, πού τά διαταράσσει ἡ χονδροειδής παρέμβαση τῶν συσκευῶν μας οἱ ὅποιες εἶναι ἀλλης κλίμακας. Ἀλλά δταν θγάζει κανεὶς τό συμπέρασμα πού θγάζει ὁ Χάλζεγμπεργκ μέ το νά λέει πώς: «Ἡ ἐπιστήμη τῆς φύσης δέν εἶναι ἡ ἴδια ἡ φύση, ἀλλά ἔνα μέρος τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μέ τή φύση, καί συγεπῶς ἐξαρτᾶται ἀπ' τόν ἀνθρωπό», τότε κανεὶς περγάνει σ' ἔνα χώρο πού δέν εἶναι πιά ὁ χώρος τῆς ἐπιστήμης ἀλλά τῆς φιλοσοφίας, κι αὐτή ἡ ἰδεαλιστική φιλοσοφία παρεμβαίνει ἀνεπίτρεπτα στό πεδίο τῆς ἐπιστήμης γιά νά τῆς ἀπαγορέψει νά χρησιμοποιεῖ ἄλλες ἔννοιες ἔξω ἀπό κείνες τῆς κλασικῆς φυσικῆς. Ὁ διαλεκτικός ὑλισμός παρεμβαίνει τότε γιά νά καταγγείλει αὐτή τήν ἀθέμιτη παρεισφρηση τῆς ἱρρεαλιστικῆς φιλοσοφίας, δηλαδή γιά νά ἀρει τίς ἀπαγορεύσεις της. Ὁ μαρξιστής παρεμβαίνει δχι γιά νά ἐπιβάλει μιά δογματική καί περιοριστική ἀγτίληψη, ἀλλά ἀντίθετα γιά νά ἀφήσει ἀγοιχτό τό δρόμο: ἡ ὥλη ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπ' τή συγείδηση. Μή σπεύδετε λοιπόν νά τῆς ἐπιβάλετε τούς περιορισμούς τῶν προσωρινῶν σας ἔννοιῶν. Βγάζετε συμπεράσματα πολύ γρήγορα. Ἀπό ποιά μεριά εἶναι ὁ δογματισμός; Ἀπό ποιά μεριά ἡ ἐλευθερία;

“Οταν δ Ἐνγκελς γράφει: «Τό τυχαίο εἶναι δ τρόπος ὑπαρξης τῆς ἀγαγκαιότητας», μᾶς καλεῖ γάρ μή μείνουμε στά φαινόμενα, στήν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων, δπου δ στατιστικός νόμος εἶναι προσωρινά δ μόνος ἐφαρμόσιμος. Δέν ὑποκαθιστᾶ τόν ἐρευνητή, ἀλλά τόν καλεῖ γάρ επεράσει αὐτή τή διαπίστωση, νά ἀγακαλύψει τή βαθιά ἀναγκαιότητα πού ἐκφράζεται ἀπ' αὐτή τήν

πολλαπλότητα τῶν τυχαίων (ὅπως ἔκανε κι ο Μάρξ, δταν στό «Κεφάλαιο» ἀνακάλυψε, κάτω ἀπ' τό φαιγομενικό χάος τῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων στήγ αγορά, τούς ἐσωτερικούς γόμους πού τήγ διέπουν).

”Αλλο παράδειγμα, διαγεισμένο ἀπό τή διολογία. Οι ἐργασίες τοῦ Μιτσούριν καὶ τῶν διαδόχων του ἔτειναν ν' ἀποδείξουν πώς δέν ὑπάρχει ἀπόλυτη, ἀλλά μόνο σχετική ἀνεξαρτησία τοῦ δργανισμοῦ, τῆς κληρονομικότητας, σέ σχέση μέ τήγ προσαρμογή.

Οι πρακτικές συγέπειες αὐτῆς τῆς ἀντίληψης μποροῦν γά συνοψιστοῦν μέ τόν ἀκόλουθο τρόπο: δ τραγυσφορμισμός νά μπει στόν πειραματικό χῶρο.

”Ομως, ἀπό τά πειραματικά στοιχεῖα πού ἐπικαλέστηκαν γιά νά δώσουν ἔρεισμα σ' αὐτή τή θέση, δρισμένα ἀποκαλύφθηκαν ἀγακριδῆ.

Σ' αὐτό τό σημεῖο ἐμφαγίστηκε ἔνα ἀπαράδεκτο γιά τή μαρξιστική φιλοσοφία διλίσθημα: διολόγοι πού λέγαν δτι ἀκολουθοῦν τόν Μιτσούριν, διέπραξαν ἔνα διπλό σφάλμα:

— Πρώτα-πρώτα προεξέτειναν μέχρι παραλογισμοῦ μιάν ἰδέα δρθή: π.χ., ἀπ' τήγ ἴδέα πώς ή ἀνεξαρτησία τῶν γεννητικῶν κυττάρων δέν είγαι ἀπόλυτη ἀλλά σχετική ὡς πρός τόν δργανισμό, πέρασαν στήγ ἀργηση κάθε ἀνεξαρτησίας κι ἀπό κεῖ καὶ πέρα ὑποτίμησαν τήγ ἀξία τῶν γόμων τῆς κλασικῆς γενετικῆς ἀντί νά τούς τοποθετήσουν μέσα στό πλάνο τους καὶ γά ἔρευνήσουν πάρα πέρα.

— Κατόπι προσπάθησαν νά προεξοφλήσουν τό πείραμα στ' ὅγομα τῶν ἥδη γνωστῶν γόμων τῆς διαλεκτικῆς. Αὐτό είγαι μιά στάση ὅχι μόγο διογματική, ἀλλά καὶ ἴδεαλιστική. Ο Χέγκελ πίστευε πώς μποροῦσε νά παραγάγει ἀπ' τούς γενικότατους ἐπιστημονικούς γόμους δλη τήγ ἐπιστημονική δομή τοῦ πραγματικοῦ. Ο μαρξισμός ἀπό καιρό τώρα, ἀπό τήγ ἐποχή τοῦ Μάρξ, ἔδειξε τό μάταιο αὐτῆς τῆς ἴδεαλιστικῆς αὐταπάτης.

Παρόμοια σφάλματα ἔγιναν καὶ στή διοχημεία. Ο ”Ενγκελς ἔδωσε ἔγαν δρισμό τῆς ζωῆς: «Η ζωή είναι δ τρόπος ὑπαρξης τῶν λευκωματοειδῶν ούσιῶν». Σ' ἔγαν δρισμό σάν κι αὐτόν πρέπει

νά ξεχωρίσουμε έκεινο πού σχετίζεται μέ τήν κατάσταση τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων στήν ἐποχή τοῦ "Εγκελς καί πού σήμερα είναι ἀπαρχαιωμένο — ή ἔννοια τοῦ λευκώματος, δπως ήταν τότε γνωστό —, ἀπό τήν κυριαρχική ίδέα τοῦ "Εγκελς, τήν θασική φιλοσοφική ίδέα πώς ή ζωή είναι τρόπος ὑπαρξῆς τῆς θληγού πού ἔφτασε σ' ἔναν δρισμένο έαθιμό πολυπλοκότητας, δηλαδή τήν ἀρνηση κάθε θεολογικῆς, δημιουργιακῆς, μεταφυσικῆς ή βερμπαλιστικῆς ψευδεζήγησης, πού θά ξέκανε τή ζωή μιά μυστηριώδη δυτότητα. Αὐτός δ φιλοσοφικός δρισμός ήταν ὁ ἀνοικτός δρόμος, δ ἐλεύθερος δρόμος κατά συνέπεια γιά μιάν ἀπεριόριστη ἔρευνα τῶν μαρφῶν περάσματος ἀπό τήν ἀδρανή στή ζωγτανή θλη. "Ομως, ξεκιγώντας ἀπ' αὐτή τήν δρθή ίδέα, δρισμένοι ἔρευνητές γόμισαν πώς μποροῦσαν νά δώσουν πολύ γρήγορα τήν πειραματική ἀπόδειξη αὐτοῦ τοῦ περάσματος. Μερικοί μάλιστα φαίνεται πώς ξέβαλαν καί τό χεράκι τους γιά νά πετύχει τό πείραμα.

Μέ τό πρόσχημα λοιπόν πώς ἔγιναν σοδαρά ἐπιστημονικά σφάλματα, πώς τά πειράματα δέν ἐπιβεβαίωσαν μερικά συμπεράσματα πολύ διαστικά, η ἀκόμα καί φευδή, πρέπει μήπως νά ξαναμπούμε κάτω ἀπ' τό ζυγό τῶν ἀγιτλήψεων πού παραλύουν τήν ίδια τήν ἔρευνα καί γά έγκαταλείψουμε μιάν δρθή φιλοσοφική προσποτική;

Γιατί γι' αὐτό ἀκριβῶς πρόκειται.

Γιά τόν ἐπιστήμονα ή ἐκλογή δέν είναι ἀνάμεσα στή φιλοσοφία καί τήν ἀπουσία κάθε φιλοσοφίας, ἀλλά ἀνάμεσα σέ μιά ρητή φιλοσοφία, η δποία συγειδητά παραμερίζει τούς πειραισμούς πού δρισμένοι ἔχουν τήν δξιωση νά ἐπιβάλουν στήν ἔρευνα, καί στήν ἐπιστροφή σέ μιάν ξλειψη φιλοσοφικῆς συγειδητότητας, μέσλα τής τά κρυμένα αἰτήματα.

"Ο ἀπελευθερωτικός ρόλος τοῦ μαρξισμοῦ δέν είγαι μικρότερος στήν περιοχή τής αἰσθητικῆς καί τής τέχνης.

Τά αἰσθητικά προβλήματα ἔχουν κεφαλαιώδη σημασία γιά τούς μαρξιστές, γιατί φιλοδοξία τοῦ μαρξισμοῦ είναι γά κάνει.

τόν κάθε άγνωστο, άγνωστο, δηλαδή δημιουργό, καὶ τό ίδιαιτερο γνώρισμα τῆς τέχνης είναι πώς δίνει στόν άγνωστο μάν δλο καὶ πιό βαθιά συγείδηση τῆς δημιουργικής του δύναμης, είναι δηλαδή μιά παιδαγωγική τῆς δημιουργίας.

Η τέχνη ἔχει ἐκπαιδευτικό χαρακτήρα, μέ τό πιό οφέλος νόημα τοῦ ὅρου: ἀντικείμενό της είναι ή διαιμόρφωση τοῦ άγνωστοῦ, ή διαιμόρφωση τοῦ στοιχείου πού μέσα του είναι τό εἰδολογικά άγνωστινο: τῆς δημιουργικής πράξης.

Η τέχνη δέν εἶχε ποτέ γιά ἀντικείμενο τόν ἀναδιπλασιασμό τῆς πραγματικότητας μέ μιάν εἰκόνα τῆς πραγματικότητας.

Τό νά λέει κανείς πώς ή τέχνη δέν είναι μίμηση ἀλλά δημιουργία, δέν σημαίνει καθόλου πώς ή τέχνη ἀπορρέει ἀπό τή φαντασιοκοπία, τήν αὐθαιρεσία η ἀπό μιά μεταφυσική τῆς ἐσωτερικότητας ὅπως τοῦ Καντίνσκυ, πού μέ τή θεωρία του γιά τήν «ἐσωτερική ἀγαγκαιότητα» ἔκανε τόν καλλιτέχνη διάμεσο τοῦ Θεοῦ.

Ἐγας πίνακας δέν είναι οὕτε καθρέφτης δπου ἀνταγαλλάται δ ἐξωτερικός κόσμος, οὕτε διθύρη δπου προσβάλλεται δ ἐσωτερικός κόσμος.

Ἐίναι ἔνα ἀγαγκαιότητας τέχνης δημιουργίας πού μιλάμε γιά ἔνα τεχνικό ἀντικείμενο.

Ἄλλα τό ἔργο τέχνης διαφέρει πρῶτα-πρῶτα χάρη στή λειτουργία του ἀπό τά ἀλλα ἀντικείμενα πού παράγει ή τεχνική.

Κάθε τεχνικό ἀντικείμενο ἀνταποκρίγεται σέ μιά τμηματική καὶ μερική ἀγάγκη τοῦ άγνωστου.

Τό ἔργο τέχνης ἀνταποκρίγεται σέ μιά βασική ἀγάγκη τοῦ άγνωστου: τήν ἀνάγκη πού συγδέεται μέ τήν εἰδολογική του ίδιότητα ὡς άγνωστου δυντος πού μεταβάλλει τή φύση, μεταβάλλοντας τόν ἑαυτό του καὶ δημιουργώντας τήν ίδια του τήν ιστορία. Τό ἔργο τέχνης, σέ κάθε στιγμή τῆς ιστορίας, ἐνσαρκώνει καὶ συνοψίζει μέσα σ' ἔνα ἀντικείμενο δημιουργημένο ἀπ' τόν άγνωστο τόν βαθμό ἀνάπτυξης πού ἔφτασε δ ἀνθρωπος μέσα σ' αὐτές τίς μεταβολές καὶ τίς δημιουργίες, ἐκφράζει τή συγείδηση τῆς κυριαρχησής του πάνω στή φύση καὶ στίς δυνάμεις πού τόν πε-

ριθάλλουν, καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη στὴ δική του ἰσχύ. Μαγική ἀναπαράσταση, θρησκευτικὸς ἀντικείμενος, ἀνθρώπινος μικρόκοσμος, τό ἔργο τέχνης δέν ἔπαψε γάλει τὸ ἀνείπωτο: τὴ δύναμη τῶν θεῶν ἢ τὴ δύναμη τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ σημερινές ἐπιστῆμες μᾶς παρέχουν μιάν ἀκριβέστερη ἔννοια γιά τὸν καθορισμό τῆς φύσης τοῦ ἔργου τέχνης: τὴν ἔννοια τοῦ «κυβερνητικοῦ μοντέλου», πού εἶναι εἴτε ἔνα σύνολο ἀφηρημένων ἢ μαθηματικῶν σχέσεων, εἴτε ἔνα ὄλικό ἀντικείμενο, κατασκευασμένο ἀπ' τὸν ἀνθρώπο, διαπερατό, κατά συγέπεια, ἀπ' τὴν σκέψη του, καὶ τὸ δοποὶ παρουσιάζει τὶς ἵδιότητες ἢ ἀσκεῖ τὶς λειτουργίες τοῦ ἀντικειμένου πού θέλουμε γάλει μελετήσουμε. 'Ο κατ' ἀναλογία συλλογισμός ἀσκεῖται ἔτοι ἀνάμεσα στὸ δοσμένο καὶ τὸ κατασκευασμένο ἀντικείμενο.

'Ο μεγάλος ρεαλισμός, κάθε ἐποχή, γυρεύει γάλει ἐκφράσει τὴν πραγματικότητα. 'Η διαθύτερη ὅμιλος πραγματικότητα δέν εἶναι ποτέ ἢ δοσμένη, ἢ τελειωμένη καὶ παθητικά ἀτενιζόμενη πραγματικότητα, ἀλλά ἢ πραγματικότητα σέ γίγνεσθαι, δπου ἢ πράξη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι παρούσα, δπου ἢ δημιουργία δέν ἔχει ἀκόμα ἀποκρυσταλλωθεῖ καὶ ψυχθεῖ σέ ἀντικείμενο, δπου ἢ ἀντίληψη εἶναι ἀκόμα ἀνακάλυψη κι ὅχι συγήθεια, δπου ἢ τέχνη δέν εἶναι ἀκόμα ἀκαδημαϊσμός.

"Αρα δέν μποροῦμε νά ἀρκεστοῦμε στὸ γάλει δρίζουμε τὸν ρεαλισμό μέριτήρια πού ἔγαίνουν ἀπ' τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ παρελθόντος. 'Ο ρεαλισμός εἶναι σέ συγεχῇ μεταμόρφωση δπως ἢ ἴδια ἢ πραγματικότητα, δπως ἢ ἴστορία κι δπως δ ἀνθρώπος πού τὴ φτιάχγει. Δέν ὑπάρχει τέρμα σ' αὐτήν τὴν ἀνάπτυξη. 'Ο ρεαλισμός εἶναι ἀναγκαστικά χωρίς δχθες, ἐπειδή δφείλει σέ κάθε ἐποχή γάλει ἐκφράζει μέσα στὴν πραγματικότητα αὐτό πού δ ἀνθρώπος τῆς ἀλλάζει καὶ μπορεῖ γάλει τῆς ἀλλάζει, καὶ γάλει δίνει στόν ἀνθρώπο συγείδηση τῆς ἀπεριόριστης δύναμής του.

Τὰ κριτήρια τοῦ ρεαλισμοῦ δέν μποροῦν νά καθοριστοῦν μιά γιά πάγτα.

Πρῶτα-πρῶτα, δ ρεαλισμός ἐνός ἔργου ζωγραφικῆς δέν μπορεῖ γάλει περισταλεῖ στό γεγονός δτι ἀπεικονίζει δμεσα ἀναγνωρί-

σιμα ἀντικείμενα σύμφωνα μέ τίς συγήθειες τῆς ὠφελιμιστικῆς μας ἀντίληψης τῶν πραγμάτων. Τό νά δεχτοῦμε ἔνα τέτοιο κριτήριο σημαίνει πώς ὑποκύπτομε στήν προκατάληψη ἐνός μεταφυσικοῦ καὶ θεατικοῦ ύλισμοῦ, πού, μή ἔχοντας συνείδηση ἔκειγου πού δὲ Μάρξ ἀποκαλοῦσε «ἐνεργητική πλευρά» τῆς γνώσης, πιστεύει πώς η ἔξωτερική πραγματικότητα εἶναι ἔνα ἀμετακίνητο καὶ αἰώνιο δεδομένο πού ἀποκαλύπτεται δλόκληρο σέ μιά παθητική ἀντανάκλαση ἀπ' τή στιγμή πού ἀνοίγομε τά μάτια.

Αὐτό σημαίνει πώς ἔκεινο πού στήν πραγματικότητα εἶναι ἔνα ἀργό φτιάξμα τοῦ κόσμου, πού δὲ ὠφελιμιστικός καὶ ἔθιμος καιρισμός τῶν πραγμάτων μᾶς ἔκανε νά ξεχάσουμε σιγά-σιγά τήν προέλευσή του, τό συγχέομε μ' ἔνα «φυσικό δεδομένο».

”Αγ π.χ. ἀπ' τήν ἐποχή τῆς Ἀναγέννησης ἔχουμε ἀποκτήσει τή συγήθεια νά βλέπουμε τά πρόσωπα η τά πράγματα πού ἀπεικονίζονται σ' ἔναν πίγακα σάν νά τά βλέπουμε σέ μιά θεατρική σκηνή, μέ τήν προϋπόθεση δτι καθόμαστε στή σάλα ἀκίνητοι, μέ τό μάτι ἔνα μέτρο πάνω ἀπ' τό ἔδαφος, τότε καταλήγομε νά ἐκλάδουμε αὐτή τή σύμβαση γιά φυσική ἀναγκαιότητα. ”Ομως μπορεῖ νά συμβεῖ δὲ ζωγράφος νά διαλέξει μιάν ἄλλη σύμβαση, ἐξ ἵσου φυσική, ἔκείνη πού συγίσταται στό νά μοῦ ἀπεικονίζει τά πράγματα δημοσίως τά βλέπω δταν μετακινοῦμαι, δταν ἐπενεργώ ἀπάνω τους, δταν τά θυμάμαι η τά δυειρεύομαι, καὶ γ' ἀπεικονίσει πάνω στόν ἴδιο μουσαρά τίς διάφορες δψεις ἐνός πράγματος πού τό εἶδα διαδοχικά, ἀλλά πού στήν ἀγάμνηση η τό δυειρό τό βλέπω ταυτόχρονα. Μπορεῖ νά συμβεῖ δὲ ζωγράφος νά δώσει σ' ἔνα πρόσωπο η σέ μιά λεπτομέρεια μιάν ἀγαλογία διαφορετική ἀπό κείνη πού θά ἀπαιτοῦσε η κατασκευή τοῦ γεωμέτρη, ἀλλά πού ἀνταποκρίγεται στή σπουδαιότητα πού τής δίγει τό ἀγχος του η διόθος του. Μπορεῖ δὲ ζωγράφος νά μήν υποδηλώσει παρά μιά μισοτελειωμένη σιλουέτα, μιάν δψη η ἀκόμα ἔνα «σῆμα» τοῦ ἀντικειμένου, μένοντας μ' αὐτό πιστός στό δραμα ἐνός πραγματικοῦ κόσμου μέσα στόν δποῖο μετακινοῦμαι ταχύτατα, μέ τό τραίγα η τό αὐτοκίνητο, καὶ δπου τά ἀντικείμενα δέν παρουσιάζονται οὕτε μέ λεπτομέρειες οὕτε μέ περίτεχνο τελείωμα, ἀλλά εἶναι σχε-

διασημένα μέ μιά συγθετική γραμμή καί λίγο-πολύ ἀλληλοσυγ-
κρούονται. Θά ηταν ἀγώφελο νά ξεφωνίσουμε: «παραμόρφωση!»
Γιά νά «διαβάσουμε» αὐτή τή «γραφή» ἀρκετά νά ἐγκαταλείψουμε
τήν προκατάληψη σύμφωνα μέ τήν δποία ή προοπτική πού καθο-
ρίστηκε στήν Ἀναγέννηση (καί πού χρησίμεψε στήν ἀρχιτεκτό-
νηση τόσων ἀριστουργημάτων) εἶναι ή μόνη δυνατή στάση μπρο-
στά στόν κόσμο, καί τήν ἀλλη ἐκείνη προκατάληψη σύμφωνα μέ
τήν δποία δ κόσμος τῶν ὥφελιμιστικῶν ἀγικειμένων, δ φθαρμέ-
νος ἀπό τή συνήθεια, εἶναι δ μόνος δυνατός κόσμος καί δ δποίος
δέν μπορεῖ νά μεταβληθεῖ ἀπ' τό διειρο καί τήν ἀνάμνηση, τό
ἐνεργητικό πρόγραμμα καί τή δημιουργική πράξη.

Ο ρεαλισμός δέν μπορεῖ πιά νά δριστεῖ ἀπό τήν ἐκλογή καί
τή σπουδαιότητα τοῦ θέματος. Σ' ἔνα κεφάλαιο τῆς «Παναγίας
τοῦ Παρισιοῦ» μέ τόν τίτλο «Αὐτό θά σκοτώσει ἐκεῖνο», δ Βικτόρ
Ούγκο ἔδειχγε πῶς ή ἀνακάλυψη καί ή διάδοση τῆς τυπογραφίας
θά ἀχρήστευε τή ζωγραφική καί τή γλυπτική τῶν καθεδρικῶν
ναῶν μέ τίς θρησκευτικές σκηνές.

Αὐτό δέν ἀποκλείει καθόλου σ' ἔνα ζωγράφο τή δυνατότητα
νά διαλέξει γιά θέμα ἐπεισόδια ἀπό μάχες ή σκηνές τῆς δουλειᾶς.
Τό γεγονός μάλιστα ὅτι διαλέγει τέτοια θέματα δείχγει πῶς εἰ-
ναι εὐάσθητος στίς μείζονες ὅψεις τῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς μας. Ό-
μως δέν είγαι ή ποιότητα τοῦ θέματος ἐκείνη πού κάνει τήν ποιό-
τητα ή τόν ρεαλισμό τοῦ πίγακα, οὕτε είγαι τό διγένδοτο ή ή ίστο-
ρία ἐκείνη πού τοῦ δίγει τήν ἐκπαιδευτική του ἀξία.

Μέ μιά λέξη, τό περιεχόμενο δέν πρέπει νά συγχέεται μέ τό
θέμα.

Πολυάριθμοι πίνακες τῆς Ἀναγέννησης ἔχουν θρησκευτικό
θέμα, ἀλλά ή κοσμοαντίληψη πού ἐκφράζουν δέν ἔχει τίποτα τό
θρησκευτικό: ή ταυτόχρονα θεατρική καί γεωμετρική χρησιμο-
ποίηση τῆς προοπτικῆς, πού κάνει τόν ἀνθρωπο κέντρο καί μέτρο
τῶν πραγμάτων, μᾶς ἀπομακρύνει πάρα πολύ ἀπό ἔγαγ κόσμο πού
ἔχει γιά ἐπίκεντρο τό Θεό, δπως είγαι π.χ. δ κόσμος τῆς θυζα-
νινῆς τέχνης ή ἀγατομική ἔξαρση τῆς διμορφιᾶς καί τῆς δύγα-
μης τοῦ ἀνθρώπου, πού μεταβάλλει συχνά ἔναν "Άγιο Σεβαστια-

γό σε "Ελληγα ἀθλητή ἢ σέ Ἀπόλλωνα, δλα αὐτά μᾶς ὡθοῦν περισσότερο σέ στοχασμούς γιά τό μεγαλεῖο καί τήν ἐπάρκεια τοῦ ἀνθρώπου παρά σέ θρησκευτική περισυλλογή.

"Εδῶ τό πραγματικό ἀνθρώπινο περιεχόμενο τοῦ ἔργου εἰναι: ἡ μορφή του, πού δ "Ἐργστ Φίσερ τήν δρίζει θαυμάσια, λέγοντας: «Ἡ μορφή εἶναι μιά ἀποκρυσταλλωμένη κοινωνική ἐμπειρία». Μιά τέτοια ἀντίληψη τῆς μορφῆς εἶναι τό ἀντίθετο τοῦ φορμαλισμοῦ. Ὁ φορμαλισμός συγίσταται στήν καλλιέργεια τῆς μορφῆς γι' αὐτήν τήν ἴδια, ἔξω ἀπ' τήν ἀνθρώπινη καί τήν ιστορική σημασία της, ἐνῷ ἡ μορφή πού γοεῖται μέ τόν παραπάνω τρόπο εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς κοσμοαντίληψης μιᾶς ἐποχῆς, ἐνδει λαοῦ, μιᾶς τάξης, καί τοῦ βαθμοῦ κυριαρχίας πού ἔχει πετύχει δ ἀνθρωπος πάνω στή φύση καί τόγ ἑαυτό του μέ τήν κατάσταση τῆς τεχνικῆς του καί τῶν κοινωνικῶν του σχέσεων.

Αὐτή ἡ ἀντίληψη γιά τό ἔργο τῆς τέχνης, καθορίζοντας τή φύση του, καθορίζει ἐπίσης τήν εἰδολογική λειτουργία του, ἐπιτρέποντάς μας γά προσδιορίσουμε σέ ποιο ἐπίπεδο καί πῶς μπορεῖ νά ἀσκηθεῖ δ ἔκπαιδευτικός καί διαπλαστικός ρόλος τῆς τέχνης.

"Αφετηρία τοῦ ἔργου τέχνης δέν εἶναι μιά ἀφηρημένη ἴδεα, ἀλλά μιά ἐνεργητική στάση μπροστά στόν κόσμο, μιά σχέση πού ἔχει διωθεῖ μαζί του. Ἀπό τό σημείο αὐτό καί πέρα ἀναπτύσσεται ἡ δημιουργική πράξη μιᾶς νέας πραγματικότητας πού εἶναι πρόσκληση ἡ ὑπόσχεση. «Ἡ τέχνη, ἔλεγε δ Σταντάλ, εἶναι μιά ὑπόσχεση εύτυχίας.

"Ο ἔκπαιδευτικός ρόλος τῆς τέχνης δέν μπορεῖ λοιπόν νά ἔξαντληθεῖ στήν εἰκονογράφηση ἡ στήν ἔξυπηρέτηση μιᾶς δραχυπρόθεσμης ἐντολῆς. Ἡ περιστολή τῆς τέχνης στήν ἐπένδυση μέ εἰκόνες τῶν πραγμάτων πού σκέφτηκαν ἡ ἀποφάσισιαν δ φιλόσοφος, δ θεολόγος, δ ἐπιστήμονας, δ ιστορικός ἡ δ πολιτικός, σημαίνει παραγνώριση τῆς εἰδολογικότητας τῆς τέχνης καί τοῦ ρόλου της.

"Οχι πώς ἀποκλείεται μιά τέτοια λειτουργία: οἱ παραγγελίες πού ἔκαναν στούς καλλιτέχνες θρησκευτικές ἀρχές, μαικῆνες ἡ κράτη, ἐπιφέρανε ἐπί αἰῶνες ἀγαρίθμητες δουλεῖες πού δμως δέν ἐμπόδισαν πάντα τήν ἔκκλαψη ἀριστουργημάτων, δπως

π.χ. τοῦ «Μυστικοῦ Δείπνου» τοῦ Λεονάρδο γτά Βίντσι, τῆς «Τα-φῆς τοῦ Κόμη Όργκαλ» τοῦ Γκρέκο, τῆς «Στέψης τοῦ Ναπολέοντα» τοῦ Νταβίντ.

'Αλλά κ' ἔδω πάλι, δπως ή ποιότητα τοῦ ἔργου δέν ἔξαρται απ' τήν δμορφιά η τήν δμοιότητα τοῦ μοντέλου, ἔτσι κ' ή δξία του δέν είναι συνάρτηση τῆς ἀλήθειας τοῦ δόγματος η τῆς δξιοπρέπειας τοῦ καθεστώτος πού ἔξιμηνε.

Τό ἔργο είναι μεγάλο στό βαθμό πού συγχωνεύει τίς ἔξωτερικές αὐτές ἀπαιτήσεις σέ μιάν ἐσωτερική ἀπαίτηση δημιουργίας η δποία ἔξυπογεῖ τό ξεπέρασμα τῶν δοσμένων συγθηκῶν πρός μιά νέα, ύψηλότερη κατάσταση πού η δημιουργία της ἀνήκει στόν ἀνθρώπο. 'Ο καλλιτέχνης δέν είναι ούτε χρονικογράφος γεγονότων ούτε ἐκτελεστής ἐντολῶν: μπορεῖ νά είναι κι αὐτός καὶ καμάρ φορά πρέπει νά είναι κι αὐτό σάν πολίτης. 'Αλλά τό πρωταρχικό ἔργο του είναι νά ἔξαρει τή δημιουργική δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, νά τήν κάγει νά ἀποκτήσει συγείδηση δίνοντάς της αἰσθητή μορφή, καὶ νά ξυπνήσει τήν ἀνάγκη καὶ τήν ἐπιθυμία τῆς ἔξασκησης αὐτῆς τῆς δύναμης γιά τή δημιουργία ἐνός ύψηλότερου πεπρωμένου. "Ετσι η τέχνη ἔχει ἔνα χαρακτήρα διερεύνησης τοῦ μέλλοντος, προκαταλαμβάνει τήν πραγματικότητα.

"Ετσι λοιπόν δ μαρξισμός, μεθοδολογία τῆς ιστορικῆς πρωτοδουλίας καὶ παιδαγωγική τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ἀποκαλύπτει τήν ἡθική του σημασία.

Πραγματικά, ἀπ' αὐτή τήν ἀποφη δ μαρξισμός, στήγ γηική τῆς ἀποκάλυψης η τῆς παράδοσης πού στηρίζεται σέ αιώνιες ἐντολές καὶ σ' ἔνα ἀμετακίνητο ἰδεῶδες, δπως καὶ στή σοφιστική τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ στίς ἐλευθερίες πού συγχέονται: μέ τό αὐθαίρετο καὶ τό ἀσκοπο, ἀντιτάσσει μιάν ιστορική ἀγτίληψη γιά τόν ἀνθρώπο, πού ἐπεξεργάζεται, καταστρέφει, συγχωνεύει καὶ ξεπεργάει τούς κανόνες τῆς δράσης της καὶ πού αὐτοκαθορίζεται μόγο ἀπ' τήν κίνηση αὐτῆς τῆς συνεχοῦς δημιουργίας.

'Ο μαρξισμός δέν είναι μόγο μιά φιλοσοφία τῆς ἐποχῆς μας.
Είναι τό ν δη μά της.

ΚΕΝΤΡΟ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΩΝ

Β' ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

4—15 Μαΐου 1966

“Ομιλίες και Σεμινάρια

ΡΟΖΕ ΓΚΑΡΩΝΤΥ, ΓΙΑΡΟΣΛΑΒ ΜΑΡΤΙΝΙΤΣ,
ΠΙΕΡ ΒΙΛΑΡ, ΝΙΚΟΥ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ, ΒΙΝΤΣΕΝΤΖΟ
ΒΙΤΕΛΛΟ, ΓΙΑΝΝΗ ΣΚΟΥΡΙΩΤΗ, ΜΑΡΙΟ ΜΑΝΑΚΟΡΝΤΑ,
ΓΚΕΟΡΓΚΙ ΚΟΥΡΣΑΝΩΦ, ΧΕΝΡΙΚ ΓΚΡΕΝΙΕΦΣΚΙ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ

*Τήν εκδοση τοῦ τόμου αὐτοῦ ἐπιμελήθηκαν οἱ Φίλιππος Ἡλιού,
Τίτος Πατρίκιος καὶ Δημήτρης Σπάθης, μέλη τοῦ Διοικητικοῦ
Συμβουλίου τοῦ K.M.M.E.*

Τό εξώφυλλο ἔγινε ἀπό τήν Ξανθίππη Μίχα.

Οἱ διαλέξεις ἔγιναν στό Θέατρο «Κεντρικό», ἀπό τίς 4 — 15
Μαΐου 1966.

Τά Σεμινάρια ἔγιναν στά γραφεῖα τοῦ Κέντρου Μαρξιστικῶν Με-
λετῶν καὶ Ἑρευνῶν (Κολοκοτρώνη 9 — Ἀθῆνα).

Copyright Θεμέλιο, 1966.

● Γιά τήν προετοιμασία, τήν δργάνωση και τή διεξαγωγή τῆς Ἐβδομάδας συνεργάστηκαν οι : Τούλα Δρακοπούλου, Παρασκευᾶς Φουντούραδάκης, Ἐλ. Ἀναγνωστοπούλου, Γρ. Γιάνναρος, Λ. Διαμαντοπούλου, Θ. Αἰζελος, Αἴμη. Ζαχαρέας, Μ. Ζαχαριούδάκη, Β. Καπετανιάνης, Ν. Καρκάνης, Γ. Κοντσόγιαργας, Π. Στήλιος, Δ. Κωφίδης. Λ. Λαμπρινός, Μ. Μπούζεμπεργκ, Ἀγγ. Φωκᾶς, Ἄννα Φωκᾶ καὶ ὁ ἀείμνηστος Ντίνος Τασσόπουλος.

● Τή μετάφραση τῆς συζήτησης μετά τίς διαλέξεις ἔκανε ὁ Μάρκος Δραγούμης.

● Στά σεμινάρια μετέφραζαν ὁ Μάρκος Δραγούμης καὶ ὁ Τίτος Πατρίκιος.

● Στήν ἀπομαγνητοφώνηση τῶν δμιλιῶν καὶ στή μετάφραση τῶν σεμιναρίων συνεργάστηκαν οἱ Μάρκος Δραγούμης, Ἀλ. Δήμου, Τ. Δρακοπούλου, Ἀγγ. Φωκᾶς, Μ. Σκαρπαλέζου, Κ. Τσουκαλᾶς καὶ Κ. Φιλίνης.

● Τά ἐξώφυλλα τῶν τευχῶν τῶν διαλέξεων ἐπιμελήθηκε ἡ Κάκια Πατρικίου.

● Ἡ ἀφίσσα τῆς Β' Ἐβδομάδας, πού ἀναδημοσιεύεται στή σελ. 5, εἶναι ἔργο τῆς Ξανθίππης Μίχα καὶ τοῦ Λάζαρου Βασιλειάδη.

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ K.M.M.E. θεωρεῖ ώποχρέωσή του νά τούς εὐχαριστήσει γιά τό μόχθο πού κατέβαλαν καὶ τόν ἐνθουσιασμό μέ τόν δποτο δούλεψαν δλοι, γιά νά δργανωθεῖ καὶ νά ἐπιτύχει ἡ Β' Ἐβδομάδα Σύγχρονης Σκέψης.

ΡΟΖΕ ΓΚΑΡΩΝΤΥ

**Ο ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ
Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ:**

Μετάφραση: Τίτος Παπούλιος

· Η ἀντίθεση ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας ἔχει γίνει παράδοση μέσα στήν προοπτική τοῦ θετικισμοῦ, τόσο πού δλα τ' ἄλλα ρεύματα σκέψης μολύνθηκαν ἀπ' αὐτήν.

Στό θετικισμό, ἡ ριζική αὐτή ἀντίθεση στηριζόταν πρῶτα - πρῶτα σέ μια πενιχρότατη ἀντίληψη γιά τήν ἐπιστήμη, πού ἐθεωρεῖτο ἀπλός καταγραφέας «δοσμένων» γεγονότων καὶ προύπαρχόντων γόμων.

Ἐτσι, τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς ήταν ἡ χωρίς τόν ἀνθρωπο φύση ἢ διθεωρούμενος μέρος μονάχα τῆς φύσης ἀνθρώπος. Καθώς αὐτό τό κράμα ἐμπειρισμοῦ καὶ δογματισμοῦ δέν ἀνταποκριγόταν στίς ζωτικές ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, ήταν εὔκολο γιά τόν φιγτείσμο νά ἐπωμιστεῖ τά παραδοσιακά προβλήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ νά τά φενωκίσει.

Πολλοί θεολόγοι στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, ἐρμηνεύοντας, δπως ἔδειξε δ Λένιν, τό θετικισμό σάν ἀγνωστικισμό, δέχτηκαν ἐγθουσιαστικά αὐτόν τό συμβιβασμό: σέ σᾶς τά φαινόμενα, σέ μᾶς ἡ βιτατηρία πραγματικότητα. Κι δλα τά πατροπαράδοτα φιλοσοφικά προβλήματα, τό πρόβλημα τῆς ἀπαρχῆς (origine), τό πρόβλημα τοῦ τέλους (fin), τό πρόβλημα τοῦ γοήματος (sens), προσαρτήθηκαν στή θεολογία.

· Η ρήξη τούτη ἀνάμεσα στήν ἐπιστήμη καὶ τή φιλοσοφία μετατίθεται σ' αὐτή τή λαϊκευμένη θεολογία πού ἀποτελεῖ δι οπαρξισμός. Ο Σάρτρ, π.χ., στό ἔργο του «Κριτική τοῦ Διαλεκτικοῦ Λόγου» δέ διστάζει νά διχοτομήσει τό λόγο γιά νά παραθέσει δυό τύπους νοητικότητας: τόν τύπο τοῦ «θετικιστικοῦ λόγου» τῶν ἐπι-

στημῶν τῆς φύσης, καὶ τόν τύπο τοῦ «διαλεκτικοῦ λόγου» πού ἰσχύει μόνο ὅπου ὑπάρχει ὁ ἀνθρωπὸς καὶ ὅπου ἔχομε νά κάνουμε μέ δργαγωμένες «ὅλότητες» (totalités). Ὁ Σάρτρος ξαναπιάγει τήν ἀντίθεση, ἡ ὅποια ἔχει γίνει παραδοσιακή, τῆς «ἔξτήγησης» πού ἀκολουθεῖ τήν τάξην τῶν αἰτιῶν, μέ τήν «κατανόησην» πού ἀκολουθεῖ τήν τάξην τῶν σκοπῶν — διάκριση στήν ὅποια δρίσκουμε ἐνα ἀπόμακρο ἀντικαθρέφτισμα τῆς διάκρισης πού ἔκανε ὁ Κάντρ ἀνάμεσα στή νόηση (verstand, entendement) καὶ τό λόγο (ver-nunft, raison). Ἀν, μέσα στή θετικιστική προοπτική, ὁ ἀνθρωπὸς εἶγαι διλότελα βυθισμένος στήν προανθρώπινη φύση καὶ ὑποταγμένος στοὺς ἕδιους νόμους, μέσα στήν ὑπαρξιστική προοπτική ὁ ἀνθρωπὸς δρίσκεται σάν ἀπό θαῦμα χωρισμένος ἀπ' αὐτή τή φύση, ὅπως τό ὅν (être) ἀπ' τό ὅποιο ἔρχεται στόν κόσμο τό μή - ὅν (néant).

Ἡ πίεση πού ἀσκησαν τά θετικιστικά ρεύματα, τά γεωκαντιανά καὶ γεοεγελειανά ρεύματα, τά ὑπαρξιστικά ρεύματα, θόλωνε καμιά φόρά τήν πρωτοτυπία τῆς λύσης πού είχε φέρει ὁ Μάρκος ὁ ἀντό τό πρόβλημα. Ἡ θέση τοῦ Μάρκου σχετικά μέ τό «τέλος τῆς φιλοσοφίας» ἐρμηνεύτηκε μερικές φορές μέ σημασία θετικιστική, δηλαδὴ μέ τή σημασία πώς ἀπό δῶ καὶ πέρα σί διάφορες ἐπιστήμες ἔχουν ἐπωμιστεῖ τά προβλήματα πού ὅς ἔδω διεκδικοῦνται τή φιλοσοφία, ἡ ὅποια δέν ἥταν παρά μιά προεπιστημονική ἔξτήγηση τοῦ κόσμου. Καθώς ἔτσι ἡ φιλοσοφία δέν είχε πιά ἀντικείμενο, αληρογόδιμος τῆς ἥταν ἡ ἐπιστήμη.

Μερικές φορές ἐπίσης τό «τέλος τῆς φιλοσοφίας» ἐρμηνεύτηκε μέ μιά σημασία κοντινή σ' ἔκεινη πού ἔδινε ἡ νέα «έγελιανή ἀριστερά», σύμφωνα μέ τήν ὅποια τή φιλοσοφική κληρονομιά δέν τήν ἀποκτᾶ ἡ ἐπιστήμη, ἀλλά τό προλεταριάτο, πού ἐνσαρκώνεις ἴστορικά τήν «ἀρνητικότητα» ὅπως τήν είχε σκεφτεῖ «θεωρησιακά» (spéculativement) ὁ Χέγκελ.

Αὕτη ἡ ἀντιστροφικότητη θεολογία, πού μέσα στά πλαισιά τῆς τό προλεταριάτο ἔχει πάρει τή μυστικόπαθη ἐντολή νά παιξει τό ρόλο ἐνός νέου Μεσσία, δόδήγησε στόν ταξικό ὑποκειμενισμό, πού χαρακτηρίζει π.χ. τά ἔργα τοῦ γέους Λούκατς.

"Όμως ή φιλοσοφία έκείνη, που δ' Μάρκς έδειξε τή ματαιότητά της, είναι μιά φιλοσοφία που ισχυρίζεται πώς μετεωρίζεται πάνω απ' τίς έπιστημες, τίς έξουσιάς ει πάνω απ' τίς έπιστημες, τίς έξουσιάς ει.

'Η οδισαστική άνακαλυψη του Μάρκς στή φιλοσοφία είναι ότι: μετέβαλε τήν ίδια τήν άντληψη τής φιλοσοφίας συνδέοντάς την μέ τίς έπιστημες, δχι μ' έγαν έξωτερικό δεσμό, άλλα σάν τήν ίδια τή μέθοδο τής σκέψης, σάν τήν έκφραση τής ένότητας του λόγου μέσα στήν ποικιλία τῶν μορφῶν που μπορεῖ νά πάρει δ λόγος στίς διάφορες έπιστημες γιά νά σεβαστεῖ τήν ειδοποιητικότητα (specificité) του άντικειμένου τους.

Τό μαρξισμό δέν μποροῦμε νά τόν προσεγγίσουμε μέ τό: είτε... είτε... Είτε είναι έπιστημη, είτε είναι φιλοσοφία.

'Ο μαρξισμός είναι φιλοσοφία καί έπιστημη, είναι μιά έπιστημονική φιλοσοφία, σ' αύτήν τήν άπλούστατη σημασία πώς ούτε έχει τήν άξιωση νά έπιδαλει στίς έπιστημες μεθόδους σκέψης που ή έπεξεργασία τους ζγινε ξέω από κάθη έπιστημη χάρη σέ μιά μεγαλόδοξη φιλοσοφική θεώρηση (speculation) ούτε καί ισχυρίζεται πώς αύτή η έκείνη η ίδιαιτερη έπιστημη μπορεῖ νά λύσει δλα τά προβλήματα του άνθρωπου, απ' τά προβλήματα τής φυσικής π.χ. ώς τά προβλήματα τής πολιτικής η τής ηθικής.

'Άντι νά άντιπαραθέτει μιά θεωρησιακή (speculative) φιλοσοφία σέ μιά θετικιστική έπιστημη, δ Μάρκς, άκριθως έπειδή καταπολεμάει ταυτόχρονα τή θεώρηση καί τό θετικισμό, έδωλε τά θεμέλια μᾶς έπιστημονικής φιλοσοφίας που συγχωνεύει άποφενακίζοντάς την (démystifiant) δλη τή συγεισφορά τής φιλοσοφικής μάθησης του παρελθόντος καί μαζί τῶν μεθόδων σκέψης που έπεξεργάστηκαν οι έπιστημες.

"Ετοι δ μαρξισμός μᾶς άγοίγει τό δρόμο που άκολουθώντας τον μποροῦμε νά υπερπηδήσουμε τίς πατροπαράδοτες άγτιγομίες φύσης καί άνθρωπου, έξωτερικού κόσμου καί ίποκειμενικότητας, άναγκαιού νόμου καί έλευθερίας, έπιστημης καί φιλοσοφίας.

Τό βασικό καί μόνιμο χαρακτηριστικό τής άρχαιας έλληνορωμαϊκής σκέψης είναι ότι τοποθετεῖ καί ορίζει τόν άνθρωπο σέ

σχέση πρός μιάν διλότητα τῆς ὅποιας εἶναι στιγμή ἢ μέρος, εἴτε πρόκειται γιά τό σύμπαν εἴτε γιά τό δυστυχία, εἴτε γιά τήν τάξη τῆς φύσης εἴτε γιά τήν τάξη τῶν ἐννοιῶν.

Ἄπο τό Θαλῆ στό Δημόκριτο δικόσμος συλλαμβάνεται σάν ἔνα δόσιμο ὄντος μέρος. Ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ νά τόν γνωρίσει στήν θετική πραγματικότητά του καί, χάρη σ' αὐτό τό εἰδέναι (savoir), νά πετύχει τήν ύψιστη τιμή πού μπορεῖ νά φτάσει ἔνας ἀνθρώπος, τήν συνείδηση τοῦ πεπρωμένου του καί τήν εύτυχία.

Ἄπο τόν Πλάτωνα στούς Στωϊκούς, καί πάλι τό εἰδέναι εἶναι ἐκείνο πού ἀπελευθερώνει καί διδηγεῖ στήν αὐτοκυριαρχία καί τήν εὐδαιμονία, ἀκόμα κι ἀν αὐτό συμβαίνει μέσω διαφορετικῶν ἀντιλήφεων γιά τήν θετική πραγματικότητα πού μπορεῖ νά εἶναι αἰσθητή ἢ νοητή, τάξη τῆς φύσης ἢ τάξη τῶν ἐννοιῶν.

Πάγω στή συμβολή τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων ρευμάτων τῆς ἀρχαίας σκέψης, δί Σωκράτης, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον, καθιστᾶ αὐτό τό εἰδέναι, πού είγαι διάκρισις λίθος τοῦ ἀρχαίου ἀνθρωπισμοῦ, ὑπέρτατο σκοπό τοῦ ἀνθρώπου, τή στιγμή ἐκείνη διπού διανθρώπος, καθώς γίνεται αὐτεξούσιος ἔκεινωντας ἀπό τή φύση, συνειδητοποιεῖ πώς αὐτή ἢ λογικότητα τοῦ κόσμου εἶναι δι γόμων διδικοῦ τοῦ δικοῦ του πρεγμάτος, κι ἀκόμα τή στιγμή ἐκείνη διπού οὐσιαστικό γίνεται αὐτή ἀκριβῶς ἢ αὐτεπίγνωση, αὐτή ἢ ἀνακάλυψη τοῦ νοήματος, δηλαδή τής ἔλλογης τάξης καί πάλι.

Τούτη ἢ αὐτογνωσία, πού, μέ τή διδασκαλία τοῦ Πρωταγόρα διτι κέντρο καί μέτρο γιά διά τά πράγματα είγαι διανθρώπος, θά μποροῦσε νά διδηγήσει στόν ἀτομικισμό καί στή μοναχική ἀναδίπλωση, παραμένει ἀντίθετα μέ τό Σωκράτη στήν προσωποποίησι τῶν γόμων, π.χ., ἢ βαθιά ἐπίγνωση τοῦ διτι ἢ παρουσία τοῦ λόγου μέσα στόν ἀνθρώπο εἶναι δυνατή μόνο γιατί διανθρώπος αὐτός δινήκει στό ἀστυν καί γιατί τό ἀστυν αὐτό διασιλεύει μέσα του.

Σ' αὐτή τή φιλοσοφία τοῦ διτος, διανθρώπος εἶναι τόσο μεγαλύτερος δισ περισσότερο είγαι αὐτό πού εἰναι, μέ τήν ἐπίγνωση πού ἔχει γι' αὐτό τό διτι καί μέ τή συμμετοχή του σ' αὐτήν τήν τάξη, τήν τάξη τοῦ σύμπαντος καί τήν τάξη τοῦ ἀστεως.

Ο χριστιανισμός διποτελεῖ πρῶτα - πρῶτα μιά ρήξη σέ σχέση μέ τούτη τήν ἑλληνική ἀντίληψη γιά τόν κόσμο. Προεκτείνοντας τόν ίουδαισμό, θάξει μιά φιλοσοφία τῆς πράξης στή θέση μιᾶς φιλοσοφίας τοῦ ὅντος: σ' αὐτή τή φιλοσοφία τῆς πράξης πού κυριαρχεῖται ὅχι ἀπό τήν ἔννοια τοῦ «λόγου» ἀλλά ἀπό τήν ἔννοια τῆς «δημιουργίας», ή ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται στό νά ἔχει ἐπίγνωση ὅχι πιά αὐτοῦ πού εἶναι ἀλλά αὐτοῦ πού δέ γ εἰ γαι, αὐτοῦ πού τοῦ λέπει.

Μέ τόν "Αγιο Αύγουστινο δ ἀνθρωπος δέν μετριέται μέ τίς διαστάσεις τῆς γῆς καὶ τῶν ἄστρων, οὕτε σύμφωνα μέ τούς κανόγενες τοῦ ἀστεως ή μιᾶς δοποιασδήποτε συμπαντικότητας. Υπάρχει, δχι σάν μέρος μιᾶς δλότητας τῆς φύσης ή τῶν ἔννοιῶν, ἀλλά μέσα στήν ίδιαιτερότητά του, σάν ύποκειμενικότητα, σάν ἐσωτερικότητα, σέ συγάρτηση μέ τόν ἔλεγχο τοῦ Θεοῦ πού θατιλεύει μέσα του καὶ τόν ἀποσπάει ἀπό κάθε δοσμένη «τάξη». «Ξεπεργάμε τά στεγά δρια τῆς ἐπιστήμης μας, δέν μποροῦμε νά κατακτήσουμε τόν ἔαυτό μας, κι ὡστόσο δέν εἴμαστε ἔξω ἀπ' τόν ἔαυτό μας», γράφει δ "Αγιος Αύγουστινος («De anima et ejus origine», βιβλ. IV, κεφ. VI, 8).

Ο πρωτόγονος χριστιανός, μέ τή δίαιτη ἀντίδρασή του κατά τῆς παγαγιστικῆς σοφίας, θυσίαζε πρόθυμα τήν δρθολογικότητα πού τόσο υπομονετικά είχε κατακτήσει δ αἰσθητικός καὶ ἔλλογος ἀνθρωπισμός τῆς ἑλληνικῆς σκέψης. Τόν 4ο αἰώνα δ Λακταντίος, στό ἔργο του «Institutio divina» (II, 5), ἀντιτάσσει στήν ἀναγκαιότητα τῶν Στωικῶν, στήν ἀντίληψή τους γιά τήν τάξη καὶ τό δρθολογικό, τή θεία ἔλεύθερη δούληση.

Τή μεταφυσική τοῦ «λόγου» διαδέχεται μιά μεταφυσική τῆς «δημιουργίας» καὶ τῆς αὐθαίρετης καὶ χωρίς ἀνταπόδοση δωρεᾶς. Ο κόσμος δέν εἶναι πιά ή ἀναγκαία ἐκδίπλωση ἕνδες ἔλλογου νόμου, ἀλλά μιά δωρεά ἀγάπης.

Ἀπ' αὐτήν τή γένεα ἀντίληψη γιά τόν κόσμο ἀπορρέει μιά γένεα ἀντίληψη γιά τόν ἀνθρωπο: δ ἀνθρωπος δέν ἔχει πιά τό μεγαλειώδη στόχο νά ἔξισθει, χάρη στό εἰδένα, μέ τήν αἰώνια τάξη τοῦ «σύμπαντος» καὶ μέ τόν κυρίαρχο γόρμο τοῦ ἀστεως. Ή

ἀπέραντη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται στὸ διὰ εἶναι μὲ τὴ σειρά του, κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, δημιουργός καὶ ἴκανός γιά δωρεά καὶ ἀγάπη, ἀντίκρυ σ' ἐναὶ ἀπόλυτο μέλλον πού δέν ἀποτελεῖ λογική προέκταση τοῦ παρελθόντος ἢ στιγμή μιᾶς δοσμένης ὁλότητας, ἀλλὰ δυνατότητα ν' ἀρχίσει κανείς μιά νέα ζωή στὸ κάλεσμα ἐνός Θεοῦ πού δέν εἶναι πιά δλότητα, οὔτε ἔγγοια, οὔτε εἰκόνα ἀρμονική καὶ πεπερασμένη τῆς ἀνθρώπινης τάξης, ἀλλὰ ταυτόχρονα Θεός προσωποποιημένος καὶ Θεός κρυμμένος πού καμιά γνώση δέν μπορεῖ νά μᾶς τόν προσφέρει καὶ πού μόνο ἢ πίστη ἀνοίγει τό δρόμο πού φέρνει σ' αὐτόν, πάντα δμως μέσα στήν ἀγωγία καὶ τήν ἀμφιβολία.

Ἡ ἐλληνο - ρωμαϊκή ἀρχαιότητα ἀπ' τή μιά μεριά καὶ ἡ ιουδαιο - χριστιανική ἀρχαιότητα ἀπ' τήν ἄλλη, ἔφεραν ἔτσι στό φῶς — χωριστά δμως καὶ σέ ριζική ἀντίθεση — δύο ἀπαιτήσεις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τήν ἀπαίτηση γιά μιάν ἔλλογη κυριάρχηση τοῦ κόσμου καὶ τήν ἀπαίτηση γιά μιά καθαρά ἀνθρώπινη ιστορική πρωτοδουλία.

Τό πρόδιλημα καὶ τό πρόγραμμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ στή δυτική παράδοση θά εἶναι στό ἑξῆς γά κρατήσουμε τίς δύο ὅκρες τῆς ἀλυσίδας, ἀκόμα κι ἂν θά χρειαστεῖ γά διαμελιστοῦμε.

Ἡ Ἀναγέννηση δέν τό κατάφερε.

Γιατί εἶδε γά γεννιοῦνται γιά μάν ἀκόμα φορά χωριστά, μέ τόν Ἀνθρωπισμό, ὅλες οἱ ἐλληνο - λατινικές φιλοδοξίες γιά τήν κυριάρχηση τοῦ ταυτόχρονα ἔλλογου καὶ μαθηματικοῦ, τεχνικοῦ καὶ πειραματικοῦ κόσμου, καὶ μέ τή Μεταρρύθμιση, ὅλες οἱ ιουδαιο - χριστιανικές ἀγωνίες οἱ γεννημένες ἀπό μιά θεία καὶ ἀπέραντη ἀποστολή τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπό τούς ἀθεράπευτους περιορισμούς του, δπως ἐκφράζονται στή Θεολογία τοῦ ἀμαρτήματος καὶ τῆς χάρης τοῦ Λούθηρου ἢ τοῦ ἀπόλυτου προορισμοῦ (prédestination) τοῦ Καλβίνου.

Τά πιό μεγάλα μυαλά διατύπωσαν τό πρόδιλημα χωρίς νά τό λύσουν. Ὁ Πίκο γτέλα Μιράντολα, στό ἔργο του «*De magnitudine hominis*» ἐκφράζει κατά παράδοξο τρόπο σέ χριστιανική γλώσσα

τή μεγαλοδοξία τοῦ Προμηθέα: «Δέ σοῦ δώσαμε, Ἄδαμ, οὕτε μορφή, οὕτε καθορισμένη θέση στὸν κόσμο, ἀλλά μάτια γιὰ τὸν βλέπεις καὶ χέρια γιὰ νὰ τόν πλάθεις, ἵτοι πού γά τέχαρταῖς ἀπό σέγα ἄν θά κατέβεις στὸ κατώτερο ἐπίπεδο τοῦ κτήγους ἢ ἂν θ’ ἀγυψωθεῖς στὸ ἀγώτερο ἐπίπεδο τῶν θείων δυτῶν». Σ’ αὐτὴν τή θαυμαστή ὑπόσχεση ἐνός μεγάλου ἀνθρωπισμοῦ δρίσκονται δίπλα - δίπλα, ἀλλά ἀσύγδετα, τό ἐλληνικό νόημα τῆς ἐλευθερίας, πού εἶναι γνώση καὶ ἴσχυς, καὶ τό χριστιανικό νόημα, πού εἶναι δωρεά, ἐπειδή ἡ ἐλευθερία αὐτή τῆς γνώσης καὶ τῆς ἴσχυος παραχωρεῖται στὸν ἀνθρώπο ἀπό τό Θεό. ‘Ο Ἰδιος ἀλυτος δυϊσμός ὑφίσταται στόν Ντεκάρτ πού κατεργάζεται τά δρθολογικά καὶ μαθηματικά δργανα πού πρέπει νά ἐπιτρέψουν στούς ἀνθρώπους νά γίνουν κύριοι καὶ κάτοχοι τῆς φύσης καὶ πού, ταυτόχρονα, διακηρύσσει πώς ἀκόμα καὶ οἱ μαθηματικές ἀλήθειες εἶναι αὐτές πού εἶναι μόνο χάρη σ’ ἔνα αὐθαίρετο βούλευμα τοῦ Θεοῦ.

Αὐτή ἡ εὐθραυστή ἰσορροπία θά σπάσει ἀμέσως μετά τόν Ντεκάρτ γιά γά δώσει ἀπ’ τή μιά μεριά, μέ τόν Λάξιμπυτς στή «Μανδολογία» του, τήν κλασική θεωρία τοῦ προσώπου, δηλαδή πώς κάθε φυχή εἶναι μιά είκόνα τοῦ σύμπαντος καὶ κάθε πνεῦμα μιά είκόνα τοῦ Θεοῦ, «κάθε πνεῦμα δυταῖς μιά μικρή θεότητα στό τμῆμα του», κι ἀπ’ τήν ἄλλη μεριά γιά γά δώσει, ἀντίκρυ σ’ αὐτόν τόν γεμάτο ἀπό Θεό κόσμο, τόν ἃδειο ἀπό Θεό κόσμο τῶν Γάλλων ὅλιστῶν τοῦ 18ου αἰώνα, πού ὑπόσχεται στόν ἀνθρώπο, στά πλαισία μιᾶς φυσιοκρατικῆς (naturaliste) ἀντίληψης τῆς ἀναγκαιότητας, τήν ἀπόλυτη κυριαρχία πάνω στό σύμπαν, στήν κοινωνία καὶ στόν ἑαυτό μας.

‘Η ἀπόπειρα γιά τήν πρώτη μεγάλη σύνθεση θά γίνει ἀπό τή γερμανική κλασική φιλοσοφία, καὶ κύρια ἀπό τόν Κάντ καὶ τόν Φίχτε πού φέργουν κοντά τίς δυό ἄκρες τῆς ἀλυσίδας γιά γά ἐνώσουν, μέσα στήν ἔννοια τῆς αὐτονομίας, τήν ἀναγκαιότητα τοῦ δρθολογικοῦ νόημου χωρίς τήν δποία δέν ὑπάρχει οὕτε ἐπιστήμη οὕτε κόσμος, καὶ τήν ἐλευθερία τῆς δημιουργικῆς πράξης τοῦ ἀνθρώπου, χωρίς τήν δποία δέν ὑπάρχει πρωτοβουλία ἥθική καὶ εὐθύνη, οὕτε καὶ ἴστορία.

‘Αλλά, για μιάν ἀκόμα φορά, ή ἀλυσίδα ἔσπασε γιατί ή σύνθεση δέν πραγματοποιήθηκε. ‘Ο Κάντ μάταια προσπαθεῖ νά πραγματοποιήσει τήν ἑνότητα λόγου και ἐλευθερίας, ἐπιστήμης και ἡθικῆς, καθαροῦ λόγου και πρακτικοῦ λόγου, μέσα σέ μιά θεωρία τῆς τέχνης πού και ὁ ἴδιος ἀγαγνωρίζει πώς στηρίζεται στό αἰτημα μιᾶς ὅστατης ἀρμονίας. ‘Ο Φίχτε γεργάντας περνάει ἀπό τή «Θεωρία τῆς ἐπιστήμης» πού θεμελιώνεται σέ μιάν ἐλεύθερη πράξη τοῦ λόγου, σ’ ἕνα μυστικισμό μέσα στό διποτο τελικά ή ἐπιστήμη κι ὁ λόγος ὑποτάσσονται στήν πίστη και ή ἐλεύθερη δημιουργία τοῦ ἀγθρώπου ὑποτάσσεται στή συγαίνεση και τή βουλή τοῦ Θεοῦ.

‘Η γκαιτιανή και φαουστική ισορροπία τῆς γνώσης μέ τήν ἐλευθερία παραμένει ἀκόμα ὅνειρο και ὑπόσχεση, τό ὥραιότερο ὅνειρο και ή ὥραιότερη ὑπόσχεση τῆς ἀνθρωπότητας, ἀλλά πάγτως ὅνειρο, πού διαρκῶς ἔσαναγνεύεται και διαρκῶς ἀγαθάλλεται.

‘Η διχοστασία γεννιέται και πάλι ἀπ’ τή μιά μεριά μέ τό μεγαλειώδες δρθιολογικό ἑγελιανό σύστημα τῆς φύσης και τῆς ἰστορίας, κι’ ἀπ’ τήν ἀλλη μεριά μέ τήν κιρκεγκαρδιανή διεκδίκηση τῆς ριζικῆς ὑποκειμενικότητας, μέσα στήν ἴδιαιτερότητά της, και ταυτόχρονα τῆς ὑπερβατικότητας.

Μέ τόν Μάρξ ή ἀπόπειρα τῆς σύγθεσης ἔσκινάει ἀπό συγκεκριμένες δάσεις.

Καθώς δ Μάρξ θέλει νά μή θυσιάσει οὔτε τό λόγο στήν ἐλευθερία οὔτε τήν ἐλευθερία στό λόγο, οὔτε τήν ἐπιστήμη στή δυνατότητα τῆς ἰστορικῆς πρωτοβουλίας οὔτε τήν ἰστορική πρωτοβουλία στήν ἐπιστήμη, ἀφετηρία του εἶναι ή ἀφετηρία τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ και τοῦ Φίχτε, τοῦ Χέγκελ και τοῦ Φόυερμπαχ.

Στήν «18η Μπρυμαίρ τοῦ Λουδοβίκου Βογαπάρτη» θά διακηρύξει: οἱ ἀνθρώποι φτιάχγουν τήν ἰστορία τους, ἀλλά τή φτιάχγουν μέσα σέ προσδιορισμένες συγθήκες κι ὅχι αὐθαίρετα. Θά καταφέρει τελικά νά συνεγώσει και νά συνδέσει αὐτές τίς δύο ἄκρες τῆς ἀλυσίδας;

Γιά τόν Μάρκς, κληρονόμο τοῦ Φίχτε καὶ τοῦ Χέγκελ, ἡ ἐλευθερία είναι ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν ἴδιο τόν ἀνθρωπο. Σάν ὑλιστής δημος ἀντιλαμβάνεται αὐτή τῇ δημιουργικῇ πράξῃ μ' ἔναν καινούργιο τρόπο: ἔκθέτει μέ καινούργιους δρους τίς σχέσεις ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Ὁ Μάρκς δέν θέτει ἔνα ἀφηρημένο καὶ μογαχικό ὑποκείμενο, δημιουργό τοῦ κόσμου, σύτε ἔνα ὑποκείμενο πού διατηρεῖ μέ τό ἀντικείμενο τίς σχέσεις πού ἀντιλαμβανόταγε ὁ καρτεσιανός δυϊσμός. Ὁ Μάρκς ἀντίθετα ἐπιμένει στή σταθερή ἀλληλεγέργεια πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στόν ἀνθρωπο καὶ τά ἔξωτερικά πρός αὐτόν καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτόν ὅντα τῆς φύσης, καὶ φάχνει νά δρει πᾶς ἡ ἐλευθερία ἀναδύεται ἀπό τή φύση στό ἐπίπεδο τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας. Ὁμως ἡ ἐργασία, μέ τήν εἰδοποιητικά (spécifiquement) ἀνθρώπινη μορφή της (αὐτήν πού γεγάδει τήν ἐλευθερία), ἀρχίζει δταν οι χειρονομίες μέ τίς δόποις πραγματοποιεῖται ἡ ἐργασία κατευθύνονται ἀπό τόν ἐπιδιωκόμενο στόχο, ἀπό τήν προγραμματικήν προβολήν (projet), ἀπό τό μέλλον. Ἐτσι ἐπιτελεῖται τό πέρασμα ἀπό τή διολογική ἔξέλιξη στήν ἀνθρώπινη ἱστορία.

Αὐτή ἡ ἀνάδυση, μέσα στούς κόλπους τῆς φύσης, τῆς ἐλευθερίας πού ἔκεινάει ἀπό τήν ἐργασία, είγαι διαλεκτική μέ τήν ἔννοια πώς ἐμπεριέχει ταυτόχρονα συνέχεια καὶ ἀσυγέχεια.

Συνέχεια, γιατί γιά κάθε ζωγτανό ὅν, ἡ ἀνάγκη είγαι: ἔκεινο πού τό συγδέει μέ δλα τά ἀντικείμενα πού μποροῦν νά ἵκανοποιήσουν τίς ἀγάγκες του, ἔκεινο, κατά συγέπεια, πού τό διθίζει στή φύση καθιστώντας τό ἔναν κρίκο τῆς καθολικῆς ἀλληλεξάρτησης ἐξ αἰτίας τής δποίας κάθε φυσικό ὅν δρίζεται ἀπό τίς συνεισφορές του στά ἀλλα. Ἔγα ἀντικειμεγικό ὅν, γράφει ὁ Μάρκς, είγαι ὅν πού ἔχει τή φύση του «ἔξω ἀπ' αὐτό», «δέν δημιουργεῖ, δέν θέτει ἀντικείμενα παρά μόνο γιατί αὐτό τό ἴδιο τίθεται ἀπό τά ἀντικείμενα, γιατί στήν ἀπαρχή είγαι φύση». Η πείγα, π.χ., τό συγδέει μ' ἔνα ἔξω ἀπ' αὐτό ἀντικείμενο, πρόσφορο νά ἵκανοποιήσει τούτη τήν ἀνάγκη. Κανένα φυσικό ὅν δέν μπορεῖ ἔτσι νά ὑπάρξει ούτε νά γίνει ἀντιληπτό ἔξω ἀπό τό πλέγμα τῶν ἀλληλενεργειῶν τῶν ἀντικειμένων ἀπ' τά δποία ἔξαρτᾶται καὶ τά δποία,

ώς ένα διαθμό, έξαρτωνται ἀπ' αὐτό. "Οταν λοιπόν δ Μάρξ μιλάει για αυτογομία του ἀνθρώπου και γι' ἀνεξαρτησία, δέν πρέπει νά τό ἐννοοῦμε μέ τή σημασία πού τό ἐννοεῖ διεαλιστής γιά τόν δοποῖο τό μοναχικό ύποκείμενο κατασκευάζει πλήρως τό ἀντικείμενό του.

"Ο Μάρξ δέν συγχέει τήν ἀλλοτρίωση (aliénation) μέ τήν ἀντικειμενικοποίηση (objectivation) : διέξωτερικός κόσμος δέν είναι γι' αὐτόν μιά ἀπλή ἀλλοτρίωση την τούν ποκειμένου οδεύει μιά ριζική δημιουργία του ἀντικειμένου ἀπό τό ποκειμένο. Ή ἀλλοτρίωση είναι ἀντιστροφή τής καθαράς ἀνθρώπινης στάσης τής δημιουργικής ἔργασίας, μέ τήν δποία διάνθρωπος έχει τήν πρωτοβουλία στή σχέση ἀλληλεγέργειας πού τόν συγδέει μέ τά ἄλλα ἀντικείμενα και πού τού ἐπιτρέπει νά ἀγαγνωρίσει τήν πράξη του και νά ξαναβρεῖ τόν ἑαυτό του μέσα στό ἔργο του πού είναι ή μεταβολή τής έξωτερης φύσης.

Τύπαρχει ἐπίσης ἀσυνέχεια γιατί ή ἀνάγκη ἐπιτρέπει τήν ἀνάδυση: θέτοντας τό σκοπό της έξω ἀπ' αὐτήν, δημιουργεῖ στό διάνοιαν τή δυνατότητα μιᾶς γέας διάστασης, τής διάστασης του μέλλοντος. Μέ τόν πρῶτον ἐλιγμό γιά τήν ἐπίτευξη του έξωτερικού και ἀπώτερου σκοπού πού θά ίκανοποιήσει τήν ἀνάγκη, μέ τό πρῶτον ἐργαλείο, διενεργεῖται μιά πραγματική «ἀπογείωση» σέ σχέση πρός τήν ἀμεσην αισθητή πραγματικότητα.

Έξ αλλού, διαρξιτικός, διαλεκτικός, διλισμός παρουσιάζει δύο χαρακτηριστικά πού τόν διαφορίζουν ριζικά ἀπ' διεισδύτες προγενέστερες μορφές διλισμού:

1. Άπό τήν πλευρά τού ὑποκειμενικό, διπως διγομάζεται παραδοσιακά, δέν ἀντιλαμβάνεται τή γνώση σάν μιάν ἀπλή μηχανική ἀντανάκλαση ση μέ τήν δποία διάνθρωπος θά ὑποδεχόταν παθητικά τά «δεδομένα» τού έξωτερικού κόσμου, διπως τό διατηλαμβάνονταν οι Γάλλοι διλιστές τού 18ου αιώνα ή οι "Αγγλοι ἐμπειριστές". Ο Μάρξ, ξαναπαίργοντας ἀπό τήν διεαλιστική γερμανική παραδόση τήν ἀνακάλυψη τής «ἐνεργητικῆς στιγμῆς» τής γνώσης, διέπει σ' αὐτήν μιά «κατασκευή»: ή γνώση είναι κατασκευή ὑποθέσεων, θεωριῶν, «μοντέλων», πού μᾶς κατατοπίζουν γιά

τά πράγματα, μοντέλων πάντα κατά προσέγγιση και προσωρινών, τῶν δοποίων, σέ τελευταία ἀνάλυση, μόνο κριτήριο τῆς ἀλήθειας είναι ή πράξη.

2. Ἀπό τὴν πλευρά του ἀντικειμένου, ὅπως δύνα-
ζεται παραδοσιακά, διαρκεῖσμός δέν ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔξωτερη
πραγματικότητα σάν ἀμετακίνητο «δεδομένο» τῆς γνώσης, σάν νά
ἡταν δυνατό νά ἐγκατασταθεῖ μιά γιά πάντα στὸ δν και νά λέει
τί είναι. Ἡ διατύπωση του Λένιν πώς «τὸ ἡλεκτρόνιο είναι τόσο
ἀνεξάντλητο ὅσο τὸ ἄτομο», ἔχει πολύ γενική ἀξία γιά τὴ γνωσιο-
θεωρία: ὑπογραμμίζει τὸν ἀνεξάντλητο χαρακτήρα τῆς ὕλης, τῆς
πραγματικότητας στὸ σύνολό της. Οἱ ἀντιστάσεις πού ή πραγματι-
κότητα ἀντιτάσσει στὰ «μοντέλα» μας, πού ὠστόσο γίνονται δλο και
πιστούπλοκα, είναι μιά ἀνεξάντλητη πηγή πλούτεματος, ἡν αὐτό
ἄλλωστε μόνο ἐπιτρέπει νά καταποιητοῦμε σχετικά μέ τὴν ἴστορία
τῆς γνώσης, ή δοποία στὴν ἰδεαλιστική προσπεική είναι πάντα μιά
ἴστορία κιόδηλη, μιά ίστορία φαινομενική.

Ἀπό δῶ ἀκριβῶς ἀνοίγει ἔνας νέος δρόμος γιά τὴ λύση τοῦ
προβλήματος τῶν σχέσεων τῆς ἐλεύθερίας μέ τὸ λόγο, ἐπειδή οὔτε
ἡ μία οὔτε δ ἀλλος τίθενται και ἀντιτίθενται μεταφυσικά ἀλλά
ἀντίθετα μέσα στὴν ίστορική τους ἀνάπτυξη.

Τοῦτο είναι ἀκόμα πιστὸ ἀληθινό δταν δέν πρόκειται πιά μόνο
γιά ἀλλα πράγματα ἀλλά γιά ἀλλους ἀνθρώπους. Διαφέροντας ἀπό
τὸν ἀτομικιστὴ Στίρνερ, δ Μάρκς δρίζει τὸ ἄτομο («Θέσεις γιά τὸν
Φύσερμπαχ») ἀπό τὸ «σύγολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων».

Τὸ χειρότερο λάθος θά ἡταν νά ἐρμηνευτεῖ τούτη ή διατύ-
πωση μέ μηχανιστική σημασία: ή μαρξιστική ἀντίληψη γιά τὸ
ἄτομο και τὴν ἐλευθερία του δέν ἐξυπογοεῖ οὔτε τὴν ἀναγνώση (réduction)
τοῦ ἀτόμου στὶς ίστορικές και κοινωνικές συνθήκες
στὶς δοποίες διαμορφώθηκε, οὔτε τὴν παραγωγή (déduction)
τοῦ ἀτόμου ἀπό τὶς κοινωνικές σχέσεις. Τὸ ἄτομο δέν είναι οὔτε
ἀπλό προϊόν οὔτε συγισταμένη.

Ο Μάρκς ἀποκλείει ρητά αὐτή τὴν ἐρμηνεία: ἐπιμένει ἀντί-
θετα στὴν, χαρακτηριστική γιά κάθε ταξικό καθεστώς, ἀντίφαση
ἀνάμεσα στὴν προσωπική ζωή του ἀνθρώπου και τὸ οἰκονομικό -

κοινωνικό σύστημα που τείνει γά τόν καταστήσει άπλού υποστήριγμα (support) τῶν παραγωγικῶν σχέσεων.

Στή «Γερμανική Ἰδεολογία» υπογραμμίζει τήν «ἀντίφαση ἀγάμεσα στήν προσωπικότητα τοῦ ἀτομικοῦ προλετάριου καὶ στής συνθῆκες ζωῆς πού τοῦ ἔχουν ἐπιβληθεῖ» (VI, σ. 228). «Στήν πρείᾳ τῆς ἴστορικῆς ἀνάπτυξης, προσθέτει, μέσα στό πλαίσιο τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας... ἐμφανίζεται ἔνας διαχωρισμός μέσα στή ζωή τοῦ κάθε ἀτόμου, ἀνάλογα μέ τό βαθμό πού εἶναι προσωπική καὶ ἀνάλογα μέ τό βαθμό πού καθορίζεται ἀπό κάποιον κλάδο ἐργασίας...». Ο Μάρκς δέν θά παραλλάξει ποτέ σ' αὐτό τό σημείο καὶ τά κείμενα τοῦ «Κεφάλαιου» εἶναι τόσο ρητά ὅσο καὶ τά κείμενα τῆς «Γερμανικῆς Ἰδεολογίας».

Αὐτό εἶναι ἀκριβῶς πού ξεχωρίζει τόν μαρξισμό ἀπό τόν προγενέστερο ψλισμό, δ ὅποιος δδηγοῦσε στήν παραγγώριση τῆς υποκειμενικότητας, σέ σημείο πού γά μή βλέπει σ' αὐτήν παρά μά παθητική ἀγταγάλαση ἐνός δοσμέγου ἔξωτερικοῦ κόσμου, συντελεσμένου μέσα στή μηχανιστική δομή του. Ἀπό τίς «Θέσεις γιά τόν Φόδυερμπαχ» κιδλας (3η Θέση), δ Μάρκς ἐπιμένει σ' αὐτή τή διάκριση: «Ἡ ψλιστική θεωρία πού υποστηρίζει πώς οἱ ἀνθρωποι εἶναι προϊόντα τῶν περιστάσεων καὶ τῆς ἐκπαίδευσης καὶ πώς, κατά συγέπεια, οἱ μεταβλημένοι ἀνθρωποι εἶναι προϊόντα ἄλλων περιστάσεων καὶ μιᾶς τροποποιημένης παιδείας, ξεχνάει πώς ἐκεῖνοι ποιύ μετατράπησαν τίς περιστάσεις εἰγαί ακριβῶς οἱ ἀνθρωποι...».

Οὕτε καὶ σ' αὐτό τό σημείο δ Μάρκς θά παραλλάξει ποτέ καὶ δέν θά πάψει νά υπεγθυμίζει, ἀπ' τήν «18η Μπρυμάρ» ὡς τό «Κεφάλαιο», πώς τήν ἴστορία τήν φτιάχνουν οἱ ἀνθρωποι. «Ο ἀνθρωπος, δ πραγματικός, δ ζωντανός ἀνθρωπος, εἶναι ἐκεῖνος πού φτιάχγει, πού κατέχει, πού μάχεται, δέν εἶγαι ή ἴστορία πού χρησιμοποιεῖ τόν ἀνθρωπο γιά νά πραγματώσει· ή ἴστορία δέν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἔξω ἀπό τή δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου πού ἐπιδιώκει τούς σκοπούς του» («Ἡ Ἄγια Οἰκογένεια», II, σ. 65).

Ἐτσι βλέπομε πόσο σφαλερό θά ήταν γά ἐρμηνεύσουμε μέ μηχανιστική σημασία ή μέ θετικιστική σημασία τή διατύπωση πού

δ "Ενγκελς δανείζεται από τόν Χέγκελ: «'Η ἐλευθερία είναι ή γνώση τῆς ἀναγκαιότητας». Τήν διατύπωση αὐτή πρέπει νά τήν καταλάβουμε στό φῶς ἐκείνου τοῦ ἄλλου ὁρισμοῦ τοῦ Μάρξ: «'Η ἐλευθερία είναι ή συγείδηση πού δ ἀνθρωπος ἔχει γιά τόν ἑαυτό του μέσα στό στοιχεῖο τῆς πράξης, δηλαδή ή γνώση πού ἔνας ἀνθρωπος ἔχει γιά ἔναν ἄλλον ἀνθρωπο σάν ίσο του» («'Η 'Αγία Οἰκογένεια», II, σ. 65).

Ἐδώ δρισκόμαστε στήν καρδιά τοῦ προδλήματος, τοῦ προδλήματος τῆς ἐλευθερίας, τοῦ προδλήματος τοῦ μαρξιστικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τοῦ προδλήματος ταυτόχρονα τῆς ὑποκειμενικότητας καὶ τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μ' ἔναν ἄλλον ἀνθρωπο καὶ μέ τόν κόσμο. Γιατί αὐτός δ ἀνθρωπος, κινητήρια δύναμη τῆς ἴστορίας, δέν είναι τό ἀφηρημένο ὑποκείμενο, τό ἐγελιανό πνεῦμα. Αὐτός δ ἀνθρωπος, κινητήρια δύναμη τῆς ἴστορίας, δέν είναι οὔτε καὶ τό ἐγωιστικό καὶ μοναχικό ἀτομο πού ἔκθειάζει δ ἀκαρχικός Στίργερ.

Ο Μάρξ, ἀφοῦ ἔγραψε: «ἐλευθερία = ίσχύς» («'Η 'Αγία Οἰκογένεια»), προσθέτει («Γερμανική Ἰδεολογία», VI, σ. 226): «Μόνο μέσα στήν κοινότητα τό ἀτομο ἀποκτᾶ τά μέσα γιά νά ἀναπτύξει τά προσόντα του πρός δλες τίς κατευθύνσεις· μόνο μέσα στήν κοινότητα ή προσωπική ἐλευθερία γίνεται δυνατή».

Τί είναι λοιπόν γιά τόν Μάρξ τό ἀτομο, δύ δέν είναι οὔτε τό ἀφηρημένο ὑποκείμενο τοῦ Χέγκελ οὔτε τό μοναχικό «ἄτομο» τοῦ Στίργερ;

Τό ἀτομο δρίζεται από τό σύγολο τῶν κοινωνικῶν του σχέσεων δπως τό ἀντικείμενο δρίζεται από τίς σχέσεις του μέ τό σύγολο τῶν ἄλλων ἀντικειμένων ἀγεξάντλητα ὡς τό ἀπειρο.

Η πραγματικότητα μέ τήν δποία ἔχει νά κάνει δ φυσικός, πού παλεύει μέ τή μή ζώσα όλη, είναι ηδη, δπως ἔγραψε δ Λέγιν, «ἀγεξάντλητη». Πόσο πιό ἀγεξάντλητη είναι ἐκείνη ή πραγματικότητα πού, μέ τή ζωή, τή συγείδηση, τήν κοινωνία, διάβηκε πολλά ἄλλα σκαλοπάτια πολυπλοκότητας.

Άς προσεγγίσουμε ἀπλῶς τή θέση σύμφωνα μέ τήν δποία, σ' δλα τά ἐπίπεδα, ή όλη είναι ἀγεξάντλητη, καὶ τή θέση σύμφωνα μέ τήν δποία, μέ τήν ἐργασία, ἀναδύθηκε μιά βαθύτατα νέα μορφή

ὅλικοῦ ὅντος, στήγη ὅποια τό μέλλον, μέσω τοῦ ἐπιδιωκόμενου στόχου καὶ τῆς προγραμματικῆς προσδολῆς, διαδραματίζει ἔναν ἐνεργητικό ρόλο καὶ δημιουργεῖ δυγατότητες στό ἄπειρο. "Ἄς προσθέσουμε σ' αὐτό ὅτι αὐτοὶ οἱ πυρῆνες ὅντων, πού τό καθένα τους εἶναι σκεπτόμενο καὶ δημιουργικό, ἐπενεργούν οἱ μέν πάνω στούς δέ, ὑπάρχουν πλήρως μόνο μέσα στήν ἀμοιβαία ἀνταλλαγή καὶ τό διάλογο, κι ἀλληλοπλουτίζονται ἀτέρμονα. "Ετοι καταλαβαίνομε τόν πλοῦτο τῆς μαρξιστικῆς ἀντίληψης γιὰ τήν ἀνθρωπότητα, καθώς κ' ἔκεινο πού θεμελιώνει τήν ἀπό μέρους της ἀναγγώριση τῆς ἀξίας κάθε ἀνθρώπου σάν δραστήριου καὶ δημιουργικοῦ ὅντος.

"Ο ἀνθρωπός, πού γιά τόν μαρξιστή ἀποτελεῖ τό ὑπέρτατο ὅν, δέν εἶναι «μιά ἀφηρημένη ἵδεα τοῦ μελλοντικοῦ ἀνθρώπου». εἶναι «δὲ πλησίον, στό συγκεκριμένο του χαρακτήρα», αὐτός πού ἡ καταγόση του καὶ ἡ ἀγάπη του εἶναι γιά τόν ἄλλον ἀνθρωπό πηγή συνεχοῦς ἀνθρώπινου πλουτίσματος, αὐτός πού χωρίς τόν ὅποιο δέν θά υπῆρχα πραγματικά γιατί δέν μπορῶ νά ἀνθήσω πλήρως παρά μόνο χάρη σ' δ, τι μοῦ προσκομίζει. Τό νά φανταζόμαστε λοιπόν πώς δ μαρξισμός δέν ἀντιλαμβάνεται παρά ἀφηρημένες, στατιστικές σχέσεις ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, πώς ξεχγάει τίς σχέσεις πού οί ἀνθρωποι ἔχουν δ ἔνας μέ τόν ἄλλον, πώς ξεχγάει τήν ἀγάπη στήν πιό προσωπική καὶ πιό βαθιά μορφή της, θά ἥταν ἔνα φτώχεια καὶ μιά γελοιογραφική παραμόρφωση τοῦ μαρξισμοῦ.

Δέν εἶναι ἄρα δρθό νά ἔξομοιώνουμε τόν μαρξισμό μ' ἔναν διοιγδήποτε μεσσιαγισμό καὶ νά προσθέτουμε πώς υποσκάπτει τά θεμέλια τοῦ ἰδίου του τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἐπειδή δέν θά μποροῦσε νά δικαιώσει τό σεναριό πού διφείλεται σέ κάθε ἀνθρώπινο πρόσωπο, ἀφοῦ δέν θά ἔδιγε ἄλλο νόημα στή ζωή κάθε ἀνθρώπου ἔξω ἀπό τό νά χρησιμεύει σά μέσο γιά τήν πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν τοῦ εἶδους. Δέγ εἶναι δρθό νά λέμε πώς δ μαρξισμός ξεφεύγει μπροστά σ' αὐτό τό πρόβλημα καὶ πώς ἡ ἐπίκληση τῆς λειτουργίας τῆς ἀτομικῆς ζωῆς στήν υπηρεσία τοῦ εἶδους ἀντιφέσκει μέ τό ἀνθρωπιστικό πνεῦμα. Μόνο μιά θετικιστική παραμόρφωση η μιά μηχανιστική ἐρμηνεία τοῦ μαρξισμοῦ πέφτει στά πυρά μιᾶς τέτοιας κριτικῆς, καὶ συμφωνῶ πώς ἔχομε συγαντήσει καὶ πώς συγαντοῦμε

πολύ συχνά άκομα αντιανθρώπιστικές παραμορφώσεις και έρμηγεις αύτοῦ του είδους σέ κείμενα πού λένε πώς έγαστερνίζονται τό μαρξισμό.

Ο Μάρκς δέν απορρίπτει καθόλου τίς έννοιες τής «ούσιας του άνθρωπου» και τοῦ «άνθρωπισμοῦ». Απορρίπτει μονάχα τήν ίδεαλιστική, άτομικιστική και μεταφυσική αντίληψη στήν όποια θεμελιώνεται άπ' αὐτόν δ' άνθρωπισμός.

Γιά τὸν Μάρκο, ή ἀνθρώπινη φύση ἐν γένει, η̄ ή «ούσια του άνθρωπου», είναι:

1. Ἡ ἐργασία μέ τήν εἰδοποιητικά άνθρωπινη μορφή της.
2. Τό σύγολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.
3. Ἡ ιστορία.

Ο ἀνθρωπισμός τοῦ Μάρκου διακρίνεται ἀπ' ὅλες τίς προγενέστερες μορφές τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, χάρη στήν ιστορική και ἀγωνιστική αντίληψή του γιά τή συνεχῶς ἀναπτυσσόμενη ιστορική πραγμάτωση τῆς «ούσιας του ἀνθρώπου». Ο πρῶτος ἀντικειμενικός σκοπός αύτοῦ τοῦ ἀγωνιστικοῦ ἀνθρωπισμοῦ είναι γά καταστήσει τόν κάθε ἀνθρώπο, ἀνθρωπο, δηλαδή δημιουργό σ' ὅλα τά πεδία, τό οἰκονομικό, τό πολιτικό, τό ἔκπολιτιστικό.

Μήπως δημος αὐτό σημαίνει δτι δ' μαρξισμός παρουσιάζεται σά θεωρία τελειωμένη και δριστική; Μέ κανένα τρόπο.

Ο μαρξισμός, μέσα σέ καινούργιες ιστορικές συνθήκες και μέσα σ' ἔνα καινούργιο συσχετισμό δυνάμεων ἀνάμεσα στίς τάξεις, ἔθεσε ἔντονα τό πρόβλημα αὐτό και ἔδωλε τίς δάσεις ἐνός πραγματικοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Η σημερινή κίνηση τῆς κοινωνίας και τῆς ιστορίας της, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνικῆς και τῆς τέχνης, τῆς ίδιας τῆς ήθικῆς, ἐπιβεβαιώνει τίς μείζονες θέσεις τοῦ Μάρκου, και ταυτόχρονα ἐπιτρέπει γά τούς δώσουμε μιά καινούργια ἀνάπτυξη.

1. Ἡ βαθύτερη διαφορά ἀνάμεσα στόν ἀρχαῖο και τό γεότερο ἀνθρωπισμό, στόν ὅποιο δ' μαρξισμός ἔδωσε τήν πρώτη διθηση, απορρέει ἀπό μιά και νούργια ἀγτίληψη γιά τό

πραγματικός. Ο παλιότερος άνθρωποισμός, ώς τά μέσα του 19ου αιώνα, δηλαδή ως τόν μαρξισμό (και γιά κείγους πού παραγγύρισαν τόν μαρξισμό, ώς τά μέσα του 20ου αιώνα), θεμελιωνόταν σέ μιάν άντιληφη τῆς πραγματικότητας πού τήν ξπαιργε σάν «δοσμένη» μιά γιά πάντα. Είτε πρόκειται γιά τόν «κόσμο» τῶν Έλλήνων, είτε γιά τό πλατανικό σύστημα τῶν ιδεῶν, είτε γιά τόν πατροπαράδοτο Θεό, αυτή ή πραγματικότητα ήταν συντελεσμένη πρίν ἀπό τόν άγνωστο: ἀπό καὶ πέρα, ή ἀλήθεια, δπως ἀλλωστε καὶ ή δμορφιά η ή ηθικότητα, ηταν ή συμμόρφωση τῶν πράξεών μας πρός αυτή τήν «τάξη» («ordre») μέ τήν τριπλή σημασία τοῦ νόμου, τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς προσταγῆς.

Ομως τό πιό συναρπαστικό πού ὑπάρχει στίς σημερινές ἐπιστήμες, καθώς καὶ στήν τέχνη η τή θρησκεία, είναι ή ὑποκατάσταση, δπως ἔγραψε δ Bachelard, τῆς ἐνόρασης ἀπό τή διαλεκτική. Στήν ἐπιστημονική μας ἀναπαράσταση τοῦ κόσμου ἐμφανίζεται σάν ὅλο καὶ πιό δύσκολο καὶ, τελικά, ἀδύνατο νά διαχωρίσουμε ριζικά μέσα στό ἀντικείμενο, ἐκεῖνο πού θά ηταν τό πράγμα «καθ' ἐαυτό», χωρίς ἔμβας, ἀπό τή γνώση πού ἔχομε γι' αὐτό, δηλαδή νά ἀπομονώσουμε τό «πράγμα» ἀπό τό σύγολο τῶν τεχνικῶν η ἐνγοιακῶν ἐγχειρημάτων (opérations) μέσω τῶν δποίων τό σκεφτόμαστε καὶ τό δοκιμάζομε πειραματικά. Αὐτό καθόλου δέν συνεπάγεται τήν ιδεαλιστική κατολίσθηση πού στό τέρμα τῆς δέν θά διέπαμε πιά στό ἀντικείμενο παρά μόνο μιά κατασκευή τοῦ πνεύματός μας. Γιατί ἂν είναι δρθό γά ποῦμε, μαζί μέ τόν Bachelard, πώς κάθε ἐπιστημονικό ἐμπειρικό γεγονός (fait) είναι «ἔνας θύσανος ἐννοιῶν», ἀρμόζει νά προσθέσουμε πώς τό ἀντίστροφο δέν ἀληθεύει. Τό θέμα είναι μόνο νά συγειδητοποιήσουμε αὐτήν τήν κατάσταση: στό σημερινό στάδιο τῆς ἐπιστήμης δέν μποροῦμε νά ἀπομονώσουμε, σάν δυό ἀντικριστούς δρους, τήν κατασκευασμένη ἀντανάκλαση καὶ τό ἀντικείμενο ἐμπειρικό γεγονός, δπως ἀποχωρίζομε ἔνα γλύκισμα ἀπό τή φόρμα του. Οι ἐπιστημονικοί νόμοι: δέν είναι τό ἀντίγραφο ἐνός ἀρχετυπικοῦ λόγου, σάν τίς πλατανικές ιδέες, ούτε τό ἀντίγραφο τῶν ἀπόλυτων νόμων μιᾶς φύσης καθ' ἐαυτῆς, τῆς δποίας κάποιος θεός θά ηταν δ πρωταρχικός

νομοθέτης. Οι έπιστημονικοί νόμοι δέν είναι τό αντίγραφο κανενός πράγματος: είναι κατασκευές του πνεύματός μας, πάντοτε κατά προσέγγιση και προσωρινές, πού μᾶς έπιτρέπουν νά τιθασέψουμε μιά πραγματικότητα τήν δύοια δέν δημιουργήσαμε ήμεις, και πού μόνο ή πράξη, δ μεθοδικός πειραματισμός, μᾶς έγγυάται ότι τά μοντέλα μας άντιστοιχούν ως ένα βαθμό στή δομή της και είναι, ἀπό μιά δρισμένη ἀποψη, τουλάχιστον «ἰσόμορφα».

Τό δρθολογικό (rationnel) είναι, δλο και περισσότερο, τό ἐγχειρηματολογικό (opérationel). "Οπως γράφει δ Van Lier («Les humanités du XXe siècle»): «Η φυσική θεωρία δέν προσφέρει πιά στήν δραση' οίκοδομεῖ μιά μαθηματική δομή πού ή νοητικότητά της δρίσκεται λιγότερο στήν ἀναπαράσταση ἀπ' δτι στήν πράξη».

"Ας τό ἐπαγαλάδουμε: ἔκεινο πού ή σημειωνή ἀνάπτυξη τής ἐπιστήμης θέτει ύπό ἀμφισδήτηση δέν είναι τό «πράγμα καθ' ἔαυτό», δλλά ή παραδοσιακή δογματική ἀντίληψη γι' αὐτό τό «πράγμα καθ' ἔαυτό». Η ἀντίληψη αὐτή είναι δογματική δταν συγχέει τό «πράγμα καθ' ἔαυτό» μέ τήν ἀναπαράσταση τής үλης πού μᾶς δίνει ή ἐπιστήμη σέ τούτη ή σ' ἔκεινη τή φάση τής ἀνάπτυξής της, δταν παίρνει γιά ἀπόλυτη και δριστική ἀλήθεια ἔκεινο πού δέν είναι παρά ένα κατά προσέγγιση και προσωρινό μοντέλο.

"Ο Paul Ricoeur, χτυπώντας τή δογματική ἀντίληψη γιά τήν υπερβατικότητα ἀπ' τά πάνω, γράφει πολύ ἔντονα («De l' interprétation» σ. 159) πώς «ή θρησκεία είναι ή πραγμοποίηση (réification) και ή δλλοτρίωση τής πίστης». Χαρακτηρίζοντας τόν «δρίζοντα» σάν «τήν παρομοίωση μ' ἔκεινο πού πλησιάζει χωρίς ποτέ γά γίνεται κατεχόμενο ἀντικείμενο» (σ. 505), δείχνει πώς «τό είδωλο είναι ή πραγμοποίηση τού δρίζοντα, ή μεταβολή του σέ πράγμα» (σ. 510).

Μεταθέτοντας τήν ἀποδεικτική του γιά τή διαλεκτική θεολογία, ἀπό τήν υπερβατικότητα ἀπ' τά πάνω (αὐτήν πού θέτει σάν ἀξίωμα ένα θεό περιζωμένο ἀπό ἀμετακίνητα γνωρίσματα) σέ μιάν «υπερδατικότητα ἀπ' τά κάτω» (αὐτήν πού θέτει σάν ἀξίωμα μιάν

ὅλη καθορισμένη ἀπό ὅστατα στοιχεῖα καὶ αἰώνιους νόμους), θάξελεγα πρόθυμα πώς δ δογματισμός, στή φιλοσοφία, ἀρχίζει ὅταν ἡ «λειτουργία τοῦ δρίζοντα» ξεπέφτει σέ «λειτουργία τοῦ ἀντικειμένου». Ὁ ἐπιστημονισμός εἶναι ἡ πραγμοποίηση καὶ ἡ ἀλλοτρίωση τῆς ἐπιστήμης: στή θέση τοῦ διαλεκτικοῦ λόγου πού ἀντιλαμβάνεται τό «πράγμα καθ' ἔαυτό» σάν τόν δρίζοντα τῶν θλέψεών μου καὶ τῶν κατασκευῶν μου, θάξει τή μεγαλοδοξία τῆς ἀπόλυτης γγώσης.

Οἱ σύγχρονες τέχνες μᾶς δίνουν ἀμεση συγείδηση αὐτῆς τῆς ἀντιστροφῆς τῆς στάσης πού γίνεται: μέσα στήν ἀντίληψη γιά τή φύση: οὔτε δ πίγακας οὔτε τό μυθιστόρημα θέτουν σάν ἔργο τους γά διαπαραγάγουν μιά δημιουργούμενη φύση (*natura naturata*) μέ τίς μεθόδους τοῦ παραδοσιακοῦ ρεαλισμοῦ, εἴτε μιά δημιουργοῦσα φύση (*natura naturans*) τῆς δποίας θάξανα - δρίσκαρε τούς μορφικούς γνώμονες, τούς «χανόνες» η τούς «χρυσούς ἀριθμούς». Ὁ καλλιέχνης προσπαθεῖ, ἀντίθετα, γά διακαλύψει μιά γλώσσα ἵκανή γά μᾶς ὑποθάλει πώς δ κόσμος δρίσκεται πάντα σ' ἔνα συνεχές γίγνεσθαι μέ τή συμμετοχή τοῦ ἀνθρώπου, μέσα σέ μιά ζωντανή διαλεκτική δπού ἡ προγραμματική προβολή καὶ τό δοσμένο «αὐτορυθμίζονται» ἀμοιβαῖα, κατά τήν ἔκφραση τοῦ Van Lier.

Ἡ ἐπανάληψη τῆς κατηγορίας ἐναντίον τῆς κλασικῆς προοπτικῆς καὶ ἐναγτίου ἐνός χώρου πού πατροπαράδοτα ἐκλαμβανόταν ὡς «φυσικός» καὶ ἀμετακίνητος, ἀπ' τόν Εὐκλείδη ὡς τόν Νεύτωνα κι ἀπ' τόν Ἀπελλή ὡς τόν Ραφαήλ, ἡ δποία γίνεται μέσα σ' ἔνα κίνημα πού ἀποχτάει δλο καὶ μεγαλύτερη αὐτοσυγείδηση ἀπ' τόν Σεζάν ὡς τόν κυδισμό, ἀποκαλύπτει τό μέρος πού ἀναλογεῖ στήν ἀνθρώπινη πρωτοβουλία καὶ στήν κατασκευή, μέσα σ' αὐτό πού ἐκλαμβάνει γιά «δεδομένο» τῶν ἐμπειρικῶν γεγονότων. Τό ἴδιο συμβαίνει μέ τόν μυθιστορηματικό χρόνο, δπού τά παλιά ἀξιώματα τῆς γραμμικῆς συγέχειας καὶ τοῦ ἀμετάστρεπτου τίθενται καὶ πάλι: ὑπό ἀμφισθήτηση στά τελευταῖα μυθιστορήματα τοῦ Ἀραγκόν δπως ἀλλωστε καὶ στό «καινούργιο μυθιστόρημα».

Οἱ ἴδιες παρατηρήσεις θάξουν καὶ γιά τήν ἥθική, πού ἐμφα-

νίζεται δλο καὶ λιγότερο σάν διατήρηση καὶ τήρηση κανόνων καὶ δλο καὶ περισσότερο σάν ἐπινόηση αὐτῶν τῶν κανόνων· κι αὐτό ὅχι μέσα σέ μιά νιτσεῖκή αὐθαιρεσία ἢ ἔνα μηδενισμό ὅπως τοῦ Ζίγτ, ἀλλά μέσα σέ μιάν αὐτηρή πειθαρχία οἰκοδόμησης καὶ δημιουργίας, τόσο ἀπαιτητική δσο κ' ἡ πειθαρχία τῆς τέχνης, κι αὐτή ἀκόμα, μέσα στήν προέκταση καὶ τό ξεπέρασμα μιᾶς ίστορίας.

2. Τό δεύτερο διακριτικό γνώρισμα αὐτοῦ τοῦ γεύτερου ἀνθρωπισμοῦ, σέ σχέση πρός τόν παλιό, είναι δ πλούρα λισμός. Κι αὐτός ἐπίσης ἀπορρέει ἀπό τήν καινούργια ἀντίληψη γιά τό πραγματικό. Ἡδη δ Bachelard εἶχε χαρακτηρίσει τήν σύγχρονη γνωσιοθεωρία τῶν καθάντα καὶ τῆς σχετικότητας ὡς «μή - καρτεσιανή», μέ τήν ἔννοια πώς ἡ γνωσιοθεωρία αὐτή ἐγκατέλειψε τήν ἀπόπειρα νά ἀνακαλύψει κάποια «πρώτα στοιχεῖα», εἴτε στή φύση, ὅπως π.χ. τά «ἀτμητα» ἀτομα τοῦ Δημόκριτου, εἴτε στή σκέψη, ὅπως π.χ. τίς ἔννοιες τοῦ Ἀριστοτέλη ἢ τίς «πρώτες φύσεις» τοῦ Ντεκάρτ.

Αὐτό καὶ μόνο ἀποκλείει τήν ἀξίωση γ' ἀκολουθήσουμε τήν πορεία μιᾶς μονοσήμαντης παραγωγής, ξεκινώντας ἀπό τούτες τίς ἀρχές, γιά νά συναντήσουμε, στό ἐπίπεδο τῶν ἔσχατων συγεπιών, ἔνα «συγκεκριμένο» πού ἔχει γίνει δλότελα διαπερατό στή σκέψη: τόσο διαπερατό πού δ Χέγκελ ὑπέκυψε στόν πειρασμό νά έλει ἔνα «ἴσον» ἀνάμεσα στήν ἔννοιακή ἀνασυγκρότηση τοῦ πραγματικοῦ καὶ τήν ἀληθινή του συγκρότηση, δηλαδή τήν ἐκδίπλωση τοῦ ἀπόλυτου πγεύματος.

Ἐπιτέλους ἐκλείπει ἡ φιλοδοξία νά συλληφθεῖ τό πραγματικό σάν μιά κλειστή δλότητα, σάν ἔνα πλέγμα ἔννοιών πού συνιστοῦν ἔνα τελειωμένο σύστημα. Οὔτε ἡ γεωμετρία, οὔτε ἡ μηχανιστική φυσική τοῦ Λαπλάς, οὔτε δ νευτώνειος οὐρανός — ὅπως ἀλλωστε οὔτε κ' ἡ πολιτική οἰκονομία τοῦ "Ἀνταρμ Σμίθ, ἡ ἀτομοκρατική (atomiste) φυχολογία ἢ ἡ μηχανιστική ίστορία τοῦ Ἰππόλυτου Ταίν, ἡ ἡ κοινωνιολογία τοῦ Αδγουστου Κόντ καὶ τοῦ Durkheim — μπόρεσαν γ' ἀντισταθοῦν στή δοκιμασία τῆς ἐπιταχυνόμενης ἀνάπτυξης τῶν ἐπιστημῶν τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώ-

που, που άποκάλυπτε τό σχετικό, ιστορικό χαρακτήρα τῶν μεθοδολογικῶν τους αἰτημάτων (*postulates*).

‘Η ἐπιστημονική πρόδος ἐπιτελεῖται, δχι ξεκινώντας ἀπό ἀμετακίνητες ἀρχές γιά νά καταλήξει, μέσω γραμμικῶν παραγωγῶν (*déductions*), σέ μιά τελειωμένη συστηματική διλότητα, ἀλλά ἀκολουθώντας τό δρόμο τῶν καθολικῶν ἀναδιοργανώσεων τοῦ συγόλου τοῦ ἔγγονακοῦ πεδίου.

Μπορεῖ γά συμβεῖ, ξεκινώντας ἀπό διαφορετικές, ἢ μάλιστα ἀντιτιθέμενες ὑποθέσεις, και κατασκευάζοντας διαφορετικά μοντέλα, γά συλλάβουμε διάφορες, ἐπί μέρους, ὅψεις τῆς πραγματικότητας. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού δ «πλουραλισμός» τῶν ἐπιστημονικῶν και καλλιτεχνικῶν σχολῶν ἀποτελεῖ πρωταρχικό ὅρο γιά μιά ὑγιᾶ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης και τῆς τέχνης.

Ο πλουραλισμός ἔδω δέν δδηγεῖ καθόλου στό σκεπτικισμό ἢ τόν ἐκλεκτισμό, δπως και ἡ σχετικότητα δέν δδηγεῖ στό σκεπτικισμό, οὔτε ἡ διαλεκτική στή σοφιστική. Ο πλουραλισμός προκύπτει ἀναγκαῖα ἀπό τήν καινούργια ἀντίληψη γιά τό πραγματικό, πού δέν εἶναι πιά ἡ ἀντίληψη τοῦ δογματικοῦ ὑλισμοῦ, και ἀπό τήν καινούργια ἀντίληψη τοῦ διαλεκτικοῦ λόγου, πού δέν εἶναι πιά ἡ ἀντίληψη τοῦ δογματικοῦ δρθολογισμοῦ.

Αὐτά ἐπενεργοῦν διαθύτατα μέ τή σειρά τους στήν ἥθική και, γενικότερα, στήν ἀντίληψή μας γιά τίς σχέσεις μέ τούς δλλους. Δέν μπορεῖ πιά νά γίνεται λόγος γιά κάποια καθαρά στατική, ἀργητική και πάντοτε προσωριγή «ἀνοχή». Πράγματι, καθώς μέσα στή δογματική προσπτική ἡ πραγματικότητα εἶναι μία και ἡδη συντελεσμένη, ἡ δέ ἀλήθεια τό πιστό της ἀντίγραφο, δποιος ἀρνεῖται νά τήν δεῖ δέν μπορεῖ νά εἶναι τίποτ’ δλλο ἔξω ἀπό δρρωστος ἡ κακόπιστος. Η ἀνοχή ἀντίκρυ στούς φαντασμούς, τά λάθη ἡ τήν ἀργηση τῆς πραγματικότητας δέν μπορεῖ λοιπόν γά δδηγήσει παρά σέ μιά στάση παιδαγωγική, θεραπευτική και, ἐνδεχόμενα, κατασταλτική.

Ἀντίθετα ἀπό τήν «ἀνοχή» αὐτή, δ διάλογος, πού θεμελιώνεται σέ μιά διαλεκτική θεωρία τῆς γνώσης, προβάλλοντας τήν «ἐνεργητική στιγμή» τῆς γνώσης μέσα στήν κατασκευή μοντέλων

πού προορίζονται: νά συλλάδουν τίς διάφορες θέψεις μιᾶς πολλαπλής πάγτα πραγματικότητας, έξυπονοεῖ πώς έχομε κάτι νά μάθουμε ἀπ' τόν δόλο έρευνητή, άκομα κι ἄν αύτός ξεκινάει ἀπό ύποθέσεις διαφορετικές ἀπό τίς δικές μας. Μόνο η πειραματική ἀντιπαράσταση θά ἐπιτρέψει νά συγχωνέψουμε μέσα σέ μιά ἑνιαία θεωρία αύτό πού στίς ἀρχικές μας ἀντιλήψεις δέν ηταν παρά δλήθεις μερικές και μονομερεῖς.

3. Τό τρίτο γνώρισμα αύτοῦ τοῦ νεότερου ἀνθρωπισμοῦ, πού ἀπορρέει ἀπ' τά δύο πρώτα, είναι δι πρωταρχικός ρόλος πού παίζει ἀπό δῶ και πέρα στό χώρο του η ἔννοια τῆς δομῆς.

Στήν παράδοση τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητας, ἀπό τόν Θαλή ὡς τόν Παρμενίδη κι ἀπ' τόν Ἀριστοτέλη ὡς τόν Λουκρήτιο, τό πρώτο πρόβλημα είναι τό πρόβλημα τοῦ "Οντος. Αύτό τό πρόβλημα θά παραμείνει, στά οὐσιαστικά του γνωρίσματα, στούς σχολαστικούς καθώς και στόν Ντεκάρτ. Μόγο μέ τόν Κάντ και τόν Φίχτε μιά φιλοσοφία τῆς πράξης γίνεται ἀντίπαλος τῆς φιλοσοφίας τοῦ δυτικού.

"Η ἐπιτυχία τοῦ στρουκτουραλισμοῦ ἔξηγεται ἐπειδή είναι.. ταυτόχρονα, μιά φιλοσοφία, πού ἀντιστοιχεῖ στήν κοσμο-αντίληψη, η δοπία ἀγαδεικνύεται, στά μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα, μέσα ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ συγόλου τῶν φυσικῶν και τῶν ἀνθρώπινων ἐπιστημῶν, και ἐπειδή ἀπ' αὐτήν τήν κοσμοαντίληψη ἀπορρέει μιά μέθοδος πού οι ἐφαρμογές της στούς πιστούς ποικίλους ἐπιστημονικούς κλάδους ἀποδείχτηκαν πολύ καρποφόρες, δπως στήν κυβερνητική. "Η γονιμότητα τῆς μεθόδου γίνεται ἀλλωστε πολύ μεγαλύτερη δταν δ στρουκτουραλισμός και η κυβερνητική συγενώνονται σέ μιά διαλεκτική θεωρία τῆς πληροφορίας.

"Η ἔννοια τῆς «δομῆς», μέ τή σημερινή σημασία τοῦ δρου, είναι φορέας μιᾶς φιλοσοφίας. "Ας πούμε, σέ μιά πρώτη προσέγγιση: μιά φιλοσοφία πού η βασική της κατηγορία δέν είναι πιά η κατηγορία τοῦ δυτικού ἀλλά η κατηγορία τῆς σχέσης. "Ο δεσμός αύτοῦ τοῦ προσανατολισμοῦ μέ τόν «έγχειρηματικό» (opératoire) χαρακτήρα τῆς γνώσης, φανερώνεται ἀνετα: ἀν η πραγματικότητα δέν μπορεῖ νά δριστεῖ ἔξω ἀπό τά τεχνικά η δια-

νοητικά έγχειρήματα μέ τά δποία τήν καταλαβαίνομε καὶ τή χειριζόμαστε, ἡ μεγάλη υπόθεση τῆς γνώσης δέν εἶναι πιά νά φτάσουμε στή θέα ση (contemplation) τῶν πρώτων στοιχείων ἀρχῶν, ἀλλά νά κατασκευάσουμε τό πλέγμα τῶν σχέσεων μέ τίς δποίες ἀποχτάει νόημα καὶ πραγματικότητα σέ συνάρτηση μέ τό ρόλο πού παιζει στό έσωτερικό μᾶς δλότητας.

Από τήν νεότερη, τήν έγχειρηματολογική (opérationnelle), αντίληψη γιά τό λόγο, ἀπορρέει δναγκαῖα ἡ κυριαρχική ίδέα τοῦ στρουκτουραλισμοῦ: ἡ ίδέα τοῦ πρωτείου τῆς σχέσης ἀπέγαντι στό δν καὶ τοῦ δλου ἀπέναντι στά μέρη. Γιατί τό θέμα δέν εἶναι πιά νά δνέλθουμε σέ πρῶτα στοιχεῖα γιά γά συλλάβουμε τή σχέση σάν ξα συσχετισμό ἐξωτερικό καὶ ὑπαγόμενο στά στοιχεῖα, ἀλλά ἀντίθετα νά δναγγωρίσουμε πώς αὐτό πού συμβατικά δνομάζεται στοιχεῖο δέν ξει νόημα καὶ πραγματικότητα, παρά μόνο χάρη στό δεσμό τῶν σχέσεων πού τό συγχροτοῦν. Σ' δλους τούς έπιστημονικούς κλάδους, διαδέχεται τήν ἀτομοκρατία.

Ο Ferdinand de Saussure, μέ αφορμή τή γλωσσολογία, ξδωσε τή θεμελιακή διατύπωση σχετικά μέ τόν στρουκτουραλισμό: «Είναι μεγάλη αὐταπάτη νά θεωροῦμε ξναν δρο ἀπλῶς σάν τήν ξνωση κάποιου φθόγγου μέ κάποιαν ξνγοια. "Ενας δρισμός αὐτοῦ τοῦ είδους θά ξσδυναμοῦσε μέ τήν ἀπομόνωση τοῦ δρου ἀπό τό σύστημα τοῦ δποίου ἀποτελεῖ μέρος· θά ξσδυναμοῦσε μέ τήν ἀποδοχή τοῦ δτι μποροῦμε γ' ἀρχίσουμε ἀπό τούς δρους καὶ νά κατασκευάσουμε τό σύστημα ἀθροίζοντάς τους, ἐνώ ἀντίθετα ἡ ἀφετηρία μας πρέπει νά εἶναι τό ἀλληλέγγυο δλον, γιά νά πάρουμε, μέσω τῆς ἀγάλυσης, τά στοιχεῖα πού τό δλον περικλείνει» («Cours de linguistique», 4η ξκδοση, σ. 157).

Ο De Saussure, ξεκινώντας ἀπό τή μελέτη τῆς γλώσσας, θεμελιώνει δύο ἀρχές πού ἡ ἐμβέλειά τους ξεπερνάει τή γλωσσολογία κ' ἐφαρμόζεται σ' δλες τίς περιοχές τῆς παιδείας (culture) ἀπ' τήν έπιστημη ὡς τίς τέχνες: οι ἐνότητες δέν μποροῦν νά δρ:

στούν παρά μόνο διότι τίς σχέσεις τους' οι ένοτητες είναι μορφές καὶ όχι υποστάσεις.

Η έπιστημη πού προχώρησε ταχύτερα ἀπ' τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα καὶ συνέβαλε στὸ μέγιστο βαθμό νά μεταβληθεῖ ἡ παραδοσιακή εἰνόντα τῆς ὥλης, δηλαδὴ ἡ φυσική, παρέχει μιά συγαρπαστική ἔξηγηση αὐτῆς τῆς ἀντιστροφῆς τῆς προσπτικῆς: ἡ πυρηνική καὶ σχετικιστική φυσική δέν ἀντιλαμβάνεται πιά τήν ὥλη σάν ἓνα σύνολο ἀτόμων, συμπαγῶν σωματιδίων ἢ ἀτιητῶν σφαιριδίων μέσα στά δποῖα δέν θά συγέναινε τίποτα καὶ τά δποῖα συγδέονται μεταξύ τους μέ ἔξωτερικές σχέσεις, κατά τόν τρόπο τῶν ἀτόμων τοῦ Λουκρήτιου ἢ τῶν πλανητῶν τοῦ νευτώνειου σύμπαντος, ἀλλά τήν ἀντιλαμβάνεται σάν πεδία ἐνεργειῶν μέσα στά δποῖα συγδέονται καὶ ἀποσυγδέονται σέ ἴδιόμορφα σημεῖα, δπως γίνονται καὶ ξεγίνονται τά κύματα στή θάλασσα, δυνάμεις καὶ τάσεις πού διατρέχουν δλόκληρο τό πεδίο.

Ο θρίαμβος ἐνός τέτοιου προσανατολισμοῦ σήμανε τό τέλος δλων τῶν ἐμπειρισμῶν, δλων τῶν θετικισμῶν, δλων τῶν ἐπιστημονισμῶν μέ τήν πραγματοκρατική (chosiste) καὶ δογματική τους ἀντίληψη γιά τό «ἐμπειρικό γεγονός», καὶ γιά τόν «γόμο» σάν σταθερή σχέση ἀνάμεσα σέ «ἐμπειρικά γεγονότα».

Αύτό δίγει στίς ἀνθρώπινες ἐπιστήμες μιάν εὑρεγετική ὅθηση στήν πάλη τους κατά τῆς παλότερης ἀτομοκρατίας, τόσο στήν κοινωνιολογία δσο καὶ στήν ψυχολογία.

Ο μαρξισμός πού δ ἰδρυτής του είχε θέσει τούτη τή βασική ἀρχή: «Τό ἀτομο είναι τό σύγολο τῶν κοινωνικῶν του σχέσεων», (3η θέση γιά τόν Φόδυερμπαχ), μποροῦσε νά θρει ἐδῶ τήν ἐπιβεβαίωση μιᾶς ἀπό τίς μείζονες θέσεις του, καὶ μιά καρποφόρα ἀνάπτυξη τῆς ἔννοιας τῆς δομῆς πού δ Μάρξ τήν είχε χρησιμοποιήσει στήν «Εἰσαγωγή στήν κριτική τῆς Πολιτικῆς Οίκονομίας», δπου τόσο ἔντονα ἐπιμένει σχετικά μέ τήν υπερίσχυση τοῦ δλου πάγω στά μέρη καὶ τῶν σχέσεων πάγω στά ἀτομα.

Ο στρουκτουραλισμός ἐπιτρέπει πράγματι νά καταπολεμήσουμε τήν ἰδεαλιστική καὶ μεταφυσική ἀντίληψη γιά μιάν «ούσια τοῦ ἀνθρώπου» πού ἔχει καθοριστεῖ ἔξω ἀπό τίς κοινωνικές σχέσεις

και τήν ιστορία, και ταυτόχρογα νά καταπολεμήσουμε τή μηχανιστική και θετικιστική άντιληψη γιά μιάν ούσια τῶν πραγμάτων που ἔχει καθοριστεῖ μιά γιά πάντα ἔξω ἀπό τά ἐπιστημονικά μοντέλα τά δποία μᾶς ἐπιτρέπουν νά συλλάβουμε τό πραγματικό και νά τοῦ δώσουμε νόημα σέ συγάρτηση μ' ἔνα δργανικό σύστημα ἔγγοιών, σύστημα πού ἔχει μιάν ιστορία και πού ὑπόκειται, καθώς ἀναπτύσσεται ἡ ιστορία αὐτή, σέ καθολικές ἀναθεωρήσεις και ἀναδιοργανώσεις, πού δέν ἀφήγουν ἔξω ἀπ' αὐτές καμάντις ἀρχή ἡ κανένα στοιχεῖο. "Ετοι δ στρουκτουραλισμός είναι ἔνα ἔξοχο ἀντίδοτο κατά τοῦ δογματισμοῦ.

Εἶγαι ἐπίσης ἀγτίδοτο κατά τοῦ θετικιστικοῦ πειρασμοῦ νά ἔξηγοῦμε πάντα τό ἀγώτερο ἀπό τό κατώτερο, τό σύστημα ἀπό τό στοιχεῖο, παραγγωρίζοντας ἐκεῖνο πού, μέσα στό δλον, δέν μπορεῖ νά ἀναχθεῖ στά μέρη τά δποία τό συγκέντουν, και πού είναι ἀκριβῶς ἡ δομή, δηλαδή τό σύστημα σχέσεων ἀπ' τό δποίο κάθε στοιχεῖο δέχεται τό νόημα και τήν πραγματικότητά του.

Αὐτή ἡ ἔννοια τῆς δομῆς ἐμπλουτίστηκε ἀπό τίς συγεισφορές ἄλλων ἐπιστημῶν, ἀποσαφηνίζοντας τίς σχέσεις της μέ τή «θεωρία τῆς μορφῆς» (Gestalttheorie) στήν ψυχολογία, μέ τή θεωρία «τῶν ὅμαδων» στά μαθηματικά, μέ τήν ἔννοια τοῦ κυβερνητικοῦ μοντέλου, δπως και μέ τήν ἔννοια τῆς «δργάνωσης» στή διολογία, τῆς «μορφῆς» στήν αἰσθητική, και μέ δλο τό σύνολο τῶν ἀγακαλύψεων, ἀπό τή χημεία ὡς τήν πολιτική οἰκονομία και ἀπό τή φυσική ὡς τίς καλές τέχνες.

Ἡ ψυχολογία τῆς μορφῆς μᾶς ἔχει ἥδη συγνθίσει νά μή συλλαμβάνουμε μιά μορφή παρά μόνο στή σχέση της μ' ἔνα περιεχόμενο, νά τή θεωροῦμε σάν ἔνα δλον πού δέν ἀνάγεται στό ἀθροϊσμα τῶν μερῶν του, νά ἀντιλαμβανόμαστε τή μονιμότητα τῆς μορφῆς μέσα ἀπ' τή μετάθεση τῶν στοιχείων πού τή συγιστοῦν, αὐτό τό «ἀμετάβλητο» πού συγιστά τό «γόνημα» ἐνός κειμένου μέσα ἀπ' τήν πολλαπλότητα τῶν μεταφράσεών του, ἡ τή μετατροπία στή μουσική ὅταν, ἀλλάζοντας τίς γότες, διατηροῦμε τά ἴδια διαστήματα.

Στά μαθηματικά, ἡ θεωρία τῶν ὅμαδων δρίζει ἔνα σύνολο

σχέσεων χωρίς ύποστήριγμα, αφηρημένων διμάδων πού μπορούν νά «πραγματωθούν» σέ συγκεκριμένες «ἰσόμορφες» διμάδες.

Τό κυβερνητικό μοντέλο μπορεί νά θεωρηθεί σάν μιά έννοιακή ή τεχνική «πραγμάτωση» μιᾶς δομής. "Ενα μοντέλο είναι πάντα ή μορφική ἀναπαράσταση ἐνός συγόλου σχέσεων μιᾶς δομής. Άλλα τό κυβερνητικό μοντέλο παρουσιάζει δικά του χαρακτηριστικά πού τό κάνουν κατάλληλο γιά ἐνα είδος πειραματικής ἐπαλγήθευσης τῆς διαλεκτικῆς.

*Θπως ἔδειξε δ Guillaumaud στό διβλίο του «Cybernétique et matérialisme dialectique» ή κυβερνητική, σάν γενική θεωρία τῶν ἰδιοτήτων τῶν αὐτορυθμιστικῶν συστημάτων, καθώς ἀσκεῖται συνεχῶς στήν ἀπομίμηση τοῦ ζωγτανοῦ δργανισμοῦ, είναι ή καλύτερη προπαλίδεια ἐνός διαλεκτικοῦ λόγου. Πρῶτα - πρῶτα, γιατί ή θεμελιώτα τῆς «ἀνατροφοδότησης» (feed - back) ή «ἐπανάδρασης» (rétroaction) δπως τή λέμε στή Γαλλία, δίνει ἐνα συγκεκριμένο περιεχόμενο στή διαλεκτική τῆς ἀντίθεσης: ἐνα αὐτορυθμιστικό σύστημα είναι ἐνα σύστημα μέσα στό δόποιο κάθε ποικιλότητα είναι αιτία τῆς ἴδιας του τῆς δργησης. Ο σερβομηχανισμός είναι ἐνα είδος τεχνικῆς πραγμάτωσης τῆς ἐξωτερικής αντίφασης, ἐπειδή τείνει νά ἀντιταχθεί (σέ δρισμένα δρια τουλάχιστον) στίς ποικιλότητες τοῦ μέσου (milieu), καί τῆς ἐσωτερικής αντίφασης, ἐπειδή αὐτή ή ἀντίσταση στίς ποικιλότητες ἔξυπονοεῖ μιάν ἀντίδραση στό σύνολο τοῦ συστήματος, ἐπιτρέποντάς του μιάν ἀμετάβλητη λειτουργία, χάρη στή σταθερή ἀντιστροφή τῶν σχέσεων του μέ τό περιβάλλον (environnement)

*Εγα δεύτερο γνώρισμα τῆς ἔξυπονοούμενης διαλεκτικῆς τοῦ κυβερνητικοῦ μοντέλου είναι τό δτι συγχωνεύει στή λογική τό χρόνο, μέ τή μορφή ἀμετάτρεπτων σχέσεων: δταν μιά ἡλεκτρονική μηχανή, δπως π.χ. ή χελώνα τοῦ Grey Walter, μιμεῖται τήν ἀπόκτηση ἔξαρτημένων ἀντανακλαστικῶν, συσσωρεύει διορθώσεις στή συμπεριφορά καί θυμίζει μιά μαθητεία, μᾶς ἔξαναγκάζει νά τή σκεφτούμε δπως πρέπει νά σκεφτόμαστε τήν ἴδια τή ζωή, δηλαδή δχι μέ ἀγαλυτικό τρόπο, σάν νά ήταν συγχροτημένη ἀπό ἐναλλάξιμα καί ἀγεξάρτητα μεταξύ τους στοιχεῖα, ἀλλά μ' ἐνα

συνθετικό τρόπο, σάν ενα σύνολο σχέσεων έντοπισμένων σ' ένα συγκεκριμένο χρόνο και ίεραρχημένων σύμφωνα μέ μιά τάξη αδέξουσας πολυπλοκότητας.

Έδω δημιώς άριθμει νά σημειώσουμε τό δριο πού χωρίζει τήν τελειότερη διαλεκτική μηχανή άπό ενα ζωντανό δγ: άν ή μηχανή μπορει νά διατηρήσει τήν ίσορροπία της μέ τό μέσον (milieu) και μάλιστα νά κάγει περίπλοκη τή συμπεριφορά της διορθώνοντάς την σέ συνάρτηση μέ τίς άποτυχίες της, δέν μπορει νά «προσαρμοστεῖ» μέ τήν έννοια πού προσαρμόζεται ενα ζωντανό είδος, άλλάζοντας δηλαδή τήν ίδια της τή δομή γιά νά μεταβληθει σ' ένγαν δλλο τύπο δργανισμού, μέ καινούργια δομή και καινούργια προγράμματα.

Η θεωρία τῶν κυβερνητικῶν μοντέλων μπορει, έτσι, μέσα σ' ενα δρόμο πού πρώτος ξεχέρσωσε δ Apostel, νά έπιτρέψει νά δώσουμε ενα άλο και πιό άκριδές και άλο και πιό πλούσιο περιεχόμενο στίς κατηγορίες τής διαλεκτικῆς: ή άνατροφοδότηση παρέχοντας ενα συγκεκριμένο μοντέλο τής άλληλενέργειας και τής αντίφασης, τό άμετάστρεπτο, δίγοντας μά πρώτη προσέγγιση τού γίγνεσθαι, τού φυσικού χρόνου, ή δομή έπιτρέποντας νά σκεφτοῦμε τήν κατηγορία τής δλότητας σέ συνάρτηση μέ τήν καινούργια είκονα τού κόσμου πού μάς δίγουν οι έπιστημες σ' αντό τό τελευταίο τρίτο τού 20ου αιώνα.

Χάρη σ' αντό δ στρουκτουραλισμός δέν είναι μόνο μιά φιλοσοφία, μά κοσμοαντίληψη, άλλα και μά μέθοδος. Η μέθοδος πού απορρέει άπ' αυτή τήν κοσμοαντίληψη είναι πρώτα - πρώτα μά αυτηρή έφαρμογή τού άναλογικού συλλογισμού. Ο άναλογικός συλλογισμός ίπηρξε ήδη στό παρελθόν άπαρχή μεγάλων άνακαλύψεων, μεταθέτονται σέ νέα πεδία, σάν ίπθεση έργασίας, μά γνώση πού είχε άποκτηθει σέ μιάν άλλη έπιστημη.

Ο στρουκτουραλισμός λοιπόν, πλουτισμένος άπό τή μαθηματική θεωρία τῶν διμάδων και τήν κυβερνητική θεωρία τῶν μοντέλων, έπιτρέπει πρώτα - πρώτα νά μεταφέρουμε σ' ένγαν έπιστημονικό άλαδο τά άποτελέσματα πού έχουν έπιτευχθει άπό τή μελέτη ίσδμορφων δομῶν σ' ένγαν άλλο άλαδο, δπως π.χ. τό άπέδειξε περί-

λαμπρα δέ Lévi-Strauss για τά συστήματα συγγένειας και τά γλωσσικά συστήματα. "Ενα άλλο συγαρπαστικό παράδειγμα είναι τό παράδειγμα τής βιολογικής και φυσιολογικής διερεύνησης τῶν δομῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφάλου, μέ διφετηρίᾳ τά κυβερνητικά μοντέλα.

"Αγαδεικνύοντας ἔγκυρους νόμους συσχέτισης η ἀνάπτυξης, σέ διάφορους βαθμούς πολυπλοκότητας, σέ δλα τά ἐπίπεδα τοῦ πραγματικοῦ, ἀπ' τή φυσική ὡς τήν κοινωνιολογία, ἀπ' τή βιολογία ὡς τήν αἰσθητική, οἱ μέθοδοι τοῦ στρουκτουραλισμοῦ καὶ τῆς κυβερνητικής ἔφεραν τήν ἐπιφανέστερη ἐπιβεβαίωση καὶ ταυτόχρονα τεράστιες δυνατότητες ἔρευνας καὶ ἀνάπτυξης, στήν ἔνγοια τῆς «διαλεκτικής τῆς φύσης» πού εἶχε προβάλει δέ "Ενγκελς.

"Οταν δέ στρουκτουραλισμός ἐπιτέλεσε τήν συνέγωσή του μέ τήν κυβερνητική, η θεωρία τῆς πληροφορίας (théorie de l'information) ἐπέτρεψε τό πέρασμα σ' ἕνα καινούργιο στάδιο, δίγοντας στήν ἀναλογία μιά μαθηματική μορφή καὶ παρέχοντάς της ἕνα ὅργανο μέτρησης. Ἀπ' τή βιολογία ὡς τήν αἰσθητική, η θεωρία τῆς πληροφορίας παρέχει μιά μέθοδο ὑπολογισμοῦ τῆς αξίους τῶν δομῶν. Εἴτε πρόκειται γιά τή διαμόρφωση δλο καὶ πιό πολύπλοκων καὶ δλο καὶ πιό ἀπίθανων ζώντων ὅργανισμῶν, σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς «δομικής ἀρνητικής ἐντροπίας» («négentropie structurale»), δπως τήν διογμάζει δέ Brillouin, εἴτε γιά τή δημιουργία νέων μορφῶν τέχνης, η θεωρία τῆς πληροφορίας δέν μπορεῖ γά διποκαταστήσει μιάν ἀξιολογική κρίση μέ μιά μέθοδο ὑπολογισμοῦ, δλλάδι νά παράσχει στίς ἀξιολογικές κρίσεις (πού ἀπορρέουν, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἀπό τούς σκοπούς πού θέτει δέ ἀνθρωπος) τήν ἀντικειμενική δάση τῆς ὑπολογιστικής μεθόδου της.

"Η δομική μέθοδος δέν μᾶς ἐπιτρέπει μόνο νά προϋπαντήσουμε τά καινούργια ἐμπειρικά γεγονότα μέ διομής πού μᾶς ὑποδάλλουν δλλοι ἐπιστημονικοί κλάδοι, κ' ἔτσι νά προτρέξουμε καὶ γά προβλέψουμε. Μᾶς προσκαλεῖ ἐπίσης νά κατανοήσουμε τό νόημα καὶ τήν πραγματικότητα κάθε ἐμπειρικοῦ γεγονότος, ξανατοποθετώντας το στό ἐσωτερικό τῆς εύρυτερης διάστημας

χάρη στήν όποια τό γεγονός άποχτάει άκριδώς δλο του τό νόημα και τήν πραγματικότητά του.

Η έφαρμογή τής δομικής μεθόδου στήν κοινωνιολογία τής λογοτεχνίας, όπως γίνεται στά έργα του Lucien Goldmann π.χ. έστω κι αν αὐτά πάσχουν ἀπό κάποιο μηχανικισμό, έδειξε τή γονιμότητά της. Κι άκόμα περισσότερο, η έφαρμογή της στήν κοινωνιολογία τής τέχνης, όπως τήν πραγματοποίησε δ Pierre Francastel. Ο P. Francastel ἀντιδρώντας στήν προκατάληψη σύμφωνα μέ τήν δυτία μιά κοινωνία ἔχει μιά δομή δλότελα καθορισμένη ἀπό τήν οἰκογομία, τήν πολιτική, τήν κοινωνική ζωή, ἐνώ στήν τέχνη δέν ἀπομένει τίποτ' ἀλλο ἔξω ἀπό τό νά τήν ἐκφράζει ή νά τήν μεταφράζει, ἀνέδειξε τό ρόλο τής τέχνης δχι μόνο σάν ἐκφραστή τῶν ἀξιῶν ἀλλά και σάν συμμέτοχο στή δημιουργία τῶν ἀξιῶν. «Ετοι ἐπεξεργάστηκε μιά μέθοδο ἀποκρυπτογράφησης τῶν ἔργων τέχνης, και μέσα ἀπ' αὐτά, τής κοινωνίας δπου γεννιοῦνται. Η μέθοδος αὐτή παραμερίζει ταυτόχρονα τόν μηχανικισμό του Taïg, πού ἀνάγει τήν αισθητική σέ μιά θεωρία τοῦ σημείου, και τόν ἰδεαλισμό του Wölfflin ή του Focillon, πού δίνει στίς μορφές αὐτόνομη ζωή και ἀνάπτυξη. «Ο Wölfflin και δ Focillon δέν κατάφεραν νά πάρουν ὑπ' ὅψη τους τήν ἔννοια τής δομῆς», γράφει δ Francastel («La réalité figurative» σ. 18). Συλλαμβάνοντας τήν τέχνη σάν μιά ἀπ' τίς στιγμές τής συνεχιζόμενης δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τόν ἀνθρώπο, δημιουργίας γέας πραγματικότητας και νέας ἀξίας, δ Francastel δέν πραγματεύεται τήν τέχνη μόνο σάν ἐποικοδόμημα, σάν τάχα ή λειτουργία τής τέχνης νά ἡταν ή ἀναπαραγωγή μᾶς προϋπάρχουσας πραγματικότητας και ή καθιέρωσή της (κατά τόν τρόπο ἐνός μηχανιστικοῦ και χοντροκομμένου μαρξισμοῦ), ἀλλά σάν ἀναγκαία διαλεκτική στιγμή τής δομῆς τής ἀνθρώπινης κοινωνίας πού δέν παύει νά φτιάχνει προπλάσματα τοῦ ἴδιου της τοῦ προσώπου.

Την πάρχει λοιπόν ἐδῶ, γιά τόν μαρξισμό, μιά πηγή ἀνάπτυξης τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, μέ ἀφετηρία μάν γάτηληψη γιά τόν κόσμο και τόν ἀνθρώπο πού ἀνταποκρίγεται στό σύγχρονο προσανατολισμό τής ἐπιστήμης και τής τέχνης. Ο στρουκτουρα-

λισμός και ή κυβερνητική, παραμερίζοντας τίς δογματικές, μηχανιστικές, πραγματοκρατικές έρμηνειες του ύλισμού και τίς έξισου δογματικές, θεωρησιακές, θεολογικές έρμηνειες της διαλεκτικής, άνοιγουν προοπτικές στή μαρξιστική έρευνα.

Έκεινο πού κατάφερε γά σκεπάσει αύτή τή μεγάλη άληθεια είναι, κατά ένα μέρος, οι ύπερβολικά διαστικές δοκιμές — κ' έδω τό κακό παράδειγμα τό έδωσε, πολύ γρήγορα, δ' ίδιος δ' Wiener — νά έφαρμοστει ή κυβερνητική στό χειρισμό τών άγθρώπων μέσα στήν κοινωνία. Αύτές οι άπόπειρες διάπρεπες δχι άπό τίς άρχες της κυβερνητικής άλλα άπό τίς τεχνοκρατικές άντιλήψεις δρισμένων πρωτόπρων της. Αύτή ή σύγχυση έχει σήμερα διαλυθεῖ.

Δέν συμβαίνει τό ίδιο και μέ τόν στρουκτουραλισμό πού παραμένει άκόμα υποπτος σέ πολλούς μαρξιστές. Αύτό δφείλεται άναμφιστήτητα στό γεγονός δτι έξακολουθει γά ύφισταται ή σύγχυση άναμεσα στίς ουσιώδεις άρχες τού στρουκτουραλισμού, σάν κοσμοαντίληψης και σάν μεθόδου; και στόν τρόπο πού αύτές έκφραστηκαν άπό τούς πιό διάσημους έκπροσώπους του.

Π.χ. στό Lévi-Strauss πού τό έπιστημονικό έργο του είναι άπό τά πιό γονιμοποιά τής έποχής μας, η δομική μέθοδος άρχιζει γά λειτουργει άπό προσωπικά αιτήματα (postulats) τά δποια κατά κανένα τρόπο δέν άποτελούν μέρος αύτής τής μεθόδου, και πού μάλιστα, κατά τή γγώμη μου, άντιφάσκουν μέ τό πνεῦμα της.

Μᾶς άρκει γά άναφέρουμε τρία άπ' αύτά:

1. Τό αιτήμα σύμφωνα μέ τό δποιο δλες οι δομές ξαναφέρνουν, σέ τελευταία άνάλυση, σέ νοητικές δομές: «χρονικές τροπικότητες (modalités) τών καθολικών νόμων στίς δποίες συνίσταται ή άσύγειδη δραστηριότητα τού πνεύματος». Αύτό τό είδος ύπερβατικού στρουκτουραλισμού, πού έχει καντιανές και, τελικά, ίδεαλιστικές άπηχήσεις, δέν άπορρέει κατά κανένα τρόπο άπό τίς άρχες τής μεθόδου. Άντιθετα, φαίνεται ν' άντιφάσκει πρός αύτές, καθώς κάνει δρισμένες δομές προνομιούχες, ένω οι άλλες είγαι ή μετάφρασή τους και μόνο. Δηλαδή πρόκειται γιά τή συμμετρική στάση ένός χοντροκομένου μηχανικισμού, πού δρθά τόν έχει καταγγείλει δ

Francastel, καὶ δὲ διποῖς δέν διλέπει στὰ πολιτιστικά ἔργα παρά ἐπιφαινόμενα τῶν ὑποδομῶν.

2. Τό αἴτημα (πού ἄλλωστε ἀπορρέει ἀπὸ τὸ πρῶτο) σύμφωνα μὲν τὸ διποῖο ἡ δομή δέν εἶναι μιά πραγματικότητα ἀλλὰ μόγιο ἔνα πρόγραμμα.

Κατά τὸν Lévi-Strauss ἡ δομή δέν εἶναι «δὲ πυρήγας τοῦ ἀντικειμένου» ἀλλά «τὸ λαγθάνον μέσα στὸ ἀντικείμενο σύστημα σχέσεων». Μοῦ φαίνεται πώς ἐδῶ τὸ πρόβλημα τίθεται ἀσχῆμα, γιατὶ αὐτὴ ἡ ἀντίθεση τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τίς σχέσεις πού τὸ συνιστοῦν δρίσκεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὴν ἴδια τὴν ἀρχὴ τοῦ στρουκτουραλισμοῦ, πού τὸ μέγιστο προσόν του εἶναι ὅτι ἀν δέν κατέλυσε τουλάχιστον διαλεκτικοποίησε αὐτὴν τὴν ἀντίθεση.

3. Τό αἴτημα πού ἀντιτάσσει τὴ δομή στὴν ἱστορία. Ο Lévi-Strauss παραδέχεται πώς δέν ὑπάρχουν μόνο συγχρονικές δομές ἀλλὰ καὶ διαχρονικές. «Δέν ζητῶ τὴν ἔξαρτεση τῆς ἔννοιας τῆς διαδικασίας, γράφει, οὕτε ἀμφισθητῷ τῇ σπουδαιότητα τῶν δυναμικῶν ἐρμηνειῶν». Κι ὅμως εἰσάγει μιά ριζική τομή ἀνάμεσα στὴ μέθοδο τοῦ ἐθνολόγου καὶ τῇ μέθοδο τοῦ ἱστορικοῦ: «Ο ἐθνολόγος εἶναι ἔνας μάρτυρας ἔνος πρὸς τὴν δύναμα», τῆς δομοίας μελετάει τὴ δομή, ἐνῷ «διαδικασία δέν ὑπάρχει παρά γιά ἔνα ὑποκείμενο ἐνταγμένο στὸ ἴδιο του τὸ ἱστορικό γίγνεσθαι». Ή χρονικότητα διώγεται πάντα ἀπὸ ἔνα ὑποκείμενο, καὶ ἔτσι ἡ ἱστορία, πάσχει, κατ’ ἀρχήν, ἀπὸ ὑποκειμενικότητα.

Χωρίς νά μπαίνω σέ μιά συζήτηση γιά τὸ βάθος τοῦ προβλήματος, μπορῶ νά πω ὅτι κατά κανένα τρόπο δέν φαίνεται γ' ἀπορρέει ἀπὸ τὸν στρουκτουραλισμό πώς οἱ «γόμοι ἀνάπτυξης» δέν μποροῦν γά θεωρηθοῦν δομές, καὶ πώς οἱ νόμοι αὐτοί, περισσότερο ἀπὸ τίς ἄλλες δομές, καὶ μάλιστα κατ’ ἀρχήν, ἔφεύγουν ἀπὸ τὴν ἀντικειμενική μελέτη.

«Η ἀναγωγή τῆς ἱστορίας στὸ δίωμα καὶ στὸ περιστατικολογικὸ (évenementiel) δέν ἐπιτρέπει πιά νά καταλάθουμε τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μιά δομή στὴν ἄλλη. Φαίνεται δημος πώς ἡ τάση τοῦ Lévi - Strauss γιά ἀποκλεισμούς προέρχεται ἀπὸ μή - ἀναγκαῖες περιστάσεις: μελέτησε μοναδικά, σάν ἐθνολόγος, κοινωνίες

πού πιά δέν έξελίσσονται, κοινωνίες παγωμένες σέ μιάν ἀπλή ἀναπαραγωγή τοῦ ἵδιου κύκλου· ἄρα δέν υπῆρχε σημαντική μεθοδολογική δυσχέρεια γιά νά μή μελετηθούν παρά μόνο οἱ «συγχρογικές» δομές. Γιατί, δημος, ή ἔννοια τῆς δομῆς, πού είναι ἔγχυρη γιά τήν ἀνατομία τῶν κοινωνιῶν, δέν θά ἐφαρμοζόταν στή φυσιολογία τους; Ήως θά δρίσουμε τή δομή ἐνός δργάνου κάγοντας ἀφαίρεση τῆς λειτουργίας του; Καὶ πῶς θά μελετήσουμε δλοκληρωτικά τή λειτουργία του καὶ τή δομή του, χωρίς νά μελετήσουμε τήν ιστορία του; Ή θιολογική ἔξελιξη μᾶς παρέχει μοντέλα «γόμων ἀνάπτυξης»· γιατί, δταν θά πλησιάζαμε τήν εἰδοποιητικά ἀνθρώπινη ίστορία, ή μελέτη τους θά γινόταν ἀπότομα ύποκειμενική, ἐνώ δεχόμαστε ἔξ αιτίας τοῦ αιτήματος πού θέσαμε πώς μποροῦμε νά μελετήσουμε ὀντικειμενικά τίς συγχρονικές δομές μᾶς κοινωνίας, μ' ὅλο πού οἱ ἀξιολογικές κρίσεις ή οἱ προκαταλήψεις τοῦ παρατηρητή μποροῦν κ' ἐδῶ νά παλέσουν ἔνα διαταραχτικό ρόλο. Π.χ. δταν ἐ Lévi-Strauss ξαναδρίσκει πάντα τίς ἵδιες νοητικές δομές νά λειτουργοῦν μέσα στήν «ἄγρια σκέψη» ή μέσα στή σκέψη πού μᾶς είναι οίκεια, ή παρατήρησή του δέν στραβώνει ἔξ αιτίας ἐνός καντιανοῦ ἀπριορισμοῦ πού πηγάδει ἀπ' τήν ἵδια τήν παιδεία τῆς κοινωνίας του;

'Απ' τή σιγμή πού θά παραμεριστοῦν αὐτά τά ἐγδεχόμενα αιτήματα, δ στρουκτουραλισμός μπορεῖ νά είναι, δπως καὶ ή κυρεργητική, ἔνας ἀπό τούς τρόπους σύλληψης τοῦ κόσμου καὶ ἀντίληψης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς δημιουργικῆς του πράξης, πού ἀνταποκρίνεται καλύτερα στό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μᾶς καὶ στήν ἐπεξεργασία ἐνός νέου ἀνθρωπισμοῦ, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀκριβῶς πού δ Μάρξ υπῆρξε δ πρωτόπόρος του. 'Ο ἀνθρωπισμός αὐτός ἔνωματώνει δλη τή μάθηση τοῦ ἐλληνο-ρωμαϊκοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τοῦ ιουδαιοχριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, υπερβαίνοντας καὶ τόν ἔνα καὶ τόν δλλο μέσα σέ μιά καινούργια σύνθεση τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Στήν ἐποχή μᾶς δπου δ δρίζοντας τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, χάρη στό γεγονός τοῦ τεράστιου κινήματος τῆς ἀποαποκιοποίησης, διευ-

ρύνθηκε άπότομα, κανένας άνθρωπος δέν μπορεί νά άξιώσει τήγ οίκουμενικότητα ἀν δέν ξέρει νά ένσωματώνει τίς άξιες πού ἔκπονήθηκαν μέσα στά μή - δυτικά πολιτισμικά περιβάλλοντα, στήν Ἀσία, στή Λατινική Ἀμερική, στήν Ἀφρική, κι ἀν δέν ξέρει νά ριζώνει στήν παιδεία δλων τῶν λαῶν καὶ δλων τῶν ἐποχῶν.

Ο σημερινός άνθρωπος δέν μπορεί γά άγαπτυχθεί μέσα στό μονόλογο, ἀλλά μέσα στό διάλογο καὶ μόνο.

Μόνο μέ τήν ένσωμάτωση καὶ τήν κριτική ἀφομοίωση τῶν άξιῶν πού ἔκπονήθηκαν μέσα στίς πιό διάφορες προοπτικές θά συμβάλει στήν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου ἐκείνου πού πάντα ἀγαπτύσσεται καὶ πάντα ἀναστέλλεται, τοῦ σχεδίου γιά έναν αὐθεντικά οίκουμενικό άνθρωποισμό.